

Sárospataki
Füzetek
Alapítva: 1857

KIADJA: A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS HITTUDOMÁNYI EGYETEM

Honlap: www.sarospatakifuzetek.hu | E-mail: sarospatakifuzetek@gmail.com

FELELŐS KIADÓ/PUBLISHER

Enghy Sándor, PhD – *rektor*

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI

Nagy Károly Zsolt, PhD – *felelős szerkesztő*

Kustár György, PhD – *főszerkesztő*

Homoki Gyula

Kovács Áron, PhD

Lapis József, PhD

Patyán László, PhD – *a szám szakmai szerkesztője*

Rácsok Gabriella, PhD

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

Dr. Balogh Judit Dr. Kustár Zoltán

Dr. Békési Sándor Dr. Lukács Olga

Dr. Fazakas Gergely Tamás Molnár Illés

Dr. Fazakas Sándor Dr. Szűcs Kinga

Dr. Görföl Tibor Dr. Tóth Sára

Dr. Kiss Jenő Dr. Varga Gyöngyi

Dr. Kodácsy Tamás Dr. Visky S. Béla

KORREKTÚRA

Lapis József, PhD

Homoki Gyula

ANGOL KORREKTÚRA

Füsti-Molnár Pálma

Homoki Gyula

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS ÉS

BORÍTÓTERV: Asztalos József

KÉSZÜLT

A Kapitális Nyomdában

Ügyvezető igazgató: Kapusi József

ISSN 1416-9878

SZERKESZTŐSÉG CÍME

Sárospataki Református Hittudományi Egyetem

3950 Sárospatak, Rákóczi út 1.

Kiadás és terjesztés: +36 47 312 947

Felelős szerkesztő: +36 70 242 2674

PÉLDÁNYONKÉNTI ÁRA: 800 Ft (egyedi ár)

ÉVES ELŐFIZETÉSI DÍJ: 2000 Ft + postázási költség

CÍMLAPKÉP / COVER IMAGE:

A lapszám képanyagát Mózes Anita a FeTe (Felzárkózó Települések)
program településein készült fotósorozatából válogattuk.

TARTALOM

Patyán László: Szerkesztői előszó	5
Oktass, hogy éljek!	7
Pásztor Gyula: Hogy tudjak adni	9
Tanulmányok	13
Csomós József: Közösségépítés és ifjúsági misszió ma	15
Flaskár Melinda – Elek Gabriella: „Ímé, az Úrnak öröksége, a fiak; az anyaméh gyümölcse: jutalom”. A vissi református átmeneti anyaotthon	27
Gulyás Klára: Az érintettek nézőpontja. Antropológiai dokumentumfilmek mint pedagógiai eszközök a pedagógus- és a társadalomtudományi képzési területeken	43
Hüse Lajos: Hogyan reagálhat a szociális munka a települési szintű depriváció következményeire?	61
Patyán László: Az időskorúak ellátásának regionális kihívásai – szakpolitikai megfontolások	81
Sándor-Lenkei Aida: Hogyan segítsünk jól a kapcsolati erőszak áldozatának? A bántalmazott útja a krízisellátó rendszerben	97
Idővonal	121
Szatmári Emília: In memoriam Dr. Szőnyi György (1924–1999)	123
Enghy Sándor: Rectori köszöntő beszéd a Sárospataki Református Teológiai Akadémia egyetemmé válása alkalmából	127
Recenziók	131
Horváth Csenge: A spiritualitás szerepe a szociális munkában (<i>Párbeszéd: Szociális munka folyóirat</i> , 10. évfolyam, 2023/különszám. <i>A spiritualitás szerepe a szociális munkában</i>)	133
Szathmáry Béla: A Gondolatok Oberlander Báruch <i>Zsidó jog és etika</i> köteteiről (Oberlander Báruch: <i>Zsidó jog és etika, Tanulmányok modern társadalmi kérdésekben</i> , 1–2. kötet)	139
Homoki Gyula: Egy Niebuhr utáni tipológia nyomában (John C. Nugent: <i>The Fourfold Office of Christ: A New Typology for Relating Church and World</i>)	143
Stíluslap	151
Szerzőink	156

CONTENTS

László Patyán: Editorial	5
Teach Me That I May Live!	
Gyula Pásztor: To be able to give	9
Articles	
József Csomós: Community-building and youth mission today	15
Melinda Flaskár – Gabriella Elek: “Behold, the heritage of the Lord, the sons; the fruit of the womb, the reward” Reformed Transitional Mothers’ Home in Viss	27
Klára Gulyás: The perspective of stakeholders. Anthropological documentaries as pedagogical tools in education and social sciences	43
Lajos Hüse: How can social work respond to the consequences of settlement-level-deprivation?	61
László Patyán: Regional challenges in care for older people – policy considerations	81
Aida Sándor-Lenkei: How to help a victim of relationship violence well?	97
Archives	
Emília Szatmári: In memoriam György Szőnyi (1924–1999)	123
Sándor Enghy: Speech on the occasion of the celebration of the Reformed Theological Academy of Sárospatak becoming a university	127
Review	
Csenge Horváth: The role of spirituality in social work	133
Béla Szathmáry: Reflections on Jewish Law and Ethics, Volumes 1 and 2 by Báruch Oberlander	139
Gyula Homoki: On the trail of a post-Niebuhr typology	143
Stylesheet	151
Authors	156

Szerkesztői előszó

A Sárospataki Református Hittudományi Egyetemen, illetve annak jogelőd intézményében 2017-től indult el a szociális munkások, majd 2019-től a diakónusok (keresztyén szociális munkások) képzése, ezzel az intézmény újra egy nagy lépést tett az interdiszciplináris szemléletmód irányába. Számos kérdés vetődik fel korunkban, melyeket keresztyén szemmel és megfelelő szakmai szemléletmóddal kell megvizsgálni, átgondolni. Ezek egyike az egyetem térségi elhelyezkedéséből adódik, vagyis abból, hogyan tudunk a régióban tapasztalható problémákra megfelelő válaszokat találni, s hogyan lehet ezt a tudást a szakemberképzés szolgálatába állítani? A másik kérdés intézményi, szervezeti, közösségi, gyülekezeti viszonyaink felől merül fel, mely teret és keretet adhat a társadalmi problémák megfelelő szakmai és értékrendi megközelítésének, kezelésének. A folyóiratunk jelen számában olvasható tanulmányok ezen területek egy-egy kérdéskörét vizsgálják elemző, módszertani, gyakorlati szempontok alapján. Posztmodern világunkban a segítségnyújtás, felelősségvállalás megközelítése számos kérdést vet fel. Ezek közül talán az egyik legfontosabb a „*kinek a dolga?*” dilemma, azaz az érintettekén túl kinek milyen felelőssége lehet a társadalmi bajok kezelésében? Individualizálódó világunk, a közösségek gyengülése erősíti a formális rendszerekbe vetett hitet, a segítő munka institucionalizálódását, mely káros körként hat vissza a helyi társadalomra, felmentvén további felelősségétől. Ez a szemlélet az intézmények vagy az állam, a nagy rendszerek működésének idealizálásán túl a segítő tevékenységet egyfajta technokrata szerepkörbe helyezheti, más esetben az emberi kapcsolatok paternalisztikus elemeit erősítheti fel olyan viszonyokban, melyeknek a bizalmon kellene alapulniuk. A másik gyakori kérdés a „*ki ért hozzá?*”, azaz bárki vagy valaki tudja-e érdemben és hatékonyan segíteni a társadalmi bajok kezelését? Ahogyan az egyik tanulmány címe is utal rá: *hogyan lehet jól segíteni?* A tanulmányok a fenti kérdésekre keresik a válaszokat számos speciális területet kiemelve, például az ifjúsági misszió vagy az idősek ellátásának kérdései, míg másutt más megközelítésekben a kapcsolati erőszak áldozataival vagy a leszakadó térségekben élők segítségével kapcsolatos feladatokkal ismerkedhet meg az olvasó. Végül fontos megemlíteni, hogy ahogyan a társadalmi bajok közügy jellegének megőrzése a segítő szakmák eredményességének kulcskérdése, úgy a kötetben megjelenő tanulmányok sem csak a lelkészek, diakónusok vagy szociális munkások számára nyújtanak érdekes, hasznos információt, de bármely olvasó számára is.

Patyán László

OKTASS, HOGY ÉLJEM!

*„...erejük szerint, sőt erejükön felül is önként
adakoztak. [...] És nemcsak azt tették, amit
reméltünk, hanem először önmagukat adták az
Úrnak, és azután nekünk, az Isten akaratából.”
(2Kor 8,3.5)*

Pásztor Gyula

HOGY TUDJAK ADNI

Amikor azokon a témákon gondolkodom, amelyek egybevágóak a rovat címével, egyre inkább be kell látnom, nem annyira az a kérdés, mi mindenben van szükségünk arra, hogy Isten azon a területen oktasson, formáljon, hanem inkább az, van-e olyan, ahol megvagyunk, meglehetünk e nélkül is. Egészen biztosan így van ez tehát a diakónia, a gondoskodás területén is. Ő taníthat jól érteni ennek az indítékait, és helyesen gyakorolni a megvalósítását. Figyeljünk tehát most erre egy beszédes bibliai szakasz, a 2Kor 8. és 9. fejezete alapján. Itt Pál apostol a jeruzsálemi, szűkölködő keresztyének számára szervezett gyűjtés okán ír a korinthusi hívőknek. Mivel nemcsak parancsot ad vagy felhívást tesz közzé, hanem körültekintően igyekszik felkészíteni a gyülekezetet az adakozás szolgálatára, így amit elmond, hasznos és általános érvényű is ezen a területen.

Érdekes, és egyben tanulságos is, hogy az apostol egyáltalán nem tartja fontosnak taglalni, miért és hogyan jutottak a jeruzsálemiek ilyen nehéz anyagi helyzetbe. Amit látott és hallott róluk, az elég ok arra, hogy ügyüket saját ügyének és a hívők egész közössége ügyének tekintse. Hiszen – amint előző levelében írta – „...ha szenved az egyik tag, vele együtt szenved valamennyi...” (1Kor 12,26). Ezt segít megélni azoknak, akiket ebbe személyesen vagy üzenete útján be tud vonni.

Amikor levelében ehhez a témához ér, meszebbre indul. A korinthusi gyülekezet számára példaként említi a macedóniai keresztyéneket, akikről ugyanezen gyűjtés kapcsán ezt mondja: „...erejük szerint, sőt erejükön felül is önként adakoztak. [...] És nemcsak azt tették, amit reméltünk, hanem először önmagukat adták az Úrnak, és azután nekünk, az Isten akaratából.” (2Kor 8,3.5) Miért fontos ez? Mert a diakóniának egyik döntő lépése az, amit a macedónok tettek. Mindenestől Isten kezébe helyezték az életüket, mindenüket letették Isten kezébe.

Tehát amikor adakoztak, nem a magukéból adtak, hanem abból, ami Istené, csak náluk volt elhelyezve, rájuk volt bízva. Megértették, hogy Istennek azzal, amivel immár ő rendelkezik, most ez a szándéka, s szabadok voltak arra fordítani, amire Isten jónak látta.

A folytatásban ezen az úton vezeti tovább Pál a korinthusiak és a mindekori olvasók figyelmét: „Azért ahogyan mindenben bővelkedtek: hitben és igében, ismeretben és minden igyekezetben, és a tőlünk rátok áradó szeretetben, úgy ebben az adakozásban is legyetek bőkezűek. [...] Mert ismeritek a mi Urunk, Jézus Krisztus adományát, hogy gazdag létére szegénnyé lett értetek, hogy ti az ő szegénysége által meggazdagodjatok. [...] Mert ha megvan a készség, az aszerint kedves, amije kinek-kinek van, nem aszerint, amije nincs.” (8,7.9.12) A sokszor önző, elégedetlen természetünk miatt mindig meggazdagító, amikor Isten valamilyen eszközén keresztül megnyitja az értelmünket, hogy észrevegyük, mi mindenünk van, mi mindenben bővelkedünk annyira, hogy fölöslegünk is van belőle. Mert adni *ebből* lehet, mert *ebből lehet* adni. Pál erre igyekszik felnyitni olvasói szemét. Talán egyszerű körülmények között is milyen gazdagságban élnek, élünk úgy a ránk áradó szeretet, mint a napi szükségletek terén! És amiben így Isten ajándékát ismerem fel, az nemcsak arra ösztönöz, hogy hálával magasztaljam érte az Urat – természetesen arra is –, hanem ez a magasztalás abban lesz teljessé, hogy nemcsak az ajándékáért, hanem az ajándékával is tudom az Ő dicsőségét szolgálni oly módon, hogy meg tudom osztani, szabad vagyok az Ő akarata szerint felhasználni.

Mélyen összecseng ez a gondolat Jézus Krisztus saját gyakorlatával. Amikor a tanítványai felhívták a figyelmét az ötezer ember szükségére, éhségére, Jézus azt várta tőlük, hogy ők gondoskodjanak róluk. Az övéi értetlenül álltak a feladat előtt, de Jézus a magyarázkodásukat hallva azt kérdezte tőlük: „Hány kenyereketek van? Menjetek, nézzétek meg!” (Mk 6,38) Mert szolgálni abból lehet, ami van. S amikor ezt megtették, ugyanazt kérte tőlük, mint amit a macedónok is tettek: adják oda neki. Aztán Jézus maga is letette Atyja kezébe azt, amit odavittek. S amikor így megáldva odaadta a kenyeret és halat a tanítványainak, ők már nem a magukét vitték, hanem azt, amit Jézus küldött. Ami bejárta a maga isteni útját, hogy adomány legyen. Mennyivel más lehetett ezt elfogadni, mint valamelyik tanítvány könyöradományát. Ez a megközelítés segít jól érteni Pál apostol következő mondatát is: „...a mostani időben a ti feleslegetek pótolja azok hiányát, hogy máskor azok feleslege is pótolja majd a ti hiányotokat, és hogy így egyenlőség legyen...” (8,14). Így mindkettő Istent dicsőíti: az adomány, és annak elfogadása is. A keresztyén embernek mindkettőt tanulnia kell, mindkettőre szabadnak kell lennie.

Hogy ebben tovább segítsen, az apostol elmondja, hogyan látja ő hittel – és minden bizonnyal tapasztalata alapján is – Isten szerető gondviselésének rendjét: „Az Istennek pedig van hatalma arra, hogy minden kegyelmét kiárassza rátok, hogy mindenütt minden szükségessel rendelkezettek, és bőségetek legyen minden jó cselekedetre. [...] Aki pedig magot ad a magvetőnek, és eledelül kenyeret, megadja és megsokasítja vetőmagotokat, és megszorítja igazságotok gyümölcsét. Így mindenben meggazdagodtok a teljes tisztaszívúségre, amely hálaadást szül az Isten iránt általunk.” (9,8-11)

Isten gyermeke erre készülhet, erre számíthat. Istennek van hatalma – és nyilván van szeretete is – az övéiről úgy gondoskodni, hogy mindenütt minden szükségessel

rendelkezzenek. De a gondviselésének a célja nem csak ennyi, pedig ezzel talán be is érünk. Az túlmegy a saját szükségleteink kielégítésén: „és bőségek legyen minden jó cselekedetre”. Erre is lesz gondja, egyúttal erre is gondja van. Más megközelítésben: amit ilyen kegyelmesen, gazdagon kaptatok, abban egészen biztosan benne van az is, amit arra szánt, hogy jót tegyetek vele. Amit rátok bízott, annak minden részletére odafigyel. Így nemcsak titeket áld meg, s nemcsak ajándékaival örvendeztet meg, hanem azzal is, hogy gyönyörködhetek abban, milyen áldássá teszi más számára azt, amit továbbadtok. Ráteszi újra a kezét, hogy megsokasodjon, hogy megelégtessen, ahogy előzőleg titeket megelégtített, és Isten csodáját láttátok benne, most megteszi a társatokkal is. Lám, ez így nemcsak titeket tölt el a teljes gazdagság örömeivel, hanem másban is hálaadást szül az Isten iránt.

Ezek után már könnyebb jól érteni Pál azon mondatát, amelyet sajnos többször hallunk összefüggéséből kiragadva, hiányosan idézni: „Mindenki úgy adjon, ahogyan előre eldöntötte szívében, ne kedvetlenül vagy kényszerűségből, mert a jókedvű adakozót szereti az Isten.” (9,7) Kulcs szava ennek a felhívásnak a „jókedvű” (a görög eredetiben hilarosz) kifejezés, melynek jelentéstartalma az örvendezőtől a bátoron át a szívesig, készségesig terjed. Pál nem is maga fogalmaz itt, hanem a Példabeszédek 22,9 ígéretére hagyatkozik, ahol ezt olvassuk: „A jóságos tekintetű ember áldott lesz, mert ad kenyeréből a nincstelennek.” (RUF) Isten örömét leli abban az emberben, akivel a fentebb látott úton eljutott odáig, hogy amit ad, abban Isten kedves ajándékát látja, amelyet arra kapott, hogy valaki számára áldásul legyen vele. Gyönyörködik Isten abban, aki egyszerre örül és könyörül. Erre hívott, ehhez készített el mindent, ezen fáradozik, és boldog, ha ez eléri a célját.

Oktass, hogy éljek! Aki ezzel az igénnyel, imádsággal járul Isten elé a diakónia, a gondoskodás terén, azt Ő ilyen kedves iskolában tanítja, formálja és készíti fel arra, hogy adni tudjon, hogy tudjon adni.

TANULMÁNYOK

CSOMÓS JÓZSEF
FLASKÁR MELINDA – ELEK GABRIELLA
GULYÁS KLÁRA
HÜSE LAJOS
PATYÁN LÁSZLÓ
SÁNDOR-LENKEI AIDA

*„Minden gondolatunk,
minden tervünk azt célozza:
hogy lehetne benneteket vidámabbá,
életrevalóbbá, műveltebbé,
derekabbá tenni.”
(Karácsony Sándor)*

Bevezetés helyett

Csomós József

KÖZÖSSÉGÉPÍTÉS ÉS IFJÚSÁGI MISSZIÓ MA

Ennek a kötetnek nem titkolt célja az, hogy egyetemünk hallgatóinak olyan gyakorlati tudást és ismeretanyagot biztosítson egy-egy konkrét témában, aminek segítségével a hallgatók azon túl, hogy kedvet kapnak a további kutatáshoz, kézzelfogható, gyakorlati cselekvési terveket is össze tudjanak állítani saját maguk és közösségük számára. „Áldott az férfi, aki az Úrban bíz”,¹ és az is, akinek a szakterülete valami olyat hoz fel a teológia mély és gyönyörű „bányáiból”, amelynek a feltárásához csak ő ért, vagy – a kincsesbánya képénél maradván – csak neki és keveseknek van rá bányászati engedélye.

Sajnos vagy nem sajnós, amikor én arra vállalkozom, hogy gyakorlati szempontokat is adjak a fiatalok közötti ifjúsági misszió és közösségépítés „kivitelezéséhez”, akkor egy olyan területre merészkedem, ahol sokan azt hiszik, hogy van bányászati engedélyük, miközben nincs, vagy olyan régen adták ki, hogy talán értelmetlen lenne azt megújítani. Ez a tanulmány ilyen „megújító” szándékkal íródott, olyan impulzusokat szeretne adni a gyülekezeti és intézményi ifjúsági munka és közösségépítés területén dolgozóknak vagy az oda merészkedőknek, amelyekkel el lehet kezdeni egy ifjúsági csoport összefogását és Krisztushoz „szeretgetését”.

Valójában misszióról beszélni és azon belül az ifjúsági misszióról eszmét cserélni egyházunkban olyan, mintha a lecsófőzésről kezdenénk el valamiféle észszerű diskurzust

¹ Jer 17,7.

folytatni. Bár maga a folyamat mindenkinek „egyéni recept” és „titkos összetevők” alapján zajlik, egy ponton túl ez az egyéni ízlés és módszertan kizár minden nagyobb ívű és mindent átfogó missziós koncepciót.² Arról nem is beszélve, hogy egyházunk egyik fő jelmondata az, hogy a bevált recepten nem változtatunk, csak a „beválás” mérőfoka nem az, hogy ízlett-e vagy megették-e, netalán hányan ették meg, hanem egyedül az, hogy mi ezt megfőztük.

Meggyőződésem szerint a másik nehezítő tényező az egyéni értelmezéseken és bevált recepteken túl – és ebben azt gondolom, egyetértünk azokkal, akik a jelen magyar református valóságában ifjúsági munkát végeznek –, hogy a fiatalokkal történő foglalkozás semmilyen formában nem prioritás az egyház életében. Valójában ebben az egyház világi, ne adj Isten, politikai mintákat másol: akkor vagy hasznos tagja a társadalomnak, ha termelsz és fogyasztasz. Tehát ameddig nem vagy nagykorú kereső és költő része a magyar társadalomnak, addig, ha törődünk is veled, csak azért tesszük, hogy majd ha nagy leszel, és pénzed is lesz, akkor dolgozz és költ. Természetesen ebben is vannak kivételek, hiszen vannak országszerte és a tiszáninneni kerületben is olyan lelkes szakemberek, akik időt, energiát és pénzt nem kímélve próbálják összefogni egy-egy terület fiataljait.³ De nagy általánosságban mégiscsak azt látjuk, hogy a fiatalokkal foglalkozás országszerte egy-két lelkes ember hóbortja csupán, külön hangsúlyozva, hogy vannak olyan gyülekezetek és egyházmegyék, ahol a vezetői bölcsesség felismerte ennek az ügynek a fontosságát,⁴ és mindent megtesz, hogy a fiatalok között is kiemelt missziói folyamatok induljanak el.

Missziós dilemmák

Az elmúlt hetekben megint abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy elhívtak előadást tartani nem a fiatalokról, hanem a fiataloknak. Valójában ezt – azon túl, hogy

2 A probléma érzékeltetésére és megértésére Váncsa István mesteri jellemzése is segítségünkre lehet. „A lecsófőzés nem egyszerűen valamifajta táplálék előállítására irányuló cselekvéssorozat – vélekedik a másnaposság által sújtott egyed –, hanem az individuum alapvető egzisztenciális problémájának egyszeri és megismételhetetlen újrafogalmazása, amit Nietzsche és Kierkegaard szenvedéllyel (leidenschaftlich) történő gondolkodásnak nevez. Más megközelítésben viszont tragikus tett, amelyben a világszellem ön-nön létezésének tudatára ébredvén, a magyarságot egyesítő és egyszersmind megosztó princípiumként azonosítja önmagát.” VÁNCSA ISTVÁN: *Ezeregy+ recept*, Budapest, Libri Kiadó, 2016, 462.

3 Az egervölgyi és a zempléni egyházmegyében nemcsak a küzdelem látható, hanem az eredmény is, kisebb-nagyobb szakembercsoportok rendszerszerű összefogása látványos eredményeket hozhat. Ugyanakkor látva a másik két egyházmegye sajátosságait, rengeteg kérdés és dilemma merül fel mind a módszerek, mind az eredmények tekintetében. Hiszen Abaújban az ifjúsági munka és a cigánypasztoráció kérdése egyre szorosabban összefügg, és itt már a szakember és a módszertan kérdése túlmutat a megszokott ifjúságmissziós koncepciókon. Borsod-Gömör pedig méreténél fogva – nemcsak a vármegyeszékhely miatt – kerül nehéz helyzetbe az ifjúsági missziós kérdések kapcsán, habár az is tagadhatatlan, hogy egy nem transzparens missziós koncepción belül nem lehet jó részkonceptiókat gyártani.

4 A *Reformátusok Lapja* 2024/38. számában a Gaál Sándor esperessel készült interjúban olvashatunk olyan egyházmegyei kezdeményezésről, amelyben a középvezető anyagilag és erkölcsileg is támogat ifjúsági missziós projekteket, hasonlóan Mészáros István és Gordos Attila esperesekhez, akik a mi kerületünkben teszik ugyanezt.

különleges kegyelmi állapotnak tartom – mindig egyfajta szakmai sikerként élem meg. Siker abból a szempontból, hogy azok, akiknek több mint 20 éve beszélek, az évek alatt nem váltak a hallgatóságból az előadások szakmai tárgyává. Valahogy bele tudunk öregedni ezekbe a történetekbe, és akiknek hajdanán beszélünk, azokról kezdünk el szépen lassan beszélni úgy, hogy már nem nekik, hanem kizárólag róluk tudunk csak bármi értelmeset is mondani. Az engem meghívó lelkész azzal vezette fel az előadást, hogy sok évvel ezelőtt kapott tőlem egy mondatot egy másik előadásból, ami azóta is meghatározza azt, ahogyan ő a református egyházban ifjúsági munkát végez. Ez a mondat így hangzott: „Ti fiatalok nem az egyház jövője, hanem a jelene vagytok.” Induljunk el ettől a mondatától, és a dilemmák felvillantása után nézzük meg, hogyan lehetnek nemcsak a fiatalok, hanem a velük foglalkozó közösségépítő ifjúsági munka is napjaink egyházának a jelene és élhető valósága.

Az idézet mondat 2013-ban hangzott el a Református Egyház legnagyobb ifjúsági rendezvényén, a Csillagponton, s ha csak az azóta eltelt tíz évet nézem, akkor azt kell mondjam: rengeteg pozitív változás állt be az egyház „ifjúságpolitikájában”. Végre elkezdtek kutatni és publikálni azokat a nagyon fontos információkat, amelyeket a nem egyházi közegben már nagyon régóta mondanak a szakemberek. Mit szeretnek a fiatalok? Miért azt a tartalmat fogyasztják? Mi alapján választanak közösséget? Mit miért hallgatnak? Miért mennek el vagy nem mennek el egy nekik szervezett programra? Ezek a kutatások alapjaiban döntötték meg rengeteg preconcepciónkat vagy akár az évek óta jónak hitt, már korábban is emlegetett, „bevált” receptjeinket. Kicsit kimozdítottak minket ezek a kutatások a komfortzónákon túlra, ott pedig nem feltétlenül szeretünk tartózkodni. Általában jellemző ránk az a fajta biztonsági játék, amelyet Rick Warren említ gyülekezetépítési könyvében: „Charlie Brown a nyíllövést gyakorolta a kertjében. Ahelyett azonban, hogy célba vett volna valamit, belelőtte a nyílveesszőt a kerítésbe, azután odasétált és rajzolt köré egy céltáblát. Arra járt Lucy, és megkérdezte: – Ezt meg miért csinálod, Charlie Brown? Ő szemrebbenés nélkül felelte: – Így sohasem lövök mellé!”⁵

Misszió és ifjúsági misszió tekintetében ez egy bevált stratégia: Kiknek hirdetem meg a programot? Azoknak, akik eljöttek. Ennyi. Ebből aztán nagyon veszélyes és számomra félelmetes folyamatok indulnak el az egyházunkon belül.⁶ Elég csak a Református Közéleti és Kulturális Alapítvány munkájára gondolni, akik önmeghatározásuk

5 WARREN, Rick: *Céltudatos gyülekezet*, Debrecen, Új Remény Alapítvány, 2006, 155.

6 Annak beláttatására, hogy mennyire nem újként jelség ez, álljon itt Török István professzor rövid összefoglalása a problémáról, aztán döntse el ki-ké maga, hogy mennyit változtunk azóta. „A reformáció döbbenet ismerte fel a nagy kisajátítási kísérletet: az egyház a maga sákramentális-hierarchikus üdvintézményébe zárhatónak képzelte a lelki javakat, sőt magát a Szentlelket is, ahelyett, hogy a Szentlelket szolgálta volna. Ez a szent dolgok teljes kiforgatása. Az egész reformátori program egyetlen mondatba foglalható: Az egyház maradjon egész berendezkedésével a Szentlélek Isten engedelmes eszköze. A világnak csak olyan egyházra van szüksége, mely ezzel a szolgálattal a világ fejlődésének evangéliumi értelmezésére képes, hogy a forradalmi lendületű fejlődés hiábavalóságba ne torkoljon. Ha az intézményes egyház ezt a hivatást nem tudja vagy nem meri teljesíteni, ítéletét el nem kerülheti.” TÖRÖK István: *Dogmatika*, Amsterdam, Free University Press, 1985, 385.

szerint hídépítő funkcióval bírnak, összekötik a szentet és a profánt, de a sok kulturális és alapvetően jó kezdeményezésekből mégiscsak kinőheti magát egy teológiailag nehezen védhető álláspont, amit így fogalmaztak meg egy velük készült interjúban: „Ezért amikor fölteszik a kérdést, mi a missziós feladat ma, a válasz, hogy minden, amit az egyház végez. Mert hogyha ezt a rengetegféle szolgálatot elvégzi, összeáll, amit Jézus a missziói parancsban rábízott”.⁷ Vagyis e logika szerint nem arról van szó, hogy Isten akar valamit, és az Egyháznak ebbe az akaratba kellene belesimulnia, hanem minden, amit csinálunk, misszió. Egyfajta önigazolásként lebeg ez a fejünk felett már elég régóta, de azt azért szögezzük le, a misszió parancs semmi másra nem hív, mint arra, hogy Jézus hatalma és jelenléte által keretezve egy olyan új közösséget építsünk, amelyben a tanítványok szavai és tettei másokat is tanítvánnyá tesznek.

Ezt pedig csak azzal az eszköztárral lehet elérni, amelyet maga Jézus Krisztus adott a kezünkbe és a „szánkba”. „Az evangélium közösséget teremt. Mivel arra a személyre mutat, Aki az ellenségeiért halt meg, ezért olyan emberi kapcsolatokat teremt, amelyek nem önzésen, hanem szolgálaton alapulnak... Tehát az evangélium egy olyan emberi közösséget teremt, amely radikálisan különbözik minden más közösségtől a világon... A keresztyén közösség több, mint egy támogató csoport: ez egy alternatív társadalom, amelyen keresztül Isten azzá formál bennünket, akik és amik az ő elgondolása szerint vagyunk.”⁸

A korábban említett kutatások közül az, amelyik ezt az alternatív társadalmat vizsgálta és lényegi témákra kérdezett rá az ifjúsági korosztály egy jelentős csoportjában, a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának Ifjúsági Bizottsága által 2020-ban elkezdett kutatás,⁹ amelynek legfontosabb következtetései és eredményei már mindenki számára elérhetőek, köszönhetően az Ifjúságépítők¹⁰ lelkes csapatának. Az elméleti bevezetés és szokásos református panaszkodás után ha a gyakorlati lehetőségeinket nézzük, és arra építünk, amit Jézus Krisztus feladatként ránk bízott, és amit a célközönség önmagáról állít, akkor három témát kell felvillantatnunk: a közösségépítés, az istentisztelet és az igehirdetés kérdését.

Közösségépítés

Azt remélem, hogy nem kell különösebben mélyen bemutatnunk egy tinédzsernek az életét, éppen elég, ha mindenki felidézi a saját maga küzdelmeit, vívódásait és örömeit ebből az időszakból. Azt, amikor a fókusz a családról, akiket nem tudtunk megválasztani, átkerült a kortárs csoportra, akiket mi választottunk, akikkel nem kellett csatákat vívni a renddel, a wc-használattal, a kutyasétáltatással és az iskolában szerzett

7 ULICZA Tamás: Nem mindegy, kinek a hangja tölti be a pusztát, *reformatus.hu*, 2022. 07. 22. URL: <https://reformatus.hu/egy hazunk/hirek/nem-mindegy-kinek-a-hangja-tolti-be-a-pusztat/> Utolsó letöltés: 2024. 09. 20.

8 KELLER, Timothy: *Gyülekezet a központban*, ford. GYŐRI Péter Benjámin, Budapest, Harmat Kiadó – Luther Kiadó – Kálvin Kiadó, 2019, 406.

9 DURÁCZKY Bálint – ABLONCZY Áron: 1300 fiatal véleménye. Avagy a 2020-as ökumenikus ifjúságkutatás eredményei, *Confessio*, 41. évfolyam, 2021/1, 26–36.

10 Érdemes szétnézni a honlapjukon, jelenleg a legigényesebb és legprofibb szakmai csapat Magyarországon. URL: <https://ifjusepito.com/> Utolsó letöltés: 2024. 09. 20.

érdemjegyekkel kapcsolatban. Akik megadták nekünk azt a belső rendet (pszichikus negentrópia), amire nagyobb szükségünk volt, mint az ételre vagy a tisztaságra, vagy szinte bármire ezen kívül.¹¹ Ha nem szívesen emlékszünk vissza, akkor egy-két neves pszichológus könyvét elolvasva is ugyanarra a következtetésre juthatunk: a kortárs csoport rendelkezik a legnagyobb vonzó erővel, még akkor is, ha annak a csoportnak a szerveződése vagy összerendezése nem pusztán csak szabad választás, hanem egy „felülről” jövő rendezési elv hozza létre (ifi, konfirmációs csoport etc.). „A baráti csoportok olyan jellemzőkkel bírnak, amelyek különösen alkalmasak a kellemes interakciók kialakulásához. Az egyes társas rendszerekben előforduló élmények minősége a pozitív visszajelzésektől, a célok egyértelműségétől és harmóniájától, a szabadság érzésétől és az ezeket támogató nyitottságtól függ. Ezek minél inkább jelen vannak, a serdülők annál jobban élvezik a csoportot, és annál inkább szeretnek részt venni benne.”¹² Számomra elgondolkodtató és inspiráló, hogy Jézus maga is a barátainak nevezi a tanítványokat,¹³ éppen ezért hiszem azt, hogy lehet egy ifjúsági csoport is (függetlenül attól, hogy milyen szervezeti formában valósul meg) inspiráló és vonzó hely a fiataloknak, hiszen ott azok vannak együtt, akiket Krisztus nemcsak Isten, hanem egymás barátaivá is tett.

„Jézus így szervezte meg a kereszténységet. Ő úgy gondolta, hogy kereszténységünk középpontjában az áll, hogy rendszeresen összegyűlünk, találkozunk egymással, tanulunk egymástól, bátorítjuk és kijavítjuk egymást, és szeretjük egymást.”¹⁴ Minden ifjúsági alkalomnak ez kellene, hogy a hangulata legyen, ez a fajta egymásra utaltság, amire különösen is szükség van a keresztyénségtől akár teljesen függetlenül is. A közösségbe teremtett ember egyik legnehezebben megélhető valósága az a fajta magány, amikor sokan vannak körülöttem, de senki sincs velem. Ez az állapot különösen is veszélyes lehet a kamaszainkra nézve, ezért is fontos minden, amit nekik szervezünk, ahol megjelenhet a „veled” és az „együtt” gyakorlati megélése a közösségen belül.

Ugyanakkor azt sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy az emberek közti közösség az egyházban mindig túlmutat önmagán a kapcsolaton, és egy egészen másfajta közösséget is formál és előkészít, szinte be akar minket vonni egy magasabb rendű kapcsolatba. Ahol a tékozló fiú hazatér, ahol a szolgából barát lesz, ahol az ellenség testvérré nemesedik. Nemcsak egymással kell találkozoznunk, hanem Istennel is, így minden külön nekik szervezett alkalom egy közös irányba mutat a közösség életén belül, egy nagy találkozásra készít

11 A pszichikus negentrópia azt a fajta rendet jelenti, amikor az egyénnek, ez esetben a kamasznak nincsen konfliktus a tudatában egyszerre jelenlévő információk között. Ebből fakad a belső motiváltság, az öröm, a boldogság. Ezért dobja le otthon a táskát és rohan azokhoz, akik „olyanok”, mint ő. A téma bővebb kifejtése Csíkszentmihályi Mihály kutatásaiban megtalálható.

12 CSÍKSZENTMIHÁLYI, Mihály – LARSON, Reed: *Kamasznak lenni. A felnőtté válás útján*, ford. VÁRADI Péter, Budapest, Libri Kiadó, 2012, 216.

13 A János 15,15-ben is szereplő φίλος, vagyis barát a tapasztalaton alapuló szeretetkapcsolatot fejezi ki, amiben benne van a nagyra tartás, az értékelés, a mély és őszinte szeretet.

14 „Jesus organized Christianity this way. He means to center our Christianity around regularly gathering together, seeing one another, learning from one another, encouraging and correcting one another, and loving one another.” HANSEN, Collin – LEEMAN, Jonathan: *Rediscover Church: Why the Body of Christ Is Essential*, Wheaton, Crossway, 2021, 49.

fel, ami – összhangban a kutatás eredményeivel¹⁵ – a gyülekezet vasárnapi istentisztelete. A saját példánkkal illusztrálva a folyamatot, amikor a Tírekífi elkezdett fiataloknak különböző közösségépítő alkalmakat szervezni, akkor az egyik legfontosabb szempont az volt, hogy az, aki egy főzőklubra jön el, vagy az, aki egy játszóházra, vagy aki egy boxedzésre, az havonta egyszer istentiszteleti közösségben is együtt lehessen a másikkal és Istennel, hiszen ez a keresztyén közösségek életadó szívdobbanása.¹⁶ Lehet és kell sok-sok energiával közösséget építeni, kirándulni, grillezni, sportolni, a lehetőségek, azt gondolom, ma már ebben végtelenek. De van, amit csak az istentisztelet tud megadni a fiataloknak, éppen ezért erről külön is szót kell ejtsünk, mielőtt rátérünk az igehirdetés kérdéskörére.

Istentisztelet

Harminc évvel ezelőtt az istentisztelet egy adott felekezeten belül érthető volt, nemcsak úgy, mint egy alkalom, amelyen részt veszünk, hanem úgy is, mint egy fogalom, amelyen mindenki ugyanazt érti. Nem kellett magyarázni senkinek semmit ezzel kapcsolatban, sem a célja, sem a módszertana nem volt kérdés. Manapság azonban akár egy felekezeten belül is találkozhatunk az istentisztelet különböző formáival, és különösen is igaz ez az ifjúsági közösségekre. Ezért is nehéz a fiatalok integrálása a tradicionális közösségek vasárnapi istentiszteletébe, hiszen annak sem formái, sem tartalmi elemei nem nagyon vesznek figyelembe életkori sajátosságokat. Megint saját példán szemléltetve, ahol a palástos lelkész a szószék magasából a 17. század prédikációs stílusában recseg-ropog a hívekre, az igehirdetésben használt illusztráció Szenci Molnár Albert-korabeli, az énekek pedig a lyukas harmóniumon kísérve kínkeservesen szólnak csak meg, ott nyilván az, aki nem harminc éve hűséges tagja a gyülekezetnek, biztosan idegenkedve fogja fogadni azt a valóságot, ami hirtelen istentisztelet címén rászakad.

A gyülekezetünkbe eljött egy anyuka, aki szeretett volna istentiszteletre járni, de több helyen rászóltak, hogy a gyerekei zavarják a szent cselekményt, mert unalmukban izegnek-mozognak. Az elmúlt két évben számos istentiszteleten voltak már nálunk, és engem egyszer sem zavartak, habár zavarba már ejtettek, mert mindig csillogó szemmel és kiemelt figyelemmel hallgatták az igehirdetést. Azt az igehirdetést, amely nyilván igyekszik tekintettel lenni arra, hogy ők is ott vannak, meg még jó pár korukbéli gyerek vagy akár tinédzser. De nemcsak az igehirdetés ilyen, hanem a zene, a liturgia, vagyis a „keretek”, amelyek valójában azt a célt szolgálják, hogy Isten és ember, valamint az ember és ember találkozhasson. Ebben a műfajban egyházunkban számos esetben cseréljük fel a célt és az eszközt, és sajnos mindig a cél húzza a rövidebbet. Szent meggyőződés, hogy a Jóistent egy másodpercig nem érdekli, hogy az igehirdető

15 DURÁČZKY – ABLONCZY: i. m.

16 John Stott kiváló gyülekezetépítési munkájában, az *Élő gyülekezet*ben használja a szívverés képét az istentisztelet fontosságának a leírására. A vasárnapi istentisztelet a Krisztus-test szívének az az összehúzódása, amikor a legtávolabbi kis testzugból is összegyűjti a fáradt tagokat, és az inspiráló és erővel feltöltő istentisztelet az, amely aztán szétküldi a világba a közösség tagjait, hogy aztán majd újból összegyűjtse.

miben mondja el a tanítást, éppen annyira tetszik neki a palástos, mint a kockásinges, hiszen a lényeg azon van, amit elmondunk, és nem azon, hogy miben mondjuk el. Ehhez képest ha annyi húszezresem lenne, mint ahányszor én már meghallgattam ilyen vagy olyan egyházi fórumon, hogy palást, meg fekete-fehér, akkor már réges-régen milliomos lennék. Érdekes módon húsz éves pályám alatt egyszer sem hallottam lelkészgyűlésen, hogy előhozakodtunk volna tanfegyelmi kérdésekkel, vagy azzal, hogy jubileumi kommentárt ne prédikáljunk már a szószékről, mintha az a mi okosságunk lenne, egyfelől ciki, másfelől meg talán nem az kellene legyen a teológiánk csúcsa.

Most nem térek ki az istentisztelet témakörének nagy és végeláthatatlan csatáira, amelyeket a teológiájukban konzervatív és liberális atya- és „anyafiak” egymással vívtak, abban sem kívánok állást foglalni, hogy most akkor evangélizáló vagy tanító, orgonás vagy gitáros, templomos vagy kocsmás. A Duráczy–Ablonczy-féle feldolgozása a kutatásnak sem helyez különösebb fókuszot ezekre a kérdésekre, helyette azt a témát veszi elő, amit a válaszadók is kiemelt témaként jelöltek meg, ami nem a zene, nem a helyszín – csakhogy a népszerű sztereotípiákat említsem –, hanem az igehirdetésnek a kérdésköre. Ha pedig esetleg kételyeink lennének az istentisztelet milyenségével kapcsolatban, akkor e rövid téma zárásaként figyeljünk Tim Kellerre: „Összefoglalva, ha a vasárnapi istentisztelet célja elsősorban az evangelizáció, akkor untatni fogja a szenteket. Ha elsősorban tanítani szeretne, akkor összezavarja a hitetleneket. De ha a célja a kegyelem által üdvözítő Isten dicsőítése, akkor egyszerre fogja oktatni a bennfenteseket, és kihívás elé állítani kívülállókat.”¹⁷

Igehirdetés

„A másik meglepetése a felmérésnek, hogy gyakrabban találkoznak a fiatalok inspiráló igehirdetésekkel vasárnaponta, mint bármilyen ifjúsági alkalmon (táboros vagy fesztiválos környezetben). Míg a kitöltők háromnegyede (74%) a gyülekezeti istentiszteleten megéli az ilyen hatású prédikációkat, addig ugyanezt csak 34,24%-uk éli meg ifjúsági istentiszteleteken.”¹⁸ A vasárnapi istentiszteleten elhangzó igehirdetés ezek szerint nemcsak az igehirdetőnek és nemcsak a felnőtt gyülekezetnek fontos, hanem magának az ifjúsági korosztálynak is. Éppen ezért érdemes végiggondolni nemcsak az igehirdetés és az igehirdető, hanem az igehirdetés és a hallgatóság viszonyának a kérdését.

„[A] mai keresztény egyház legsürgetőbb szükséglete az igaz igehirdetés; és mivel ez a legnagyobb és legsürgetőbb szükséglete az egyháznak, nyilvánvalóan a világnak is erre van a legnagyobb szüksége.”¹⁹ Az igehirdetés fontosságára sokan és sokféleképp

17 „In summary, if the Sunday service aims primarily at evangelism, it will bore the saints. If it aims primarily at education, it will confuse unbelievers. But if it aims at praising the God who saves by grace, it will both instruct insiders and challenge outsiders.” KELLER, Timothy: *Reformed Worship in the Global City*, in CARSON, D. A. (ed.): *Worship by the Book*, Grand Rapids, Zondervan, 2002, 193–249, 201.

18 DURÁCZY – ABLONCZY: i. m.

19 „...the most urgent need in the Christian Church today is true preaching; and as it is the greatest and the most urgent need in the Church, it is obviously the greatest need of the world also.”

pen hívták fel a figyelmet, nem szándékozom ezeket erősíteni vagy gyengíteni, sokkal inkább arra szeretném a fókuszot irányítani, hogy a D. Martyn Lloyd-Jones által említett „világ” fogalomba beletartoznak azok is, akiknek lehet, hogy nehezebben tudunk üzenetet megfogalmazni. Mindenkinek megvan az a preferált közege, akiknek vagy akikhez „könnyebben” beszél, vagyis élethelyzetileg vagy kulturálisan spontánul tud kötődni az adott csoporthoz vagy korosztályhoz. Amikor kisgyerekes apuka vagyok, akkor a kisgyerekesek sokkal kevesebb erőfeszítéssel tudnak kapcsolódni ahhoz, amit mondok, hiszen hamarabb jut eszembe egy hasonlat vagy egy illusztráció a gyerekeink életéből, mint egy Byung-Chul Han-idézet.

Amikor a Tírekifiben, ahol lelkészként szolgálók, végignézem egy-egy alkalom fotóit, mindig a legmeghatóbb és leginspirálóbb számomra az embereknek az arca, a mimikája, a reakciók, amelyek az igehirdetés közben egyszer csak előmerészkednek a sok-sok hétköznapi álarc mögül. Szeretem nézni a kacagást, mert az igaz igehirdetésben lehet vicc, meghatódva nézem a könnyeket a szemekben, mert az igaz igehirdetés lehet meghatározó és drámai, szeretem nézni a homlokráncolást, hiszen az igaz igehirdetés elgondolkoztat, tetteket hív elő, önmagunkkal szembesít. Ami számomra ámulatba és gondolkodóba ejtő – bizonyára a Szentlélek munkája ez is –, hogy ezeken a fotókon nem azt látjuk, hogy egy-egy korosztály nevet a korosztályos poénokon, vagy hatódik meg a drámaibb dolgokon, hanem hogy ezek az emberek egy közösségként és gyülekezetként képesek reagálni a hirdetett ige valóságára. A három igehirdető, akik a közösségünkben szolgálnak – beleértve engem is –, három egymástól nagyon eltérő karakter, más készületi dinamika és metodika, más források jellemzik, mégsem lehet a hallgatóság fotóiból megmondani, hogy aznap éppen ki prédikált. Ez pedig egy nagyon fontos dologra irányítja rá a figyelmünket, amire általában nem szoktunk figyelni. Minket mindig az érdekel, ami különbség, ami elválaszt, amiben többek, jobbak, esetleg mások vagyunk, miközben az igazán fontos kérdés az: mi az, ami összeköt minket, és mi az, ami közös?

„Ha egyetértünk abban, hogy az igazi keresztyén igehirdetés hídépítés, amint ezt bőséges bibliai és történeti példák igazolják, vizsgáljuk meg, milyen követelményeket támaszt ez velünk szemben. Nem azt, hogy hagyjuk el a teológiai szakkifejezéseket a modern beszélt nyelv javára, bár bizonyos helyzetekben ez is szükséges lehet, hanem azt, hogy valóban lépünk be más emberek gondolat- és érzésvilágába! A keresztyén kommunikáció modellje a megtestesülés (az egyik világ felcserélése a másikkal), és nem csupán a fordítás (az egyik nyelv felcserélése a másikkal).²⁰

Ez az, ami közös kell legyen, mert ez az, ami képes generációkat, köztük a fiatalokat is megszólítani. A mi ifjúsági missziós modellünkben is ezt érzem igazán erősnek, hogy mindhárom igehirdetőben ott a vágy arra, hogy ne csak tolmácsot játsszon, hanem hogy mind értelmi, mind érzelmi szinten képes legyen a mások világába való belépésre. Éppen ezért akkor, amikor azt tervezzük, hogy fiataloknak fogunk beszélni, tartsuk szem előtt annak a lehetőségét, hogy ahhoz, hogy világokat tudjunk felcserélni egymással, ismerni kell nemcsak a sajátunkat, hanem a hallgatóságét is. Valójában ezt látom döntő jelentőségűnek, ha van,

LLOYD-JONES, David Martyn: *Preaching and Preachers*, Grand Rapids, Zondervan, 2011, 17.

20 STOTT, John: *Hiszek az igehirdetésben*, ford. SZÉLL Bulcsú, Budapest, Harmat Kiadó, 1992, 139.

akkor ez az a bevált recept, amin tényleg nem kell és nem szabad változtatni, hiszen ez volt Krisztus módszertana is, aki belépett a világunkba, és vállalta mindazt, ami ember és emberi.

Befejezés helyett

Az, hogy „Hajrá!”, azért elég sután nézne ki ennek a pár gyakorlati szempontot felvilágosító írásnak a végére. Pedig mégis valami hasonlót gondoltam leírni, kölcsönvéve az evangélistáktól egy nagyon szép és mégis egyszerű bibliai képet. Az Újszövetségben két missziói parancs van, illetve kettő biztosan van, az egyik a sokat idézett Máté-féle, a másik pedig a ritkábban „missziói parancsként” definiált Lukács-féle történetvariáns. Az egyik arról beszél, hogy tegyetek, míg a másik arról, hogy legyetek. Bennem ez a kettő rendszeresen összeér, és nem kioltja, hanem sokkal inkább erősíti egymást. Tanítvánnyá az tud tenni, akinek volt alázata tanítvánnyá lenni. Közösséget az tud építeni, aki maga is tagja a közösségnek. Istentiszteleten az tud lelkesíteni, aki maga is lelkesedik. Igét az tud hirdetni, aki maga is olvassa és alkalmazza azt. Menjete, legyetek, tegyetek!

ABSTRACT

Community-building and youth mission today

The aim of this volume is to provide students with practical knowledge and insights on a specific topic, so that they can not only feel inspired to do further research, but also create tangible, practical action plans for themselves and their communities. I will also try to give practical perspectives on the „doing” of youth mission and community-building among young people. The Great Commission calls us to nothing less than to build a new community, framed by the power and presence of Jesus, in which the words and actions of disciples make disciples of others. In this paper, after detailing the mission dilemmas and exploring the background information, I will go into more detail on the topics of community building, worship and preaching.

Keywords: *community-building, youth mission, preaching, youth service*

Közösségépítés és ifjúsági misszió ma

Mivel ennek a kötetnek az a célja, hogy egy-egy résztermében hallgatóinknak olyan ismeretanyagot és gyakorlati tudást adjon, amit olvasva a diákok nemcsak kutatási kedvet kapnak, hanem ezen területekhez kapcsolódó konkrét cselekvési terveket is össze tudnak állítani, ezért foglalkozom az ifjúsági közösségek építésével és azon belül is a keresztyén ifjúsági misszióval. A missziós dilemmák és kérdések bemutatása után három olyan területet vizsgállok meg és veszek nagyító alá, amik a keresztyén ifjúsági misszió tekintetében a leginkább relevánsak, így az istentisztelet és az igehirdetés kérdését.

Kulcsszavak: *közösségépítés, ifjúsági misszió, istentisztelet, igehirdetés*

*Flaskár Melinda –
Elek Gabriella*

**„ÍMÉ, AZ ÚRNAK
ÖRÖKSÉGE, A FIAK;
AZ ANYAMÉH GYÜMÖLCSE:
JUTALOM”**

A VISSI REFORMÁTUS ÁTMENETI ANYAOTTHON

Az egyház legfontosabb küldetése, hogy teljesítse Krisztus szeretetének parancsát a világban, különösképpen a rászorulókat iránt. Az anyaotthonok létrehozása ezen küldetés egyik megnyilvánulása. Az alábbiakban bibliai alapokon érvelünk amellett, hogy az egyháznak miért kellene több ilyen kezdeményezést támogatnia, vezetnie vagy létrehoznia.

Az 5Mózes 15:7-8. azt tanítja, hogy aki közöttünk szegény vagy rászoruló, annak nyílt szívvel és bőkezűen kell segítséget nyújtani: „Meg ne keményítsd a te szívedet, és be se kösd be a kezedet a te szegény atyádfia előtt.” Az anyaotthonok olyan intézmények, ahol a nehéz sorsú anyák és gyermekeik oltalmat és támogatást kapnak. Amikor egy nő gyermekét egyedül neveli, és lakhatási szegénységben él, vagy bántalmazott, és segítség nélkül marad, az egyház feladata, hogy „megnyissa kezét”, és minden olyan eszközt biztosítson számukra, amelyre szükségük van.

A Példabeszédek könyvében Salamon király (19:17) így ír: „A ki kegyelmes a szegényhez, az Úrnak ad kölcsönt; és az ő jótéteményét megfizeti néki.” Amikor az egyház anyaotthont hoz létre, az nem csupán emberi jószándék, hanem isteni elhívás betöltése. A szegény és elhagyott anyák segítése egyenértékű azzal, hogy magának Istennek nyújtunk segítséget, és Ő megígéri, hogy megjutalmazza ezt a szolgálatot.

Az Ézsaiás 58:7 egyértelműen fogalmaz: „Nem az-é, hogy megoszsd a te kenyeredet az éhezőkkel, és a bujdosó szegényeket házadba bevigyed?” Az anyaotthonok célja, hogy befogadják azokat a nőket és gyermekeket, akiknek nincs hova menniük, és az egyház ebben az esetben teljes mértékben teljesíti ezt az ígét. A mezíteleneket felruházzuk, a hajléktalanokat befogadjuk, és biztosítjuk számukra a legfontosabb testi és lelki szükségleteiket.

A Máté 25:35-36-ban Jézus saját magát azonosítja a rászorulókkal: „Mert éheztem és

ennem adtatok; szomjúhoztam és innom adtatok; jövevény voltam és befogadtatok.” Az anyaotthonok létrehozásával az egyház Jézus tanítását gyakorlatban valósítja meg, hiszen az anyák és gyermekeik befogadása nemcsak emberi jócselekedet, hanem Jézus Krisztus szolgálata is.

Az Újszövetségben a szeretet parancsa nem csupán a lelki gondoskodásra vonatkozik, hanem a testi szükségletekre is kiterjed. Jakab 2:15-17 szól arról, hogy a hit halott cselekedetek nélkül: „Ha pedig az atyafiak közül valamelyik mezítelen, és szűkölködik mindennapi eledel nélkül, és azt mondja néki valaki közületek: Menj el békességgel, melegedjél meg és lakjál jól; de nem adjátok meg néki, amire szüksége van a testnek, mi annak a haszna?” Az anyaotthonok létrehozása ennek az igei felszólításnak a konkrét megvalósítása, hiszen nem elég csak szóban hirdetni a segítséget, hanem tényleges, gyakorlati gondoskodást kell nyújtani.

Az anyaotthon létesítése egy olyan feladat, melynek során az egyház konkrétan és aktívan beavatkozik a nehéz sorsú nők és gyermekek életébe, és kifejezi Isten gondoskodó szeretetét. Az egyház nem nézheti tétlenül, ha valaki segítséget szenved, hanem cselekednie kell, és oltalmat kell nyújtania azoknak, akik az élet legnagyobb kihívásaival néznek szembe. Ezért nagyon fontos, hogy minden református közösség hazánkban és külföldön egyaránt fontolja meg, hogy létrehozza és támogassa az anyaotthonokat, mert ezek az intézmények nemcsak társadalmi, hanem isteni megbízásra is predesztináltak.

Viss község, az anyaotthon otthona

Viss község már a Honfoglalás korában lakott volt, de először 1239-ben említik. A községről szóló első írásos emléket a Pongrácz családok levéltára őrzi 1381-ből.¹ 1699-ben Viss honlapjának tanúsága szerint a falunak kőtemploma volt, melyet 1784-ben 5x5 öl alapterületű fatemplom váltott fel, mely előtt egy fából készült harangláb állt.² A templomnak 1779-ben egy, 1782-ben már két harangja volt.³ Borovszky monográfiája szerint a község 1885-ben leégett.⁴ Kenézli község honlapjának tanúsága szerint a Vissi Református Egyházközség 1893-ig Kenézlihez tartozott.⁵

„A mai templomot Katona György sárospataki építésmérnök tervezte, 1895–98 között épült fel, keleti homlokzata előtti 22 méter magas tornyával együtt, neoklasszicista stílusban. A templom erős hasonlóságot mutat a vámosújfalusi templommal. 1808-ban orgonát vásároltak a tiszalöki egyháztól, melynek nyolc változata volt, de ez a II. világháborúban teljesen tönkrement. A 8x12 méteres belső térben 180 ülőhely van, mennyezete sík, vakolt. A 182 kg-os harangját Szlezák László öntötte 1927-ben

1 HUNEK Emil (szerk.): *Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei*, Budapest, Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, 1931, 361.

2 VÁRADY József: *Tiszáninnen református templomai*, Debrecen, Litográfia Nyomda, 2006, 376.

3 PATAY Pál: *Zempléni harangok*, Miskolc, Kapitális Kft., 2009, 107.

4 BOROVSZKY Samu: *Magyarország vármegyéi és városai*, Budapest, Országos Monográfiai Társaság, 1896. URL: <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0019/6.html> Utolsó letöltés: 2024. 09. 17.

5 Református egyház, *kenezlo.hu*. URL: https://www.kenezlo.hu/egyh_ref.php Utolsó letöltés: 2024. 09. 20.

Budapesten, a 80 kg-osat pedig Walser Ferenc 1887-ben szintén Budapesten, ugyanott.”⁶ – írja Várady József lelkész a *Tiszáninnen református templomai* című könyvében. Borovszky monográfiája szerint a község 1885-ben leégett.⁷

Az intézmény földrajzi elhelyezkedését tekintve a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Viss községben található, a Tisza és a Bodrog folyó körülhatárolásában: a Bodrogzugban. A legközelebbi közúton megközelíthető város, Sárospatak 25 km-re van. A megyeszékhelytől (Miskolc) való távolsága 100 km közúton, továbbá rendelkezésünkre áll az enyhe tavaszi/nyári és őszi időszakban egy rövidebb megközelítési mód: a Kenézlő és Balsa között járó kompon keresztül, így megközelítőleg a távolság: 80 km. A község „zsáktelepülés”, azaz nincs átmenő forgalma. Népessége folyamatosan csökken. Míg 1910-ben 1051 lakosa volt, napjainkban a lakosságszáma 494 fő.⁸ 2013-ban még 696-an laktak itt. Azóta folyamatosan csökken az itt lakók száma. Ennek egyik oka lehet, hogy a település iskoláját bezárták, jelenleg csak óvoda működik a faluban. A posta, a bolt, a kocsmá-dohánybolt és az emutelep mellett az anyaotthon komoly munkahelyteremtő erővel bír. Hatan dolgoznak itt.

A földrajzi elhelyezkedés és ennek okán az itt élők rossz munkaerőpiaci helyzete sok mindenben meghatározza az intézmény életét, mely 2001. február 1. óta működik a településen. Kezdetben mint a Zempléni Református Egyházmegye Vissi Átmeneti Anyaotthona funkcionált, majd a Református Szeretetszolgálat kezdte működtetni. Az anyaotthon intézményét az akkor több mint 300 éves egyházközség hozta létre. Ekkor történt a két épület felújítása, melyek a Vissi Református Egyházközség tulajdonát képezik. A főépület régen református iskola volt, a második épület pedig parókia. Annak idején nagytiszteletű Szentimrei Mihály Vissen, Kenézlőn, Zalkodon volt lelkész, amellett ellátta a Sárospataki Tudományos Gyűjtemény főigazgatói feladatait is. A lelkész egy gyermekotthont szeretett volna létrehozni, és ennek kapcsán több alkalommal tárgyalt az akkor hivatalban lévő polgármesterrel. Távlati tervei között szerepelt, hogy az ott felnövő gyermekek majd házat kapjanak Vissen, hozzájárulva a település lakosságszámának fenntartásához. Végül az épület ilyen célú felújítására nem álltak rendelkezésre megfelelő források, viszont az anyaotthon céljára történő létesítéshez igen, így ennek az intézménynek a létrehozása valósulhatott meg.⁹

Az épület (a volt református iskolaépület) a kárpótlás során került vissza a református egyház tulajdonába. Az egytantermes református iskolát korábban államosították, és az 1990-es éveket követően volt lehetősége az egyháznak, hogy visszakapja. Az egyházközség választhatott, hogy pénzt vagy épületet szeretne. Először arra gondoltak az egyháztagok, hogy gyermekotthon legyen, majd a Szociális és Családügyi Minisztérium pályázati kiírása miatt anyaotthon létesítése mellett döntöttek.

6 VÁRADY: i. m., 374.

7 ELEK Gabriella: *Megvalósult szociálpolitikai törekvés a Zempléni Református Egyházmegyében: Otthonteremtés a Vissi Anyaotthonban*, Szakdolgozat, Sárospatak, Sárospataki Református Teológiai Akadémia, 2013, 16.

8 KSH: Viss. Alapadatok, *ksh.hu*, URL: https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=05096 Utolsó letöltés: 2024. 09. 25.

9 Interjú Nt. Szentimrei Márk református lelkésszel, Nt. Szentimrei Mihály fiával.

Ebből a pályázati pénzből került sor a két épületben kilenc lakószoba kialakítására közösségi terekkel együtt. A főépületben 4 lakószobát alakítottak ki, melyekhez két szobánként egy-egy fürdőszoba is tartozott. Minden szoba mellé gardróbzsoba került kialakításra. Ezenkívül létrehoztak egy közösségi teret, amely egyben a konyha szerepét is betölti. Egy külön vizesblokkal rendelkező nagyobb szobát is kialakítottak annak érdekében, hogy nagyobb család is lakhasson itt. A második épületben négy lakószoba és egy közösségi tér került kialakításra. Ide három zuhanyzót, három WC-t építettek.

Az intézmény 2019. augusztus 1-től a már korábban Miskolcon működő Lorántffy Zsuzsanna Református Kismamaház Vissi Telephelyeként üzemel.

Az intézmény működési engedélye 30 főre, ezen belül 9 édesanyára és gyermekeik ellátására terjed ki. Az otthon működési engedélye alapján az egész ország területéről fogadhat rászorulókat.

Az anyaothnonokról és a vissi intézményről

Ezek az intézmények a hajléktalanság, otthontalanság társadalmi problémájának megjelenését követően annak kezelésére jöttek létre. Az otthonokban a gyermekek és a szülők együttes elhelyezésére van lehetőség. Az intézmények működtetésének az a célja, hogy megakadályozza a családok szétesését, és lehetővé tegye, hogy a gyermekek saját családjukban nevelkedjenek.

A családok átmeneti otthona olyan önkormányzat vagy civil szervezet által működtetett, állami normatívából is gazdálkodó intézmény, amely a gyermekvédelmi alapellátás keretein belül biztosít átmenti gondoskodást az ott lakó kiskorúak részére, emellett szüleiknek lakhatási lehetőséget és családgondozást nyújt. Az apából, anyából és gyermek(ek)ből összetevődő családban élő egyének a gyermekvédelmi törvény értelmében egy évig nyerhetnek elhelyezést, mely szükség esetén fél évvel vagy az iskolai év végéig meghosszabbítható. Az elhelyezésnek nem feltétele a mindkét szülő és a gyermek(ek) közti vérségi vagy törvényes és a szülők közti törvényes kapcsolat.

Az önkormányzatok a családok átmeneti otthonának működtetésével kapcsolatos kötelező feladataik ellátására gyakran ellátási szerződéseket kötnek civil szervezetekkel. Így jött létre az a helyzet, hogy a vizsgált időszakban vármegyénkben Miskolcon egy anyaothton és egy családok átmeneti otthona működik, melynek ellátási területe a megyeszékhely, illetve egy olyan anyaothton, amely országos hatáskörű elhelyezést biztosít. Ezenkívül Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében Vissen működik még az anyaothton, mely szintén az országból bárholnan fogad édesanyákat.

A 1997. évi XXXI. törvény nem tesz különbséget a családok átmeneti otthona mint kétszülős ellátási forma és az anyaothton mint egyszülős ellátási forma között, mindkettőt családok átmeneti otthonának nevezi. A szociális szakmán belüli zsargon az anyaothton megnevezéssel kizárólag az egyszülős ellátási formát illeti.

Az anyaothton olyan önkormányzat vagy civil szervezet által működtetett, állami normatívából is gazdálkodó intézmény, amely a gyermekvédelmi alapellátás keretein belül biztosít átmenti gondoskodást az ott lakó kiskorúak részére, emellett édesanyának

is lakhatási lehetőséget és családgondozást nyújt. Az anyából és gyermek(ek)ből összetevődő családban élő egyének a Gyermekvédelmi Törvény értelmében egy évig nyerhetnek elhelyezést, mely szükség esetén fél évvel vagy az iskolai év végéig meghosszabbítható.

Mit nyújt a vissi anyaoththon?

Az anya–gyermek kapcsolat megerősítése és egészséges alapokra való helyezése a cél.

Az ellátott gyermekek részére napi ötször, a felnőttek számára napi háromszori étkezést biztosít az intézmény. Hétfégen együtt főznek a gondozottak az intézmény egy munkatársának irányításával, mivel csak egy gáztűzhely áll a családok rendelkezésére. Mivel az ellátott anyák többsége nem dolgozik, és egyetlen jövedelmük a családi pótlék, illetve a foglalkoztatást helyettesítő támogatás, az intézmény biztosítja a nyersanyagokat. Az ünnepek alkalmával sor kerül a hagyományos ételek elkészítésére. Így bejgli, töltött káposzta, húsvéti sonka készül. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a 2000-es évek elején még volt olyan édesanya, aki tudott főzni, el tudta készíteni a töltött káposztát, azonban 2005-öt követően olyan ellátottak kerültek be az intézménybe, akik nem tudtak főzni. Az intézményben a szociális munkán túl arra is irányul a szakmai tevékenység, hogy az édesanyák megfelelő háztartási ismereteket sajátíthassanak el annak érdekében, hogy később önállóan sikeresen megállhassák a helyüket az életben.

Az itt dolgozók célja az anya–gyermek kapcsolat megerősítése annak érdekében, hogy később az anya tudjon munkát vállalni, és gyermeke megbízzon benne, tisztelje őt. A dolgozók elmondása szerint sok esetben találkoztak olyan problémával, amikor az intézménybe beköltöző édesanyával tiszteletlenül viselkedett három–négyéves gyermeke, kiabált vele. A családgondozók elmagyarázták az édesanyáknak, hogy ez a viselkedés nem megfelelő a gyermek részéről, és megismertették őket azokkal a pedagógiai módszerekkel, amelyek segítségével ezen változtatni tudnak. A sikeres családsegítés eredményeként fontos változás következett be az anyák életében: tekintélyük lett, önbizalmuk, önértékelésük nőtt. A foglalkozások hatására ők is a társadalom hasznos tagjaként tekintettek saját magukra a továbbiakban. Az családgondozók saját középosztálybeli értékrendjüket próbálták átadni az ügyfeleknek, így felkészítve őket az önálló életvitelre.

A napirend jelentősége és értelme

Az intézményben átstrukturálják az anyák életét, szigorú napirendhez kell igazodniuk, ami azért hasznos, mert az intézménybe kerülő anyák nagy része soha nem dolgozott, és a napirend segít kialakítani életükben a rendszerességet és a rendszert.

Elmondták, hogy reggel 7 órakor van ébresztő a gyermekeknek és az édesanyáknak annak érdekében, hogy nyugodtan meg tudjanak reggelizni. Ezt követően az édesanyák elmosogatnak maguk után, majd a szobájukat kell kitakarítaniuk. Ha ezekkel a főbb napi feladatokkal elkészültek, akkor játszhatnak a gyermekükkel, vagy akár televíziót is nézhetnek együtt. Délben mindenkinek ebédelnie kell. Az ebédet nem az intézményben készítik el, hanem minden nap valamelyik édesanya megy el érte, ez be van

osztva közöttük. Ha megebédelték, akkor szintén elmosogatnak maguk után, és rendet kell rakniuk. Ilyenkor az intézmény egyik családgondozója felolvasást tart a Csendes Percek¹⁰ nevű füzetből, ahol egy-egy bibliai példázatot hallhatnak az édesanyák. Aki nyitott erre és megbecsüli, saját füzetet is kaphat. A Biblia alapú foglalkozáson bárki részt vehet felekezeti kötöttség nélkül. Az ellátottak étkezés előtt és után közösen imát mondanak, mely nem kötelező jellegű. Viszont érdemes bekapcsolódni az imádságba, mert a hit támaszt és vigaszt nyújthat az ellátottaknak egy-egy nehéz élethelyzetben. Az intézmény nyitottságát és progresszív voltát mutatja, hogy a metodista felekezet adja ki ezt a kis füzetet, melyben különböző bibliai példázatok találhatók. A gyerekek és anyukák többsége ebéd után szokott aludni, ilyenkor lehetőségük van egy kétórás csendes pihenőre, amit kötelező a szobában tölteniük. Ilyenkor nem lehet televíziót nézni, és csendben kell lenni. Amint felébredtek, a gyerekeknek van uzsonnaidő, amikor egy-egy gyümölcsöt vagy szendvicset kapnak. Ezt követően van lehetőségük a kinti és a benti játékokra egyaránt. A vacsorát általában az anyukák készítik el. Ez is be van osztva, hogy ki melyik nap mit szeretne főzni. Van, amikor segítenek is egymásnak, ez közösségépítő hatású. Azonban olyan is elő szokott fordulni, hogy egyedül szeretnék elkészíteni a vacsorát. Ez a napirendi elem segíti őket a későbbi megfelelő önálló életvitel kialakításában. Vacsora után fürdés, tisztálkodás és alvás a megszokott napi rutin. Az intézménybe sok olyan édesanya érkezik, akinek a lakhatása korábban nem megfelelő körülmények között volt megoldódott, nem volt víz, áram a háztartásukban. Nekik a napi fürdési, mosási és étkezési lehetőség nagy segítséget és áldást jelent az életükben. A tiszta, rendezett és megfelelő környezet alapja lehet a későbbi önálló életvitel során hasonló körülmények kialakításának. A napirend rendkívül hasznos lehet a szociális munka kliensei számára több okból is: struktúrát és rendszert biztosít, csökkenti a stresszt és a szorongást, illetve növeli a hatékonyságot. Segíti a felelősségvállalást, támogatja az önállóságot, és fejleszti a problémamegoldó készséget is. Sok édesanya élt valamilyen addikcióval terhelt párkapcsolatban, és emiatt saját elmondása szerint életéből hiányzott a rendszeresség, mert mindenben párjához és annak függőségéhez kellett igazodnia. Egy jól felépített napirend segíthet strukturálni a mindennapokat, ami stabilitást és biztonságérzetet adhat. Azzal, hogy a kliens tudja, mi következik, csökkentheti a bizonytalanság érzését, ami általában stresszt és szorongást okozhat. A tervezett napirend segíthet az érzelmi kiegyensúlyozottság megteremtésében. Ezenkívül hozzájárulhat az optimális időbeosztáshoz, ami által a kliens képes lehet fontos tevékenységeket elvégezni, például orvosi vizsgálatokra eljutni, találkozókra időben érkezni, és más személyes célokat elérni. Ha az édesanyák részt vesznek a napirend kialakításában, megtanulhatják saját felelősségük fontosságát, és jobban tudatosulhat bennük, hogy egy adott cselekedet vagy döntés hogyan hat az életükre. A napirend segíthet abban, hogy a kliensek később önállóak legyenek, hiszen elősegíti, hogy önállóan szervezzék meg a napi teendőket és feladatokat. Ez különösen hasznos lehet hosszú távon, ha a kliensnek és családgondozójának egyaránt célja az önálló életvitel kialakítása.

10 *Csendes percek. Áhítatok az év minden napjára*, Budapest, Magyarországi Metodista Egyház, 2023.

A napirend követése közben a kliens megtanulhatja, hogyan kezelje az esetleges váratlan helyzeteket, amelyek felmerülhetnek. Ez javítja a problémamegoldó készségeket, és hozzájárulhat az önbizalom növekedéséhez.

Diszfunkciók az intézményrendszerben és az intézményben

A vándorcsaládok

A családok hajléktalanná válása a rendszerváltást követő években vált társadalmi jelenséggé. Ennek oka a gazdaságstruktúra átalakításában keresendő. „A globális korszak egyik terméke a flexibilis munka – a dolgozót fél- és részmunkaidőben, alkalmi munkakörben, meghatározott időtartamra alkalmazzák. Társadalmi pozíciója tökéletesen bizonytalan.” – írja Szalai Erzsébet. Mindez tőkés (vállalkozói) érdek, ugyanúgy, mint a munkaerő-túlkínálat magas szinten való rögzítése, a munkabérek alacsony szinten tartása, amelyek végeredményben magasabb profitot eredményeznek. Ez folyamat a társadalom belső integrációs mechanizmusainak gyengülése következtében napjainkban egyre erőteljesebben mutatkozik meg.¹¹

Tehát véleményem szerint a munkanélküliség, a mélyszegénység és a lakhatási szegénység olyan tényezők, amelyek a jelenlegi magyar gazdasági helyzet természetes velejárói. Megjegyzendő, hogy az ilyenfajta struktúra az előzőeken túl azért is tartható fenn, mert a bérből és fizetésből élők számára elfogadható. A legális munkaerőpiacról kirekesztett társadalmi réteg, amely ugyan nem érdekelt ezen rendszer fenntartásában, tehetetlen, minthogy végzettsége alacsony, szociális helyzetéből fakadóan érdekérvényesítő képessége kicsi. Gazdasági kirekesztettsége ugyanakkor nem olyan fokú, mint társadalmi kirekesztettsége. Gazdasági szempontból ugyanis fontos feladatot tölt be. Fekete, szakképzettséget nem igénylő munkát végez, amelyet a társadalom „privilegizált” tagjai nem akarnak elvégezni, de amelynek fontosságával azért tisztában vannak. A fekete munkaerőpiacon ennek a rétegnek csupán az illegálisan Romániából, Ukrajnából érkező vendégmunkások a versenytársai. „A magyar munkavállalók nagy csoportjai ma jóval kiszolgáltatottabb helyzetben vannak, mint az államszocializmus klasszikus korszakában voltak. A jog nyújtotta lehetőségekkel nincs módjuk élni, és érdekeiket egyetlen komolyan vehető politikai erő sem artikulálja” – írja Szalai Erzsébet.¹²

Amikor ebben az ellátásban kezdtem el dolgozni, feltételeztem, hogy a szociális ellátórendszer feladata a hátrányos helyzetű embertársaink előnyösebb élethelyzetbe segítése. A rendszer diszfunkcionális működéséből adódóan azonban ehhez számos más cél is társul.

Látens cél, ha úgy tetszik a szociális ellátás következménye a munkahely-biztosítás a közszférában dolgozó középosztálybeliek számára, akik az adott (politikai) hatalom szavazóbázisai.¹³ Ez egy sajátos érdekhelyzetet teremt. Ezzel szemben már nem látens,

11 SZALAI Erzsébet: A tudás – hatalom?, *Élet és Irodalom*, 43. évfolyam, 1. szám, 1999. január 8., 3.

12 SZALAI Erzsébet: Szociális vagy társadalmi érzékenység, in Uő.: *Ezredváltó dilemmák Magyarországon*, Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2000, 27–35, 27.

13 GANS, Herbert J.: Über die positiven Funktionen der unwürdigen Armen. Zur Bedeutung der „underclass” in den USA, in LEIBFRIED, Stephan – VOGES, Wolfgang (hrsg.): *Armut im Modernen*

hanem manifeszt funkció az országos méretű és partikuláris társadalmi feszültségek kiküszöbölése, enyhítése, elfogadható mértékűre csökkentése.

Végül az utolsó közvetett feladat: a bűnözés prevenciója. Ha ugyanis a társadalomból (munkaerőpiacról, belvárosból) kirekesztett tömegek megélhetését alacsony szinten sem szolgálják transzferjövedelmek, félő, hogy az érintettek más megoldást keresnek létfenntartásuk biztosítására...

A valóságot persze elfedik a lakosság felé kommunikált manifeszt üzenetek, így: „az áldozatokra egy szebb jövő érdekében van szükség”, vagy: „a szociális ellátórendszer feladata az érdemtelen szegények ellátása”, illetve: „a szociális ellátás segély, alamizna, amit a paternalista állam juttat a rászoruló állampolgároknak”.

„A mai magyar hajléktalanellátás finanszírozása a változások helyett többnyire »állapotot«, »léteezést« idéz elő, vagy hagy jóvá. Egy hajléktalanszállás (vagy nappali melegedő) azért kapja az állami normatívát, hogy benne legyenek az emberek, és nem azért, hogy távozzanak belőle” – írja Breitner Péter a *Mentés másként. Tanulmányok a Van Esély Alapítvány programjából* című kötetben.¹⁴

Ezt látszik igazolni a vándorcsaládok jelensége, mely – a családok átmeneti otthonának működtetése – ha a családok hajléktalanságból való kigondozását határozzuk meg célként, nem hatékony. A családok átmeneti otthona intézményrendszerében többnyire olyan családok élnek, amelyek otthontalanok, hajléktalanok, nem rendelkeznek megfelelő családi háttérrel, alacsonyan kvalifikáltak, és a lakásproblémáik rendezésre nem elégséges a törvényben meghatározott legfeljebb másfél év. Ezek a családok általában nem képesek saját lakásba vagy albérletbe költözni, így egyik intézményből a másikba kerülnek. Kvázi „vándorolnak” a családok átmeneti otthonai között.

Ámon Kata és Balogi Anna becslése szerint a családok 25–30%-a érintett az intézményről intézménybe költözésben.¹⁵ Dombrowszky Borbála négy intézményvezetővel készített interjúja alapján a családok összlétszámának harmada és fele közé teszi a vándorcsaládok arányát.¹⁶

A falvakba telepített intézmények problematikája

Ezenkívül felmerül a kérdés, hogy miért telepítenek ilyen jellegű intézményeket falvakba? Hiszen egy kis településen a munkalehetőségek száma korlátozott, és az alacsony lakosságszám következménye sok esetben az, hogy a mikroközösség minden tagja tisztában van az ellátott családok intézményi háttérével, ami szintén megnehezítheti az elhelyezkedést az érintettek számára.

Wohlfahrtsstaat, Opladen, Westdeutscher Verlag, *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie Sonderheft* 32, 1992, 49–62.

14 BREITNER Péter – NACSA Dániel – KEPE Róbert – RÁBAY Zsuzsanna – RÉSZ Levente – SZÍVÓS Rita – VIRÁG Zoltán: *Mentés másként. Tanulmányok a Van Esély Alapítvány programjáról*, Budapest, Van Esély Alapítvány, 2010.

15 ÁMON Kata – BALOGI Anna: A magánbérleti piac alsó szegmense, *habitat.hu*, 2018. URL: <https://habitat.hu/mivel-foglalkozunk/lakhatasi-jelentesek/lakhatasi-jelentes-2018/alberletek-also-szegmense/> Utolsó letöltés: 2024. 09. 25.

16 DOMBROWSZKY Borbála: Kivétel vagy főszabály?, *A Családok Átmeneti Otthonainak rendszere Magyarországon, Bibó Jogi és Politikatudományi Szemle*, 2021/2, 26–34, 30.

A falvakban való elhelyezés látens célja lehet a probléma kiszorítása a többségi társadalom látóköréből. Egy másik racionális magyarázatként pedig az intézmény létrehozásának alacsonyabb költsége kínálkozik, a községi alacsonyabb, akár „egy forintos” telekárak következményeként.

A vissi anyaoththon esetében az intézmény községi létrehozásának oka egy nyertes pályázat volt, és hogy a gyülekezet és annak vezetője jót akart cselekedni, a bibliai elveknek megfelelően járt el, ugyanakkor nyilvánvalóvá vált, hogy az egyre csökkenő nominálértékű transzferjövendelmek okán célszerű lenne az intézményt egy nagyobb városba áthelyezni, ahol az édesanyák valamilyen munkát tudnának vállalni a gyermek gondozása mellett akár részmunkaidőben, akár a közmunkaprogram keretén belül.

A mulasztásos jogsértés következménynélkülisége

A gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 6. §-ának (1) és (2) bekezdése szerint „[a] gyermeknek joga van a testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését, egészséges felnevelkedését és jólétét biztosító saját családi környezetben történő nevelkedéshez. A gyermeknek joga van ahhoz, hogy segítséget kapjon a saját családjában történő nevelkedéséhez, személyiségének kibontakoztatásához, a fejlődését veszélyeztető helyzet elhárításához, a társadalomba való beilleszkedéséhez, valamint önálló életvitelének megteremtéséhez.”

Ez a jogszabályrészlet felveti azt a kérdést, hogy ha a jogilag erre kötelezett települések nem hozzák létre a családok átmeneti otthonának intézményét, és emiatt egy gyermeket, illetve annak családját nem lehet ilyen módon elhelyezni, és ennek következtében a család szétesik, akkor a sérelmet elszenvedett gyermek perelheti-e az önkormányzatot? Erről kérdeztem a Fővárosi Kormányhivatal munkatársát: „Hát lenne huzavona, de azért nem ártana kipróbálni, valóban nem ártana kipróbálni. Több ilyen átfogó értékelésben olvastam, olvasható – ezek egyébként nyilvános adatok, tehát nem titkos levelekről van szó –, hogy a gyámhatóság, illetve gyámhivatal megjegyzi, hogy mivel nincs gyermekek átmeneti otthona vagy kevés a férőhely, ezért az ideiglenes elhelyezés jóval gyakoribb, mint amire szükség lenne, illetve amit meg lehetne ugyanakkor előzni, ha normálisan működő gyermekek átmeneti otthona vagy családok átmeneti otthona lenne. Tehát van nyilván összefüggés. Na most egy ilyen esetben, ha ezért kell egy gyereket ideiglenes hatállyal elhelyezni, az a baj, hogy az ideiglenesből elég ritka a családhoz való visszakerülés, hanem ugye átmeneti nevelésbevitel szokott többnyire lenni. Hát egy ilyen esetben el tudok képzelni egy ilyen pert, de hát ezt valakinek föl kéne vállalnia, neves ügyvédnek stb., de lenne belőle botrány. Én nagyon szívesen venném, hogyha ezt ki lehetne próbálni.”

A fenti interjúrészlet azt hivatott igazolni, hogy a Fővárosi Közigazgatási és Gyámhivatal munkatársai tisztában vannak, az intézmények hiányával, illetve ennek következményével. Kérdés, hogy mit tudnak tenni annak érdekében, hogy a fent vázolt helyzet megváltozzon? Erre az alábbi interjúrészlet ad választ:

„Jogszabály szerint minden települési önkormányzatnak évente számot kell adnia átfogó értékelésben a gyermekjóléti, gyermekvédelmi munkájáról. Minden év május

31-éig kell az önkormányzat képviselő-testületének ezt az átfogó értékelést megtárgyalnia. Ebben az átfogó értékelésben meg kell fogalmazni a célokat, feladatokat, ilyesmit is. Tehát nem pusztán csak számot kell adni, hogy mi történt, hanem hogy milyen feladatok várnak ilyen téren a települési önkormányzatra, és akkor ezt be kell küldeni a Közigazgatási Hivatal Fővárosi Gyámhivatalnak, illetve Közigazgatási és Gyámhivatal most már, amelyik hatvan napon belül, illetve harminc napon belül reagálhat erre. Mondhatja azt akkor, hogy mit tudom én, ilyen meg olyan feladatokat nem látnak el, vagy ellátnak, de ilyen vagy olyan fejlesztésre van szükség. Tehát magyarul a Fővárosi Közigazgatási és Gyámhivatal észrevétellel élhet, amire hatvan napon belül reagálni kell az önkormányzatnak.

Általában akkor szoktunk küldeni erre az átfogó értékelésre valamilyen levelet, ha valóban azt fedezzük föl, hogy jogszabályellenesen működik, vagy nem megfelelően, nem jogszabálynak megfelelően működik a kerületnek, illetve a településnek az önkormányzata. Többek közt például 2005. június 1-jétől a település lakosságszámából, tehát annak alapján ugye bölcsődét, akkor gyermekek átmeneti otthonát, családok átmeneti otthonát és gyermekjóléti központot kellett létrehozni, és azóta ugye elvileg működtetni.

Na most a fővárosnak több kerületében ez nem így van. Igazából nem akarom említeni, hogy melyik ez a kerületi önkormányzat. Igazából mindenki megpróbálta, ha mást nem, akkor a költségvetési évre kitolni egy kicsit, ha nagyon problémás volt. Tehát általában azt lehet mondani, hogy a kötelezett önkormányzatok tulajdonképpen megcsinálták mostanra, vagy február közepe vagy vége a legutolsó határidő, amit még ők maguk jeleztek, hogy akkortól gyermek, illetve gyermekjóléti központot működtetni fognak, vagy gyermekek átmeneti otthonát, vagy családok átmeneti otthonát, amire szükség van, és amire a jogszabály kötelezi őket. Na most, ha nem teszik meg, mint ez a bizonyos fővárosi kerület, akkor a Fővárosi Közigazgatási és Gyámhivatal, a továbbiakban legyen gyámhivatal, küld egy levelet a polgármesternek, és felszólítja benne, hogy a jogszabály szerint ezt kötelező megtenni. Na, most akkor ők válaszolnak erre.

Ez a válaszadási kötelezettség, ezt úgy nagyjából betartják az önkormányzatok. Nos, visszajött levél, hogy márpedig ugye, az állam, illetve a jogalkotó létrehoz egy jogszabályt, abban kötelezi az önkormányzatot, de a fedezetére nem biztosítja a pénzt, és hogy majd 2007-ben, vagy ekkor vagy akkor, amikor az önkormányzat ki tudja gazdálkodni, akkor létrehozza. Most ez az önkormányzat részéről bizonyos fokig ugye érthető is, hát tényleg gondolom nem véletlenül hallani a kerületi önkormányzatok, illetve a fővárosi és a kerületi önkormányzatok közt főleg egyes kerületek élen járnak ebben ugye.

Van az elosztással kapcsolatban probléma a jelenlegi kormánnyal, van probléma az előző kormánnyal, és akkor tehát magyarul egyszerűen visszautalja, hogy az önkormányzat, illetve az állam nem biztosítja ezt a fedezetet, és akkor ő nem igazán csinálja meg. Na most ilyenkor az van, hogy nekünk akkor a törvényességi osztály vezetőjéhez kell írunk egy levelet, hogy a törvényességi ellenőrzési jogával élve tegye meg ezt az önkormányzat felé, azaz szólítsa föl, hogy szüntesse meg a mulasztásos törvénysértést.

Most abban ez a válaszlevél arra, amit a Közigazgatási Hivatal, tulajdonképpen a vezető írja alá, csak a törvényességi osztály, főosztály vezetője írja meg, és ez jött vissza, ami nem más, mint az alpolgármester úrnak az önkormányzat képviselő-testülete felé

a javaslat, mert annyit azért megtesznek, hogy az önkormányzat, illetve a képviselő-testület felé viszik a problémát. Ugye ebben érdekes módon el lehet olvasni ugye, hogy ő maga javasolja a képviselő-testületnek, hogy ne vegye figyelembe a dolgot.”¹⁷

Tehát a Főváros Közigazgatási és Gyámhivatala interjúalanyom szerint gyakorlatilag érdemben nem tud fellépni a gyermekek, illetve családok átmeneti otthonát létre nem hozó önkormányzatokkal szemben. Míg rengeteg magyar önkormányzat nem hozta létre saját intézményét, a református egyház minden kötelezettség nélkül, szabad akaratából vállalta fel ezt a missziót.

A családok átmeneti otthonának intézményrendszere nem képes a szociális alapkra helyezett állami lakáspolitikai intézkedések pótlására. Mivel az 1994 elején hatályba lépett új lakástörvény és a szociális törvény kijelölt egyfajta paradigmaváltást, mely Győri Péter szerint „az önmaguk erejéből lakhatásukra képtelenek potenciális esélyét is megszüntette, hogy lakhatásuk biztosításához segítséget kapjanak”,¹⁸ a családok átmeneti otthona kénytelen orvosolni ezt a problémát, sikertelenül.

A fent vázolt helyzet következtében a családok átmeneti otthonai országszerte telt-házzal, várólistával működnek, így a krízishelyzetbe kerülő családokat nem tudják befogadni. Pedig az intézményrendszer ebben az esetben tudna valódi segítséget nyújtani, ugyanis ezeknek a családoknak a helyzete (pl. átlagos anyagi körülmények között élő bántalmazott anya, örökösödési probléma, árvízkar) olykor eseti jellegű, és jól elkülöníthető a tartós hajléktalan helyzettől. A családok átmeneti otthona a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 51. § (3) bekezdése szerint ezeknek a krízishelyzetben lévő családoknak az ellátására jött létre. A törvény így fogalmaz: „a családok átmeneti otthona a felnőtt és a gyermek együttes ellátása során befogadja az életvezetési problémák vagy más szociális és családi krízis miatt otthontalanná vált, továbbá védelmet kereső szülőt és gyermekét.” Jelenleg csupán egy olyan fővárosi otthon funkcionál, melynek célkitűzése a krízishelyzet kezelése, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében nem működik ilyen intézmény. A Gyermekvédelmi törvény 94.§. (3) bekezdés szerint minden olyan városban kell működtetni családok átmeneti otthonát, ahol a lakosságszám meghaladja a 30.000 főt. Vármegyénkben hat ilyen város van, ahol nem működik ilyen intézmény. Ezek: Edelény, Kazincbarcika, Mezőkövesd, Ózd, Szerencs és Tiszaújváros. Ezek a települések valószínűleg ellátási szerződéssel sem rendelkeznek, vagy ha igen, az a Menhely Alapítvány vonatkozó kiadványában nem szerepel.¹⁹ Bár a családok átmeneti otthonai működését a gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény határozza meg, a problémák jelentős része a fent vázolt okok miatt a tartós hajléktalansággal függ össze. A családgondozóknak nem áll rendelkezésére olyan komplex szociálpolitikai eszközrendszer, amelynek segítségével képesek lennének ezen probléma kezelésére.

Ennek következtében a családok legnagyobb része másfél év alatt nem kigondozható. A családok átmeneti otthona csak átmeneti ideig tartó krízishelyzetek kezelésére

17 Interjú a Kormányhivatal egy munkatársával.

18 Győri Péter: Vannak-e jogaik a hajléktalanoknak?, *Mozgó Világ*, 22. évfolyam, 1996/12, 96–104, 103.

19 MENHELY ALAPÍTVÁNY DISZPÉCSER SZOLGÁLTATA: *Anyaoththonok, Családos szállók*. 2024. IV. negyedév.

alkalmas. Az intézményekbe különböző okok miatt bekerült családok (alkohol- és drogprobléma, játékszenvedély, munkanélküliség, családi kapcsolatok hiánya, családon belüli erőszak, válás) együttélése is problematikus, szükség lenne a differenciálásra.

Bár a kis létszámú otthonokban eredményesebben lehet a családokkal dolgozni, és számukra is lényegesen könnyebb kevesebb lakótárshoz alkalmazkodni, mégis, ha a gazdasági hatékonyságot tartjuk szem előtt, a finanszírozás következtében azok az intézmények működhetnek a legoptimálisabban, amelyek nagy létszámmal rendelkeznek.

Az egymásra épülő szociális ellátások hiánya

Bár az anyaothonon működtet külső férőhelyet, ez csak egy édesanyának jelent segítséget. Egy anya és legfeljebb négy gyermek elhelyezését oldja meg Miskolcon. „Külső férőhelyen az a család helyezhető el, akik esetén nincs szükség a folyamatos munkarend keretén belül biztosított szakmai segítségre, és a családok átmeneti otthona szakmai munkatársai külső férőhelyre helyezhetőnek tartanak a szolgáltatás szakmai programjában foglaltak figyelembevételé alapján az NMr. 67. § (1) (5) bekezdései alapján.”²⁰

A családok átmeneti otthonának intézményrendszere nem épül fel rendszerszerűen. Lépcsőzetes ellátási formákra, „félutas lakásokra”, „kiléptető lakásokra”, szociális bérlakásokra lenne szükség, ugyanis a jelenlegi ellátórendszernek jelenleg nincsen folytatása.

A szociális bérlakások hiánya súlyos probléma. Ez olyan feladatokat ró az átmeneti otthonokra, amelyek meghaladják a lehetőségeiket, illetve amelyekhez nem kapnak megfelelő eszközöket és forrásokat. A normatív támogatás nem teszi lehetővé, hogy a kilépés módozatait megtervezze és megvalósítsa az intézmény, de még a pályázati rendszerben sincs erre elég lehetőség.

Szélesebb körű támogatási formákra lenne szükség. A kilépési rendszert fejleszteni kellene, a kiléptetés hatékonyabb támogatására és alacsony rezsijű lakásokra lenne szükség. Olyan kiléptető lakásokat kellene biztosítani, amelyeket független, önálló otthonként működtetnének a normatív támogatás igénybevételével, mert akkor a jelenleginél több segítséget tudnának nyújtani a családoknak.

A törekvéseknek a prevencióra kellene irányulniuk, valamint arra, hogy a családok vándorlása ne legyen szükségszerű, és a jól működő családok kisebb, de önálló lakásokhoz juthassanak, amelyek fenntartása az igényeknek megfelelő – idővel csökkenő – támogatással működhetne.

Bár néhány nonprofit szervezet, így a Szociális és Rehabilitációs Alapítvány és a Magyar Máltai Szeretetszolgálat felismerte az egymásra épülő ellátás szükségességét, a Közigazgatási Hivatal mégis akadályokat gördít ennek kivitelezése elé, ugyanis ragaszkodik ahhoz, hogy egy család egy szervezet gondozásában egy évet tölthet el, mely indokolt esetben hat hónappal, illetve az iskolai év végéig meghosszabbítható.

Eközben a családok intézményről intézményre vándorolnak. Ennek következtében szétesnek, kilátástalanság, elszegényedés jellemzi a sorsukat. Csak addig vannak biztonságban, amíg intézményben élnek, ugyanakkor ez az életforma hospitalizáció-

²⁰ A Miskolci Egyházkerületi Református Egyház Anyaothona Szakmai Programja.

hoz vezethet. A szociális ellátórendszer további bővítésére, utógondozásra lenne szükség szinte minden család esetében. A családok átmeneti otthonai jelenleg gyermekek szakellátásba kerülésének előszobájaként működik.

Két esetleírás

A vissi intézmény hatékonysága számok segítségével kevésbé mérhető, ezért két esettanulmányt adunk közre. A mi munkánk nem szól gyakori sikertörténetekről, de itt bemutatunk két családot, amelyeknek valóban tudtunk, tudunk segíteni.

A motiváció felkeltésének ereje

Több mint tíz évvel ezelőtt egy másik családgondozó keresett helyet egy anya és lánya számára a vissi intézményben. Az anya testvérével éltek közös házban egy Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kisvárosban. A férfi vállalkozó volt. Csődbe ment, és ráterhelték a házra a 40 milliós adósságot, a férfi két éve molesztálta a gyermeket, a ház végrehajtás alatt állt. Az anya munkanélküli, álláskeresési járadékra azonban nem volt jogosult. A kislányt felvették szakiskolába Miskolcon, de inkább egy másik városban szeretett volna tanulni. Egy augusztusi napon költözött be az intézménybe a kis család.

A családgondozó egyeztetette a családdal, hogy mit és hol, milyen középiskolában szeretne tanulni a kislány. Anya és lánya úgy döntött, hogy a gyermek Sárospatakra menne továbbtanulni, mindegy milyen szakra, majd, ha kell, később még válthat szakot. Az iskolával való egyeztetés után a beíratása augusztus közepén megtörtént. A kislányt gépészet szakra vették fel. Az anya a gyermeknek minden hónapban megvette a bérletet 1.760 forintért a gyermeknek a törvény által előírt és az anyaothton által havonta kifizetett zsebpénzből, melynek összege abban az időszakban 5.130 forintot tett ki. A gyermek rendszeresen járt iskolába, egyszer bukott meg énekből.

Tíz hónappal a család intézménybe történő felvételét követően megkérdezte a családgondozó az édesanyját, hogy mik a tervei a továbblépésre. Azt mondta, hogy szívesen kivárják a másfél évet, és utána mennek tovább. A szakember elmondta neki, hogy ebben az esetben is időben el kell kezdeni a helykeresést, ezért alaposan gondolják át, hogy hová szeretnének költözni.

Ezt követően egy évvel a beköltözésük után az anya kérte az ellátásuk meghosszabbítását, mert nem volt hová menniük. A hosszabbítást megkapta, de azzal a feltétellel, hogy rendezni próbálja a ház árverezését és a jövedelmét. A családgondozó kérte, hogy próbáljon minél hamarabb helyet keresni maguknak, mert a középiskolás gyermek hamarosan betölti a 18. évet, és akkor nem fogják őket felvenni sehová. 2013 januárjában az anya újabb hosszabbítást kért a tanév végéig, melyet megkapott. A család jövedelme ebben az időszakban a 13700 forintos családi pótlék volt, illetve az anyaothton által kifizetett gyermekzsebpénz, melynek összege ebben az időszakban minden hónapban, mint jeleztük, 5.130 forint volt. A család háza árverezés alatt állt. Az anyával a szakemberek megbeszélték, hogy tíz naponta rendszeresen érdeklődik a végrehajtónál a fejleményekről.

Az anya csak a jogviszony-hosszabbítás miatt vállalt kötelezettsége következtében volt hajlandó együttműködni a munkaügyi központtal, mely együttműködés nehezített volt. Csak az intézménybe való beköltözését követően 11 hónappal kapta meg a foglalkoztatást helyettesítő támogatást.

Másik nehezítő tényező volt, hogy az édesanya egészségügyi problémákkal is küzdött. A családsegítő az életvezetési tanácsadás során rávilágított, hogy akkor felelős édesanya, ha kezelgeti a problémáit. Mivel többször rosszul érezte magát, a háziorvoshoz irányították, aki további kivizsgálást javasolt neki. 24 órás vérnyomásmérő készüléket kapott, és vérnyomáscsökkentő gyógyszert is írt fel számára az orvos, amelyet nem volt pénze kiváltani, így az intézmény oldotta meg a számára. Ezt követően azonban rendszeresen szedte az orvosságot, és állapotában javulás állt be.

A lakótársak többször jelezték, hogy az édesanya nem vesz részt az otthonban végzendő háztartási munkában. Ilyenkor a szakemberek a segítő beszélgetés során igyekeztek rávilágítani a házimunka és a munkamegosztás fontosságára, és ezt követően az anya mindig igyekezett együttműködni. Egy alkalommal fordult elő, hogy elutazott Sárospatakra néhány lakótársával, és ott betértek egy borozóba, és úgy jöttek haza, hogy egy-két lakót a gyereke támogatott. Összességében elmondható, hogy az anya az ellátási ideje alatt nem volt motivált az együttműködésre, elvegetált abból a kis pénzből, amit kapott. Csak azért ment el a munkaügyi központba, mert a szakemberek közölték vele, hogy az intézményi jogviszonya meghosszabbításának feltétele. Ennek következtében jövedelme két és félszeresére nőtt, de még így is szűkös volt a megélhetés tekintetében.

A gondozási idő alatt a kislánynak mindent megvett, amire szüksége volt. A ruháit, a tisztálkodási szereket az anyaotthon a beérkező adományokból kiegészítette, és az iskolába az anyaotthonból vitt magával ennivalót a gyermek.

Az anyaotthonban eltöltött gondozási idő legfontosabb pozitívuma az volt, hogy a gyermek folyamatosan járt iskolába. Barátokat szerzett, akikhez rendszeresen ki is járt Vissre, Miskolcra és Sárospatakra. Az iskolában ismerkedett meg egy fiatalemberrel, akihez el is utazott néhányszor Makkoshotyára. A fiatalember idősebb volt nála öt évvel, az iskola mellett dolgozott is. Így időnként kapott tőle ruhát, parfümöt ajándékba. Egy alkalommal a gyermek jelezte, hogy a Facebook-oldalát feltörték, és csúnya dolgokat írtak oda. Az iskolai védőnő azt javasolta, hogy tegyen feljelentést a rendőrségen. Az anya és a gyermek ezt megtette, azonban az ügyet lezárták, és nem derült fény a tettes kilétére.

Sajnos a házat a gondozási idő alatt nem sikerül elérverezni, viszont az anya ki tudott alakítani egy párkapcsolatot Sárospatakon, és gyermekével együtt a gondozási idő lejárta után oda tudtak költözni. Az anya azóta is ezzel a férfivel él, és sikeresen el tudott helyezkedni a kisváros közmunkaprogramjában. Annak érdekében, hogy tovább tudjon fejlődni, és ki tudjon lépni a nyílt munkaerőpiacra, a családsegítő központ munkatársai dolgoznak vele tovább.

A gyermek elvégezte az iskolát, majd ezt követően az egészségügyi képzést is, és ápolóként dolgozik egy közeli városban a kórházban. A fiatalember, akivel megismerkedett az anyaotthonban, ma már a férje. Három gyermeket nevelnek közösen. Nyilvánvalóan

nem volt könnyű a család élete, de mivel a velük foglalkozó szakember nagyon erős szakmai álláspontot képviselt, a kötelezés eszközével élt, és a családot képessé tette arra, hogy ők maguk is akarták a változást, sikerült a legjobbat kihozniuk abból a helyzetből, amelybe belekényszerültek.

A mese jelentősége

Egyszer egy másik család is nehéz időszakon ment keresztül. Az édesanya egyedül maradt két kisgyermekével. A körülmények szorongatók voltak, és úgy sokszor úgy tűnt, hogy nincs tovább, állami gondoskodásba kerülnek a gyermekek. Azonban egy nap az édesanya a családsegítő szolgálat segítségével talált egy anyaotthont, ahová beköltözhettek. Ott egy meleg, barátságos közösség fogadta őket, ahol mindenki segítette a másikat.

Az otthon egyik családgondozója sokat foglalkozott az édesanyával és a gyerekekkel. Már az első héten észrevette, hogy az anya nagyon bizonytalan, amikor este eljött a lefekvés ideje, és nem tudta, hogyan nyugtassa meg a gyermekeit. A szociális munkás egy nap azt javasolta az édesanyának, hogy olvasson mesét elalvás előtt.

A kliens eleinte furcsán nézett rá, mert sosem olvasott rendszeresen mesét a gyermekeinek, de a segítő megnyugtatta, hogy nem kell tökéletesnek lennie. Egy egyszerű kis mese is csodákat tehet. Az édesanya bátortalanul kiválasztott egy könyvet, és aznap este először olvasta fel a Kis vakond történetét. A gyerekek csillogó szemekkel figyelték, és amikor vége lett a mesének, boldogan bújtak édesanyjuk mellé, majd békésen elaludtak.

Az olvasás a mindennapjaik részévé vált. Minden este újabb és újabb történetek színesítették az estét, és az anya–gyermek kapcsolat egyre erősebbé vált. Az édesanya rádöbrent, hogy a mese nemcsak a gyerekeknek ad biztonságot és megnyugvást, de neki is egy kis időt, amikor megpihenhet a világ gondjaitól.

Évekkel később az édesanya és a gyermekei már saját otthonukban éltek nevelőapjukkal közösen. Egy nap az egykori ügyfél úgy döntött, hogy meglátogatják az anyaotthont, ahol újrakezdték az életüket. Amikor beléptek az ajtón, minden ismerős volt: a kedves illatok, a meleg mosolyok. A családgondozó mindig ott dolgozott, és boldogan ölelte meg az édesanyát és a gyerekeket. Beszélgetni kezdtek a régi időkről, és Anna elmesélte, hogy mennyire fontos volt számukra az, amit az otthonban tanultak – különösen a mesék. Elmondta, hogy az otthonban tanult meg igazán mesét olvasni a gyermekeinek, és azóta is minden este együtt olvasnak, immár saját kis könyvtárukból. A dolgozók szemeiben könny csillant, amikor meghallották, hogy egy ilyen apró dolog, mint a meseolvasás, milyen nagy hatással volt rájuk.

Ahogy az édesanya és a gyermekei elbúcsúztak, egy dolgot mindannyian tudtak: az anyaotthon nemcsak egy hely volt, ahol biztonságot és szociális ellátást kaptak, hanem egy valóságos otthon, ahol olyan kincseket is tanultak, amelyek örökké elkísérik őket az életükben.

ABSTRACT

„Behold, the heritage of the Lord, the sons; the fruit of the womb, the reward”

The study illustrates the social functions of the Reformed Church, showing through biblical verses the necessity and justification for them. It presents a special area of service from the Church's wide-ranging tasks, describing its unique circumstances and the specific professional conditions in the field of service in the country. The family transition shelters were created to address the social problem of homelessness and homelessness. The homes provide accommodation for children and parents together. The aim of running the institutions is to prevent family breakdown and to enable children to live in their own homes, in their own families. However, it is important to recognise the dysfunctional nature of the domestic institutional system, which is characterised by the phenomenon of migrant families, the lack of consequences for non-compliance and the absence of interdependent social services. To conclude this article, we present two cases, the purpose of which is to show the reader the importance of the mission of the maternity home. Such an institution and the learning and socialisation that takes place there can completely change a person's life, influencing it in a positive direction.

Keywords: mater's home, family transition shelter, child protection, deaconry, social work, church social care

„Ímé, az Úrnak öröksége, a fiak; az anyaméh gyümölcse: jutalom”

A tanulmány a Református Egyház szociális feladatait szemlélteti, bibliai igéken keresztül bemutatva annak szükségességét és indokoltságát. Az Egyház szerteágazó feladatköréből egy speciális szolgáltatási területet mutat be, ismertetve annak egyedi körülményeit, valamint a szolgáltatási terület sajátos hazai szakmai viszonyait. A családok átmeneti otthonai a hajléktalanság, otthontalanság társadalmi problémájának megjelenését követően, annak kezelésére jöttek létre. Az otthonokban a gyermekek, és a szülők együttes elhelyezésére van lehetőség. Az intézmények működtetésének az a célja, hogy megakadályozza a családok szétesését, és lehetővé tegye, hogy a gyermekek saját családjukban nevelkedjenek. Ugyanakkor fontos látni, hogy a hazai intézményrendszer diszfunkcionálisan működik, jellemző a vándorcsaládok jelensége, a mulasztásos jogsértés következménynélkülisége és az egymásra épülő szociális ellátások hiánya. A cikk zárásaként két esetet ismertetünk, amelyek prezentálásával az a célunk, hogy láttassuk az olvasóval az anyaothton missziójának fontosságát. Egy ilyen intézmény és az ott történő tanulás, szocializáció egy-egy ember életét teljesen megváltoztathatja, pozitív irányban befolyásolhatja.

Kulcsszavak: anyaothton, családok átmeneti otthona, gyermekvédelem, diakónia, szociális munka, egyházi szociális gondoskodás

Bevezetés

Tanulmányomban a társadalomtudományi és pedagógusképzésben általam alkalmazott oktatási módszerek néhány elemét mutatom be. Pontosabban azt, hogy az említett képzési területeken miként tudom érvényesíteni az antropológiai látásmódot¹ és a részvételiséget.

A tanulmány célkitűzéseivel kapcsolatban talán jogosan vetődik fel a kérdés, különösen a szociális képzési területen vagy a pedagógusképzésben, hogy egyáltalán miért fogalmazódik meg igényként az antropológiai látásmód vagy a részvételiség alkalmazásának fontossága.

Mielőtt a kérdésre válaszolnék, és rátérnék az egyetemi képzés során alkalmazott módszerekre, szükségesnek látszik röviden vázolni azt a szociokulturális feltételrendszert, ami a kurzusok során tárgyalt védett társadalmi csoportokat jellemzi. Elsődlegesen a magyarországi roma/cigány közösségre vonatkozóan kell néhány fontos összetevőre és körülményre utalni. Társadalomtudományi kutatások igazolják, hogy a romák/cigányok azon magyarországi nemzeti kisebbség, amelyet a többségi társadalom stigmatizál és diszkriminál. A romákkal/cigá-

Gulyás Klára

AZ ÉRINTETTEK NÉZŐPONTJA

**ANTROPOLÓGIAI
DOKUMENTUMFILMEK
MINT PEDAGÓGIAI
ESZKÖZÖK
A PEDAGÓGUS- ÉS A
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
KÉPZÉSI TERÜLETEKEN**

1 Biczó Gábor az alábbiakban adja meg a fogalmak jelentéseit: „1. az idiografikus kifejezés a humántudományoknak az általuk vizsgált tárgyhoz való viszonyát jelöli: a jelenség egyedi sajátzerűsége szerint megvalósított leírása, amit a természettudományok nomotetikus (törvényszerűséget kereső) látásmódjával állítanak szembe; 2. az émikus (ellentéte étikus) látásmód a kultúrák „belülről”, a közvetlen tapasztalás útján megismert saját kategóriáik alapján történő megragadására törekszik; 3. a szinkronikus (ellenfogalma diakronikus) szemlélet a tudományos elemzés tárgyához való viszonyt a megfigyelő és a megfigyelt jelenség egyidejűségére alapozott perspektívából alapozza meg.” Biczó Gábor: Az alkalmazott antropológia és a gyakorlati értékű tudás: a történeti előzmények, a kritikai fordulat és az etikai önreflexió társadalomfilozófiai háttere, in Bocsi Veronika (szerk.): *Peremhelyzetben. Romológiai írások*, Debrecen, Didakt Kft., 2014, 11–30, 14.

nyokkal szembeni előítélet, az őket érő folyamatos megbélyegzés mélyen beívódott a magyar társadalomba.² Más megközelítés a stigmatizáló különbségtétel rasszizáló vonatkozását tartja meghatározónak.³ Kovai Cecília az etnikumok közötti hatalmi viszonyok alaptermészetét tekinti meghatározónak, melyet ő a cigány–magyar különbségtétel fogalommal ír le. Elméleti megközelítése az interszekcionalista felfogásra épül, amely az etnicitás, osztályhelyzet és társadalmi nem kérdéskörét együttesen vizsgálja.⁴ A cigány–magyar különbségtételt Kovai olyan, alapvetően elnyomó, hierarchikus viszonyoknak tekinti, amelyben a „magyar” bír hegemon jelentésekkel és domináns társadalmi pozícióval, amit elsősorban gazdasági erőfölényének és a többségi lét jelöltségének köszönhet.⁵

Az antropológiai dokumentumfilmek alkalmazását indokló tényezők a pedagógus és a társadalomtudományi képzési területeken

A következőkben olyan jelenségek néhány meghatározó összetevőjét veszem számba, amelyek leginkább indokolják az antropológiai látásmód vagy a részvételiség alkalmazásának fontosságát.

1. Az etnikai dimenzió jellemzőinek és az élethelyzetből adódó társadalmi anomáliáknak az „összemosása”

Napjainkban Magyarországon a roma/cigány gyerekek beiskolázása alapvetően biztosított, a fő problémát a nagy arányú lemorzsolódás, valamint az jelenti, hogy továbbtanulási esélyeik évek óta nem javulnak. Az érettségi megszerzéséhez vagy a felsőoktatásba való bekerüléshez a roma/cigány fiatalok elenyésző töredékének van esélye. A roma/cigány fiatalok általános iskolai oktatása, különösen a vidéki településeken, többségében olyan szegregált osztályokban folyik, ahol nagyon nehéz minőségi oktatást biztosítani.⁶

Így a különböző pedagógiai kutatások és a szegregáció mértéke miatt a társadalomtudományi kutatásoknak is egyik fontos és időszerű feladata a roma/cigány gyermekek iskolai lemorzsolódásának és szegregációjának csökkentése érdekében, hogy hiteles képet

2 KOTICS József: *Patterns of Inter-ethnic Relations with the Roma in the Carpathian Basin: Stigmatising Distinction*, Newcastle, Cambridge Scholars Publishing, 2023.; Lásd még KOVAI Cecília: *A cigány–magyar különbségtétel és a rokonság*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2017.; VIRÁG Tünde: *Kirekesztve: falusi gettók az ország peremén*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2010.; KOTICS József: *A cigány–magyar együttélés mintázatai*, Budapest, Nemzeti Közszerkesztési Egyetem, Közigazgatás-tudományi Kar, 2020.

3 KÓCZÉ Angéla: A romák rasszizálása és rasszista elnyomása, *ujegyenloseg.hu*, 2021. 06. 06. URL: <https://ujegyenloseg.hu/a-romak-rasszizalasa-es-rasszista-elnyomasa/> Utolsó letöltés: 2023. 12. 16.

4 KOVAI: i. m.

5 Uo.

6 KERTESI Gábor – KÉZDI Gábor: *A roma fiatalok esélyei és az iskolarendszer egyenlőtlensége*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, 2016.; KENDE Anna: „Én nem akarom elkülöníteni semmi szín alatt”, *Iskolakultúra*, 15. évfolyam, 2005/4, 52–64.

adjanak a pedagógusok erre vonatkozó nézeteivel kapcsolatban.⁷ A pedagógusok nézeteivel, vélekedésével kapcsolatban kevés tudományos elemzéssel találkozhatunk, különös tekintettel a pedagógusok roma/cigány gyermekekkel kapcsolatos vélekedéseire.⁸

Egy pedagógusok körében végzett kutatásom eredményei⁹ megerősítik azt a szakirodalomban általánosan hangoztatott tételt, hogy a tanároknak döntő szerepe van a hátrányok csökkentésében és az esélyek növekedésében. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, ha a tanárok nézetei nem befogadók, akkor azok akadályai lehetnek ennek a szerepnek a betöltésére.

Megállapítható, hogy a vizsgálatba vont pedagógusok körében a roma/cigány tanulókkal kapcsolatos nézetek és a tanári attitűdök korlátozóak a hatékony szakmai beavatkozást illetően. A kutatási eredmények arra is utalnak, hogy az általam vizsgált két borsodi középiskolában tanító tanárok zöme nem rendelkezik világos képpel arról, hogy a szegregált oktatás milyen módon vezet a hátrányok felerősödéséhez, az oktatás minőségének csökkenéséhez, az esélyegyenlőség sérüléséhez. Nem pusztán arról van szó, hogy a roma/cigány és/vagy hátrányos helyzetű gyerekről formált képük akadályozza a hátránykompenzáció sikerességét, hanem arról is, hogy hiányos ismeretekkel bírnak a szegregált oktatással és annak következményeivel kapcsolatban.

Az előítéletesség mértékét mutatja, hogy egy ötfokú skálán a hátrányos megkülönböztetésnek és a genetikai adottságoknak egyaránt 2,46-os értéket tulajdonítottak. Mindez szoros összefüggést mutat azokkal a válaszokkal, amelyek a romák/cigányok megítélésével kapcsolatos állításokra vonatkoztak, ugyanis azok erősen sztereotipizált elképzeléseket mutatnak mindkét iskola tanárai esetében. 4,63-s értéket kapott az az állítás, hogy a romák körében sok a bűnöző, 4,5-ös értéket kapott, hogy a romák/cigányok nem tesznek erőfeszítéseket, és az állam tartja el őket. A vizsgálatba vont pedagógusok nagy része egyetért azzal, hogy a romák/cigányok csak magukat okolhatják, mert nem tesznek erőfeszítéseket, hogy másként éljenek.

7 SZIVÁK Judit: *A pedagógusok gondolkodásának kutatási módszerei*, Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 2002.; RAJNAI Judit: Lehet másképp?! – avagy pedagógiai alternatívák a hátrányos helyzetű roma fiatalok nevelésében, *Új Pedagógiai Szemle*, 62. évfolyam, 2012/11–12, 54–75.; BORDÁCS Margit: A pedagógusok előítéletességének vizsgálata roma gyerekeket is tanító pedagógusok körében, *Új Pedagógiai Szemle*, 51. évfolyam, 2001/2, 70–90.; MOLNÁR Mária: A cigányokkal kapcsolatos beállítódás vizsgálata általános iskolai tanárok körében, *Új Pedagógiai Szemle*, 60. évfolyam, 2010/3–4, 187–200.; RAYMAN Julianna: Diverzitás az iskolában – pedagógusok és iskolaigazgatók különböző szociokulturális háttérű tanulókról való gondolkodásának vizsgálata, *Autonómia és Felelősség*, 1. évfolyam, 2015/2, 33–46.

8 BERECHKY Krisztina – FEJES József Balázs: Pedagógusok nézeteinek és tapasztalatainak vizsgálata egy deszegregációs intézkedéssel összefüggésben, *Magyar Pedagógia*, 110. évfolyam, 2010/4, 329–354.; FEJES József Balázs: Roma tanulók motivációját befolyásoló tényezők, *Iskolakultúra*, 15. évfolyam, 2005/11, 3–13.; FEJES József Balázs – JÓZSA Krisztián: Az iskolai eredményesség és a tanulási motiváció kulturális jellemzői. Roma és többségi tanulók összehasonlítása, *Iskolakultúra*, 17. évfolyam, 2007/6–7, 83–96.; KENDE A.: i. m.; LISKÓ Ilona: A cigány tanulók és a pedagógusok, *Iskolakultúra*, 11. évfolyam, 2001/11–12, 3–14.; Uő.: „Ki utálja jobban a másikat?” Roma tanulók pedagógus szemmel, *Educatio*, 16. évfolyam, 2007/1, 115–124.

9 GULYÁS Klára: Pedagógus nézetek vizsgálata a roma származású gyermekek oktatásának-nevelésének kérdéskörében, *Szellem és Tudomány*, 9. évfolyam, 2018/2–3, 5–62.

A fentiek tükrében megállapítható, hogy a pedagógusok az iskolai hátrányok kialakulásában nagy szerepet tulajdonítanak a romának/cigánynak tekintett kulturális sajátosságoknak. A szociális hátrányt etnicizálják. Nézeteik kulturális fundamentalizmust tükröznek,¹⁰ és jelentékenyen befolyásolják a roma/cigány gyermekek iskolai integrációjának sikerességét. Az eredmények alátámasztják Kende Ágnes azon megállapítását, mely szerint a tanárok a roma/cigány diákokról szóló vélekedésükben – akár a genetikai érvelésről, akár a szociális vagy kulturális leértékelésről van szó – a romák/cigányok másságát hangsúlyozzák, ami a különbségtétel legitimálását szolgálja.¹¹ Miután a tanári nézetek egy stabil és koherens rendszert tükröznek, és a tanárok nézetei döntően befolyásolják a tényleges pedagógiai tevékenységüket, ezért a tanulókról vallott elgondolásaik és elvárásaik megváltoztatása elengedhetetlen feltételévé válik az új ismeretek és beállítódások kialakításának.

Fontos hangsúlyozni, hogy azok a pedagógusok, akiknek nézetei és attitűdjei nem befogadók, azok nem megnyerhetők deszegregációs oktatási folyamatokban való részvételre, miután pedagógiai nézeteik azt nem teszik lehetővé, hogy az övéktől eltérő szociokulturális háttérrel rendelkező közösséghez esélyt biztosító módon viszonyuljanak.

A pedagógiai nézetek mellett fontos utalni a szociális területen tevékenykedő segítők attitűdjére. A rendszerváltást követően Diósi Ágnes a roma/cigány családokra irányuló szociális munkát rendkívül negatívnak találta. A társadalomban meglévő, romákkal kapcsolatos negatív és előítéletes nézetek részei a szociális munkások felfogásának is, akik így Diósi szerint paternalista módon közelítenek a romákhoz, és életformájukban teljesen asszimilálni kívánják őket.¹² A mai szociális munkás képzésben a tanárképzésnél jóval hangsúlyosabban van jelen a hátrányos helyzetű csoportok mélyebb megismerése és a szegénységben élők iránti elfogadás és empátia kialakítása. Ennek ellenére Héderné Berta Edina megerősíti, hogy a szociális munkások körében is megjelenik a marginális élethelyzetben élőkkel kapcsolatos előítélet, néhány esetben megjelenik a diszkriminatív hozzáállás is. Tanulmányában rámutat, hogy a szociális személyes szolgáltatások keretében a roma/cigány ügyfél és az őt segítő, nem roma/cigány szakember között kialakuló professzionális kapcsolatot befolyásolja kettejük eltérő társadalmi csoporthovatartozása. Kutatási eredményei arra utalnak, hogy a segítő szakemberek a roma/cigány ügyfelekkel való kapcsolatban gyakrabban alkalmazzák a rövid idejű, redukált tartalmú munkaformákat.¹³

10 Kende Ágnes a kulturális fundamentalizmus narratíváját az alábbiakkal jellemzi: „Ez olyan megfogalmazásokban nyilvánul meg, amikor azt látjuk, hogy a pedagógus számára evidensnek tűnik a saját társadalmi osztályának eredendő és morális felsőbbrendűségébe vetett hite, és ebből a pozícióból, már-már lenéző attitűddel magyarázza a roma gyerekek etnikai vagy kulturális másságát.” KENDE Ágnes: Normál gyerek, cigány gyerek. Általános iskolai pedagógusok percepciója cigány gyerekekről, többségi-kisebbségi viszonyokról, együtt tanulásról, *Esély*, 24. évfolyam, 2013/2, 70–83, 73.

11 Uo.

12 DIÓSI Ágnes: A cigány családsegítés kérdőjelei, *Esély*, 4. évfolyam, 1992/2, 81–86, 83.

13 HÉDERNÉ BERTA Edina: A cigány családoknak nyújtott személyes szolgáltatások jellegzetessége, *Esély*, 25. évfolyam, 2014/1, 64–79, 64.

2. A felsőoktatási képzési struktúra problematikussága

Ahogy az az előző fejezetben olvasható, a pedagógus és a segítő szakmában tevékenykedő szakemberek körében az előítéletes, sztereotipikus, túláltalánosító gondolkodásmód éppen annyira jelen van, mint általában a társadalom egészében. Mindez pedig választ ad a bevezetőben feltett kérdésre, hogy miért van kitüntetett jelentősége az oktatási folyamatban az antropológiai látásmód beemelésének.

Mind a pedagógus, mind a szociális munka és egyéb társadalomtudományi képzési területek tanrendje kötelezővé teszi a külső intézménynél történő szakmai gyakorlat teljesítését különböző köznevelési, szociális, gyermekvédelmi és egyéb, a társadalmi felzárkózás szempontjából releváns intézményekben. A szakmai gyakorlat során a hallgatók gyakorlati kompetenciáinak elsajátítását az adott gyakorlóintézmény mentortanárai és tereptanárai biztosítják. Vagyis az esetek többségében a hallgatók kizárólag a kötelezően előírt gyakorlati időintervallumban találkozhatnak személyesen az adott célcsoporttal (például mélyszegénységben élőkkel, romákkal/cigányokkal, szenvedélybetegekkel, gyermekekkel, egyéb társadalmi csoportokkal), és az adott társadalmi csoport élethelyzetét elsősorban a tereptanár szemszögéből, az ő nézőpontja és narratívái alapján ismerik meg. Mindez amellett, hogy a hallgatónak nem vagy minimális lehetőséget ad arra, hogy az adott célcsoportban élők belső nézőpontját, saját perspektíváját is megismerje, tovább erősítheti az előítéleteket és/vagy a szociális és etnikai dimenziók összemosását.

Oktatói tevékenységem során be kellett látnom, hogy a jelenlegi felsőoktatási képzési struktúra nem teszi lehetővé, hogy a hallgatók az adott célcsoport belső nézőpontját, saját perspektíváját megismerjék. Ugyanis az említett képzési területeken a hallgatók tereptanáraik irányításával teljesítik kötelező terepgyakorlatukat, amely sok esetben további nehézségekhez vezethet. Ahogy az számos kutatási eredményből ismeretes, és fentebb is utaltam rá, a segítő szakmákban és a pedagógusok körében nem ismeretlen jelenség az előítéletes gondolkodásmód. Vagyis fennáll annak a veszélye, hogy a hallgatók tereptanárjuk nézetein, attitűdjein keresztül látják a célcsoportot, és azonosítják az élethelyzetükből adódó problémákat. Mindez pedig döntően befolyásolja a problémák megoldására kidolgozott cselekvési terv sikerességét. Különösen akkor, ha az etnikai dimenziót összemosák az élethelyzetből adódó társadalmi anomáliákkal.

3. Roma/cigány identitások és kultúrák ideáltipikus, misztikus jellemzőkkel történő leírása

Eddigi felsőoktatási tapasztalatom azt mutatja, hogy a hallgatók körében gyakori jelenség, hogy egy ideáltipikus, sokszor misztikus és leegyszerűsített roma/cigánykép él a fejükben. Erre utal a fentiekben említett pedagógiai nézetekre irányuló kutatás eredménye is, ugyanis a vizsgálat során magas értéket kapott az az állítás, hogy a romák családcentrikusak, összetartóak, sok zenei tehetség van közöttük, és őrzik a hagyományukat.

Ez a jelenség annak ellenére alakult így, hogy a nyolcvanas évektől kezdődően egy paradigmaváltás történik a társadalomtudományokban. Ekkortól figyelhető meg

a romákat/cigányokat homogén entitásként tételező felfogás alapvető megváltozása, és egyértelműen kimondásra került a roma/cigány kultúrák és történelmek sokfélesége, heterogenitása.¹⁴ Az említett tudományágak mai felfogásában négy olyan tényezőt azonosíthatunk, amelyek a roma/cigány életvilágokat érintően közösnek mondhatók:

1. nincs egységes roma/cigány történelem és kultúra: roma/cigány kultúrák és roma/cigány történelmek vannak;
2. a cigányok/romák transznacionális népcsoportot alkotnak, így ők minden esetben diaszpóranépnek tekinthetők, akik mindenhol kisebbségben éltek/élnek;
3. az együttélési modellek alapján írható le a roma/cigány és a többségi társadalom kapcsolatviszonya, szemben a szenvedés és üldöztetéstörténet paradigmájával;
4. a kisebbség–többség viszonyrendszernek egy sajátos, más etnikai csoportokkal való együttélésre nem jellemző modellje alkotja a romák/cigányok esetében a vizsgálat tárgyát.¹⁵

A romákról/cigányokról közvetített történelmi ismeretek alapvető nehézsége elsősorban abból adódik, hogy a romák/cigányok mint transznacionális csoport történelme különös történelem.¹⁶ A magyarországi romák/cigányok története – a sajátos történelmi viszonyok miatt – kizárólag a többségi társadalom történetének részeként értelmezhető.¹⁷ Önmagában vett roma történelemről így nem is beszélhetünk, vagyis arról, ami úgy keletkezik, hogy a romákra vonatkozó forrásokat a történészek kiemelik és elkülönítetten értelmezik, ez ugyanis történeti szempontból nem követhető gyakorlat.¹⁸ A magyarországi romák/cigányok történetének a többségi társadalom történetével párhuzamosan, annak szerves részeként való bemutatása módszertani indokoltsága mellett más, többek közt pedagógiai vonatkozásban is döntő jelentőségű.

Az identitás vonatkozásában pedig fontos hangsúlyozni, hogy a vonatkozó kutatások kulcsfontosságúnak tekintik a romák/cigányok transznacionális csoport jellegét. Miután a romák eddigi történelmük során nem hoztak létre önálló államot, így ők bárhol is élnek a világban, minden esetben kisebbségi identitással rendelkeznek.¹⁹

14 OBLATH Márton: A „cigány” kategória diszkurzív és történeti konstrukciója, *Anthropolis*, 3. évfolyam, 2006/1, 51–60.

15 KOTICS: *A cigány–magyar együttélés mintázatai*, 13.

16 TÖTH Péter: *A magyarországi cigányság története a feudalizmus korában*, Pécs, Bölcsész Konzorcium, 2006.

17 NAGY Pál: *A magyarországi cigányság történeti kutatásának aspektusai*, Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1997. URL: www.archiv.meh.hu/nekh/Magyar/NAGYp.htm Utolsó letöltés: 2021. 02. 19.; Uő.: *A magyarországi cigányok a rendi társadalom korában*, Kaposvár, Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola Kiadója, 1998.; Uő.: *Ki beszél itt cigány történelemtől?*, in CSERTI CSAPÓ Tibor (szerk.): *Alapirodalmak a hazai cigány, roma népességre vonatkozó társadalomtörténet, társadalomismeret oktatásához*, Pécs, PTE-BTK-NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, 2015, 50–127.

18 NAGY: *A magyarországi cigányság történeti kutatásának aspektusai*; Uő.: *Ki beszél itt cigány történelemtől?*

19 BOCSI Veronika: Roma szakkollégisták identitás- és életútvizsgálata, in Uő. (szerk.): *Peremhelyzetben. Romológiai írások*, Debrecen, Didakt Kft. – Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar, 2015, 23–40, 29.

A diaszpóralétben élés mellett a roma/cigány identitások másik meghatározó összetevője a heterogenitás. A romák/cigányok sem területileg, sem kulturálisan nem egységesek, számos egymástól nyelvi/kulturális szempontból is elkülönülő, ennek következtében önálló etnikai identitással rendelkező csoportjuk létezik, amelyek önmagukat nemcsak a „nem cigányokkal”, hanem a tőlük eltérő csoportokkal, a „másik” cigányokkal szemben is meghatározzák.²⁰ A romák/cigányok identitásának ezt a vonatkozását Marushiakova és Popov a roma/cigány identitás egyik sajátosságának tekintik, és a multidimenzionalitás fogalmával írják le. Marushiakovák a kontextuális etnicitás fogalmához kapcsolódva azt emelik ki, hogy a romák identitása kizárólag más társadalmi csoportokkal való kapcsolatviszonyukban alakul és értelmezhető.²¹ A roma/cigány etnikai identitásra vonatkoztatva Durst Judit az alábbiak szerint írja körül az etnicitás működési módját. „Az etnicitást a »kulturához hasonlóan vett változó« helyett sokkal inkább érdemes olyan relációs változónak tekinteni, amely nemcsak több tényező (társadalmi státusz-jellemzők, valamint kulturális gyakorlatok) együttes hatásának eredőjeként alakul, hanem ugyanakkor erősen bele is ágyazódik abba a társadalmi kontextusba, amely meghatározza a vizsgált etnikai csoport helyét az őt magába ölelő társadalom interetnikus viszonyainak szövetében. Másképpen fogalmazva: a roma/cigány kategória önmagában csupán egy üres kategória, amely tartalmát csak a nem cigányokkal való kapcsolat révén nyeri el.”²²

Miután a roma/cigány közösségeket az élet számos területén atrocitások érik függetlenül attól, melyik nyelvi-kulturális roma közösséghez tartoznak, az identitás megélésének legfőbb dimenziója a kirekesztettség, az előítéletesség és a magukon megtapasztalt diszkrimináció. Tehát a külső társadalmi közeg negatív hozzáállása, az etnikus önazonosság veszélyeztetettsége a formálója ennek az identitásnak. A stigmatizált kisebbséghez tartozás megélése olyan jellemző, ami csak a magyarországi romák esetében bír ilyen kitüntetett jelentőséggel, vagyis a kirekesztés döntő módon határozza meg a roma közösségek identitásstratégiáját, azt nem lehet pusztán kulturális összetevők hatásának tulajdonítani. A kirekesztés-befogadás mechanizmusainak megélése a legtöbb esetben a köznevelési környezetben érhető tetten, amely arra enged következtetni, hogy bár valószínűsíthető, hogy más területeken is érik őket kirekesztő atrocitások, ám a kirekesztés megtapasztalásának első szinterei a roma/cigány közösségek életében a köznevelési intézmények, vagyis az identitásukhoz köthető trauma a legtöbb esetben a gyermekkorukban történt. Fontos kiemelni, hogy a kirekesztés megélésének szinterei nem azt igazolják, hogy más területeken nem élnek meg kirekesztést a roma/cigány közösségek, hanem azt, hogy általában a kirekesztés megélésének első színterén, a köz-

20 PÁLOS DÓRA: „Cigány” identitások nehézségei. Egy önbeszámolókon alapuló vizsgálat tanulságai, *Esély*, 21. évfolyam, 2010/2, 41–63.

21 MARUSHIAKOVA, Elena – POPOV, Vesselin: Roma Identities in Central, South Eastern and Eastern Europe, in KYCHUKOV, Hristo – HANCOCK, Ian (eds.): *Roma Identity*, Prague, NGO Slovo, 2010, 39–52.

22 DURST JUDIT: „Gondolom, hogy cigányok...ennyi gyerekkel...”: etnicitás és reprodukció két észak-magyarországi romungro közösség példáján, in FEISCHMIDT Margit (szerk.): *Etnicitás. Különbőségtermelő társadalom*, Budapest, Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2010, 173–194, 190.

nevelési intézményekben éri őket először egy trauma, amelynek feldolgozása általában csak felnőttkorban következik be.

Antropológiai dokumentumfilmek és az azokhoz kapcsolódó innovatív pedagógiai módszerek fejlesztő hatásai

A bevezetőben feltett kérdésre a válasz a pedagógusok és a szociális munkások körében egyaránt megfigyelhető, a romák/cigányok és/vagy szegények irányában mutatott előítéletesség alapján adható meg. Az antropológiai látásmód alkalmazását megítélésem szerint az indokolja, hogy a pedagógustársadalom éppen úgy előítéletes, mint a többségi társadalom.

A fentiekben említett képzési struktúrából eredő nehézséget az antropológiai dokumentumfilmek és az azokhoz szorosan kapcsolódó informális oktatási módszerek beemelésével igyekeztem mérsékelni, ami lehetőséget ad (1) a lokális közösség belső nézőpontjának bemutatására, (2) egy közösség mélyebb megismerésére, amely olyan jelenségek értelmezésére ad lehetőséget, ami a rendelkezésre álló adatbázisokból nem kiolvasható, (3) a védett csoportokkal kapcsolatban állók viszonyulásának/sztereotipikus gondolkodásmódjának azonosítására, és nem utolsósorban (4) egy beavatkozási kísérletet megelőző módszertan eljárástására.

Mindez mellett, hogy elősegíti az adott képzéshez kapcsolódó szakmai kompetenciák elsajátítását, lehetőséget ad a hallgatók reflektív és kritikai gondolkodásmódjának fejlesztésére. Ez utóbbi döntő jelentőségű, ugyanis lehetőséget teremt arra, hogy terepgyakorlatuk során a segítő szakemberek/terepstanárok tevékenységére, nézeteire is reflektáljanak, amelyeket a feldolgozó szemináriumi alkalmakon megvitathatnak. Vagyis nem az a cél, hogy egy felsőoktatási intézmény kiválassza a hallgatók számára a „tökéletes” gyakorlóintézményt, hanem éppen az, hogy képessé tegye a hallgatókat arra, hogy reflektálni tudjanak például az integrációt gátló pedagógiai attitűdre, jelenségekre és beavatkozási irányokra.

Antropológiai dokumentumfilmek és az azokhoz kapcsolódó innovatív pedagógiai módszerek rövid bemutatása

Oktatói célkitűzésem megvalósításához igen jól tudom a *Kisvilágok* című antropológiai dokumentumfilm-sorozatot hasznosítani.

A *Kisvilágok* filmsorozat mindegyike egy-egy lokális közösség mindennapjaiba kíván betekintést nyújtani. A sorozat egyediségét az adja, hogy a különböző lokális helyszíneken élő közösségek perspektívájából mutatja be az adott település életét jellemző szociokulturális folyamatokat, és ezen keresztül világít rá az adott közösség társadalmi folyamatainak fontosabb összefüggéseire és az együttélési helyzetek jellemzőire. Tehát nem arról van szó, hogy egy olyan kívülről jövő társadalomtudományi szakember mutatja be az adott közösség társadalmi vetületeit, aki kizárólag saját pozíciójából értelmezi az adott folyamatokat. A kutatók, dokumentumfilmkészítők nem erre vál-

lalkoztak, hanem arra, hogy az adott helyi közösséget saját nézőpontjából mutassák be. Fontos megemlíteni, hogy egy adott életvilág közösségének nézőpontja csak úgy mutatható meg, ha az ott élő, különböző szerepeket betöltő tagjainak vélekedései reprezentálják azt. A dokumentumfilm-készítők ennek megfelelően az adott közösség tagjainak akár egymástól teljesen eltérő perspektívájából láttatják a néző számára az adott lokális közösséget, és valójában ezáltal válnak igazán láthatóvá a bemutatott életvilág kapcsolati viszonyai és együttélési helyzetei. Vagyis a hallgatók a filmek feldolgozásával nem kizárólag tereptantáruk vagy gyakorlatvezetőjük szemszögéből látják az egyént és családot, hanem azok saját nézőpontjából és saját lokális közösségük szemszögéből.

Miért fontos mindez egy leendő szociális munkás számára? Leginkább azért, mert például a közösségi szociális munka során a segítő szakemberek is lokális közösségekkel dolgoznak, amelyek beható ismerete nélkül elképzelhetetlen, hogy az adott közösség életében integrációs folyamatokat vagy bármilyen változást tudjanak előidézni. Ennek fontosságát jól szemlélteti a *Sokat tanulhatunk egymástól – Hodász*²³ című film, amelyben a helyi szociális munkás ismeretei alapján és szemszögéből is bemutatásra kerül a helyi lakosság. Fontos kiemelni, hogy a *Sokat tanulhatunk egymástól – Hodász* emellett jól alkalmazható a „Szociális munka alapjai” című kurzus során a hatékony szociális munka műveléséhez szükséges kompetenciák, ismeretek elsajátításához, mindezt úgy, hogy a hallgatók nem pusztán felsorolni lesznek képesek a szükséges kompetenciákat (például empátia, kommunikáció, együttműködési készség stb.), hanem a filmben szereplő és a film középpontjába állított szociális szakember narratívája pontos képet ad a hatékony szociális munkához szükséges készségekről és képességekről. Vagyis az adott kompetencia és szakmai tudás a szociális szakember szakmai munkája és narratívája által válik láthatóvá. Így a hallgatók az adott kompetenciához és/vagy tudáshoz konkrét példát tudnak kapcsolni. A szükséges szakmai kompetenciák és tudásanyagok pontos ismeretéhez kapcsolódóan a kurzus során egy gyakorlati feladatot rendelnek a hallgatók számára. A film vetítése előtt a hallgatók azt a feladatot kapják, hogy a film nézése közben jegyzeteljék le azokat a kompetenciákat, ismereteket, készségeket, amelyekkel a filmben szereplő szociális szakember megítélésük szerint rendelkezik. A film megnézése után egy nagyméretű kompetenciaterképet készítünk a hallgatókkal, amely tartalmazza a vonatkozó szakirodalomban olvasható készségeket, képességeket, és konkrét példát keresünk rá a film alapján, és/vagy kiegészítjük további kompetenciákkal és ismeretekkel a szakirodalmi felsorolást. Ugyancsak a „Szociális munka alapjai” című kurzushoz kapcsolódóan a hallgatók számára az egyik fontos célkitűzés, hogy elsajátítsák a „Humán ökörendszer elmélete” (Welch, 1987), amely az egyéni esetkezelés során a probléma azonosításában segítséget nyújt a segítő szakembernek azáltal, hogy nem pusztán az egyént vizsgálja, hanem az egyén és a környezete közötti kölcsönhatásokat. A humán ökörendszer ennek megfelelően a fizikai szükségletekből kiindulva további szinteken vizsgálja az egyén (kliens) és a környezete közötti viszonyt: működnek-e a természetes támaszok az egyes szinteken, és mi történik, amikor ezek

23 BICZÓ Gábor – SZABÓ Henriett (rendezte): *Sokat tanulhatunk egymástól... Hodász, Kisvilágok 5.*, Dokumentumfilm, 2020. (53'40")

összeomlanak. Ennek gyakorlatban történő vizsgálatára ugyancsak alkalmasak olyan antropológiai dokumentumfilmek, amelyek egy adott életvilágot mutatnak be a néző számára, és egy hozzárendelt gyakorlatorientált feladattal a hallgatók számára vizsgálhatóvá válhat, hogy az egyes szinteken (fizikai, intraperszonális, interperszonális, család, helyi és kulturális közösségek, állam/nemzet) milyen kapcsolatban áll az egyén az őt körülvevő környezettel.

A fenti példák is arra utalnak, hogy a közösségi szociális munka végzése során a helyi közösség kapcsolati viszonyainak ismerete nélkül az egyéni esetkezelés nem kivitelezhető. Ahogy ez egy iskolában a pedagógusok nevelő/fejlesztő munkája esetében is elképzelhetetlen, ugyanis a fejlesztésbe bevont személy nem önmagában létezik, hanem egy adott szociokulturális helyzetbe tartozó közösség tagjaként.

Felsőoktatási tevékenységem során első alkalommal a pedagógusképzésben tettem kísérletet a módszer alkalmazására „A szociálisan hátrányos helyzet és kezelése”, „A szociális munka csoportokkal”, „A szociális képességek fejlesztése” című kurzusok keretében.

Amikor a filmekkel először találkoztam, kezdetben mint szemléltető eszközt használtam. A kurzusokon minden esetben két, egymástól teljesen eltérő lokális közösséget bemutató filmet vetítettem le, ennek elsődleges célja az volt, hogy:

- » Megértessem a hallgatókkal a segítő munka folyamatában az adott lokális közösség megismerésének fontosságát, és szemléltessem azt konkrét példákon keresztül. Ez ugyanis elengedhetetlen egy cselekvési terv kidolgozásához.
- » Másrészt a filmek alkalmasak arra is, hogy a különböző, például a pedagógiai és a társadalmi integrációhoz kapcsolódó szakmai diskurzusokban megjelenő „jó gyakorlatok” alkalmazhatóságával kapcsolatban hangsúlyozzam a hallgatók körében, hogy egy-egy már sikeresen megvalósított program adaptációjának hatékonyságát döntően meghatározza az adott célterület lokális közösségének szociokulturális beágyazottsága. Ebből következően előfordulhat, hogy amíg egy program az egyik célterületen jelentékeny eredményekhez vezet, addig más területeken csak kisebb eredményekkel számolhatnak a program elindítói. Vagyis elengedhetetlen, hogy egy más célterületen bevált jó gyakorlat adaptációját megelőzze az adott célterület megismerése.
- » Fontos hozadéka volt a filmek megtekintésének és közös elemzésének az is, hogy a hallgatók megértették egy szegregált iskola tanulóinak szociokulturális viszonyait.

A következő félévben a filmeket már nem pusztán szemléltetésre használtam a tananyag elmélyítésének céljából, hanem a hatékonyabb megértés érdekében konkrét feladatokat rendeltem a filmekhez a hallgatók számára, ami egyben a kurzus teljesítésének a feltétele is volt. A feladat ötletét a Miskolci Egyetem Antropológia Tanszékének az „Alkalmazott antropológia projektfeladat” című kurzusra kidolgozott hallgatói feladat inspirálta.

„A szociokulturálisan hátrányos helyzet és kezelése” című kurzus esetében azt a feladatot kapták a hallgatók, hogy válasszanak ki a *Kisvilágok* című filmsorozatból egy

kisfilm/egy lokális közösséget, ahol megjelenik az ott élők életében a szociálisan hátrányos élethelyzet.

A film megtekintése és az adott közösség megismerése után ki kellett dolgozniuk egy konkrét cselekvési tervet, amely véleményük szerint képes javítani az ott élő közösség szociális élethelyzetét. A hallgatóknak az adott közösséget a film alapján kellett bemutatni, majd a cselekvési terv elemeit és a beavatkozás lépéseit egy prezentáció keretében ismertették. A kiválasztott közösségek bemutatását a hallgatóknak az oktató által előzetesen megküldött és elmagyarázott eszközök segítségével és alkalmazásával kellett megvalósítaniuk.

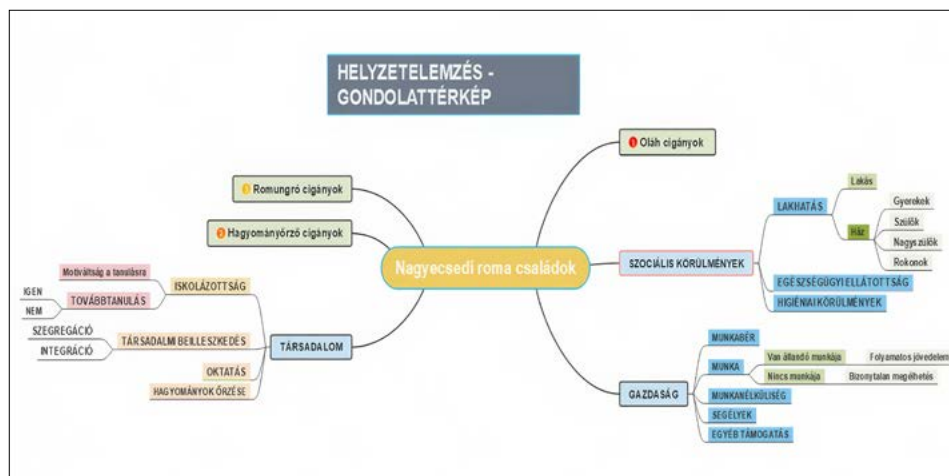
„A szociális képességek fejlesztése” című kurzus esetében ugyancsak kiválasztottak egy filmet, amelyet az előzetesen megadott eszközök segítségével kellett feldolgozniuk, de úgy, hogy abban kitérnek az adott közösség film alapján megismert szociokulturális képességeinek bemutatására, amelyet azzal kellett befejezniük, hogy a közösség számára egy olyan foglalkozástervet készítettek, amely a közösség szociális képességeinek fejlesztésére irányul. Miután a hallgatók pedagógus szakosak voltak, a kurzus esetében többnyire *A híd túl – Nagyecséd* című filmet választották, amelyben az iskolaigazgató vagy a magát romának valló helyi segítő és a filmben megjelenő egyéb szereplők tapasztalatai alapján készítettek foglalkozástervet a filmben megjelenő iskolás gyermekek számára.

A szemléltetés után az első feladatokhoz kapcsolódó számonkérés tapasztalatai azt mutatták, hogy a hallgatók számára a cselekvési terv kidolgozása nehézséget jelentett, ugyanis a filmek kellő és mély információt adnak a közösség belső viszonyairól, ami elengedhetetlen egy beavatkozási terv megkezdéséhez. Azonban, ezzel párhuzamosan, ugyancsak fontos például egy komplex antiszegregációs program kidolgozását megelőzően, hogy az adott életvilág tagjaira vonatkozó demográfiai adatokkal és a lokális közösség által elfoglalt földrajzi térre és szolgáltatásokra vonatkozó információkkal kapcsolatban is tájékozódjanak, amire értelemszerűen a dokumentumfilmek nem adnak elegendő támpontot. Ennek megfelelően a feladatkiírásba beépítettem, hogy a lokális közösség bemutatásához a filmben szereplő információkkal párhuzamosan a rendelkezésre álló adatbázisokból²⁴ is informálódjanak. Ez a feladat azt a célt is szolgálta, hogy a hallgatók ismereteit bővítsem a különböző adatbázisok használatával kapcsolatban. Mindez egyrészt hozzájárult a szakdolgozatok professzionális elkészítéséhez, másrészt a későbbi szakmai munkájuk minőségi műveléséhez.

A következőkben gyógypedagógia szakos hallgatók prezentációjának vizuális megjelenítésével mutatom be az általuk kiválasztott kisfilmben megjelenő lokális közösség ábrázolásának eszközeit, amelynek használata kötelező volt a hallgatók számára.²⁵

24 Helyi esélyegyenlőségi programok, Oktatási Hivatal adatbázisa, Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TEIR), Szociális Ágazati Portál, Központi Statisztikai Hivatal (KSH), E-közmű rendszer interaktív statisztikai felület, Nemzeti egészségbiztosítási alapkezelő adatbázisa

25 A hallgatók által készített feladatok ábrái csak illusztrációk, azok elemzésére a tanulmány nem vállalkozik.

1. ábra - Gondolatterkép (helyzetelemzés) – első feladat

Az első képen egy gondolatterképet láthatunk, amelynek felhasználásával kellett a hallgatóknak bemutatniuk az adott közösség jellemzőit, a filmből szerzett információk alapján. Ahogyan erre fentebb már utaltam, a következő tanévben ennél a feladatnál már a lakosságra vonatkozó demográfiai adatokra és a település infrastrukturális helyzetképre vonatkozóan is kértem a település bemutatását. Így két forrás felhasználásával mutatták be a lokális életvilágokat. A statisztikai adatok a vizsgált közösség szociológiai alapparamétereiről, az adott település szolgáltatásairól és szolgáltatáshiányairól, a filmben szereplők narratíváiról, a közösség együttélési gyakorlatáról ad képet. Mindez pedig elengedhetetlen egy hatékony cselekvési terv kidolgozásához.

A következő ábrán egy problématerképet láthatunk, amelynek az volt a célja, hogy a hallgatók a helyzetelemzés során tapasztalt problémákat, a szociálisan hátrányos helyzet megszüntetését, enyhítését és a harmonikus együttélési gyakorlatot gátló tényezőket feltárják.

2. ábra - Problémafa
(problémák azonosítása)
– második feladat

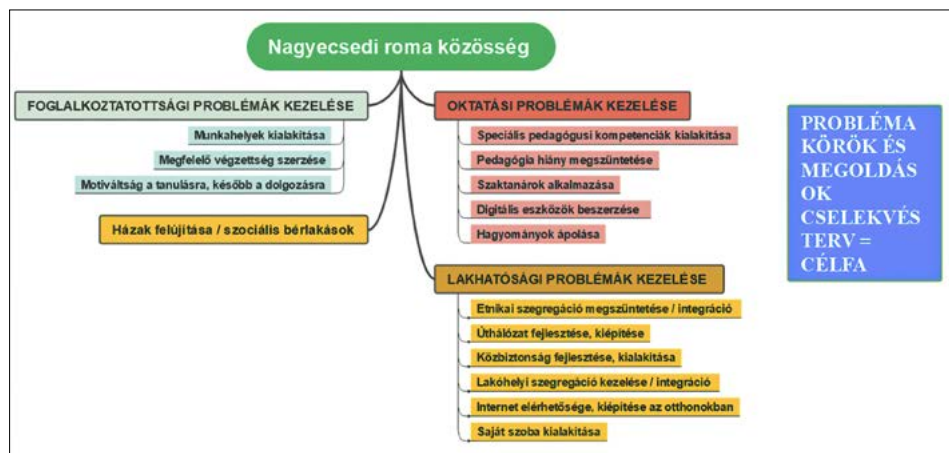
Befolyás a változásokra		Kicsi	Közepes	Nagy
Személyes érintettség mértéke	Kicsi	Nem hátrányos helyzetű lakosság	Polgármester Helyi rendeletek, stratégiák Képviselőtestület	Kormány Jogszabályok rendelkezők
	Közepes	Pedagógusok Szociális munkások Helyi önkéntesek Település lakossága	Gyermekevédelmi Intézmény Helyi civil szervezetek Karitatív szervezetek Köznevelési intézmények	Területileg illetékes országgyűlési képviselő
	Nagy	azegénységben, mélyszegénységben élő családok roma gyerekek	Helyi nemzetiégi önkormányzat	
			ÉRINTETTEK ÜGYE ÉRINTETT TÉRKÉP	

A következő ábra egy szófelhőt mutat. Itt azt a feladatot kapták a hallgatók, hogy szedjék össze azokat a kulcsszavakat, amelyek elsősorban eszükbe jutnak a közösség szociális élethelyzetének javításának vonatkozásában. Ez a gyakorlat interaktív feladatként is megvalósítható postit-re felírt kulcsfogalmakkal, amelyeket egy táblára felragasztanak a hallgatók, és azt elrendezve, pontosítva összeállítható egy cselekvési terv. Fontos kiemelni, hogy elsősorban a szakirodalomban alkalmazott kifejezéseket, kulcsfogalmakat használhatják. Ez utóbbi így hozzájárul a hallgatók szaknyelvi kompetenciájának bővítéséhez és a fogalmak gyakorlati megértéséhez.

2024 – 3 SÁROSPATAKI FÜZETEK 28. ÉVFOLYAM 55

Végezetül pedig egy eszköz-célfa segítségével, a problématerképben bemutatott elemekkel összhangban kellett megjeleníteniük a „Szociálisan hátrányos helyzet és kezelése” című kurzus esetében egy cselekvési tervet.

5. ábra – Eszköz-célfa – cselekvési terv – ötödik feladat

„A szociális képességek fejlesztése” kurzus vonatkozásában pedig a cselekvési terv helyett egy foglalkozástervet készítettek.

6. ábra - Foglalkozásterv – hatodik feladat

Jóllehet kezdetben kizárólag a *Kisvilágok* sorozat egy-egy részét elemeztük, a későbbiek során az antropológiai dokumentumfilmek jóval szélesebb körét is bevontam az oktatásba. Ekkortól figyelhető meg a cigányokat homogén entitásként tételező felfogás alapvető megváltozása.²⁶ Ennek feloldására a hallgatókkal igyekeztem a Clifford Geertz (1994) nevéhez kötődő irányzat alapján megértetni, hogy a kultúra a jelentések előállítása és továbbadása révén létezik, de ezeket az értelmezéseket nem a kutató állítja elő, hanem az adott kultúra „bennszülöttei” hozzák létre. Továbbá azt, hogy az adott szereplő honnan, milyen nézőpontból látja a saját kultúráját, az határozza meg, hogy milyen a szocioökonómiai státusa és a szociokulturális beágyazottsága. Ennek mélyebb megértésére használtam a Biczó Gábor és Szabó Henrietta szerzőpáros „Kik vagyunk... és miért?” sorozatát, valamint Groó Diána *Córesz* című filmjét a „Multikulturalizmus, interkulturalizmus, inklúzió” című kurzus keretében. A hallgatók a film megnézése előtt azt az instrukciót kapják, hogy a filmben szereplő, magukat romának/cigánynak és zsidónak valló fiatalok elbeszélései alapján jegyzeteljék ki a film nézése közben, hogy egy-egy szereplő életében milyen tényezők játszottak szerepet jelenlegi identitáskonstrukciójuk kialakításában (családi minta, etnikai atrocitások, formális és informális csoporthoz tartozás stb.). A jegyzetelést követően a hallgatók létszámától függően csoportbontásban egy térképen kell ábrázolniuk a szereplőket és a szereplők jelenlegi identitásában szerepet játszó tényezőket. A térképek jól szemléltetik és segítik az identitáskonstrukció kialakításában szerepet játszó külső társadalmi jelenségek megértését, és a jellegzetes csoportokba sorolható identitástípusok megismerését.

7. ábra - Identitástérkép - Córesz

26 OBLATH: i. m.

Bódis Kriszta *Falusi románc* vagy Tea Vidović Dalipi *Snajka: elvárások naplója* című filmjét pedig a „Konfliktuskezelés” című kurzus keretében alkalmazom, amelynek részeként a hallgatókat csoportbontásban arra kérem, hogy egy-egy szereplő és a film egy további szereplőjének viszonyát mutassák be a kiválasztott karakter szemszögéből.

A dolgozatok és az órai feladatok eleinte kissé nehezen készültek el, és több oktatói magyarázatot igényeltek, de a végeredmény azt mutatta, hogy a hallgatók megértették, hogy bármilyen szociális élethelyzetet kezelő cselekvési terv vagy egyéni esetkezelés, egy jó gyakorlat adaptációja vagy akár a pedagógiai munkában egy egyéni fejlesztési terv sikerességét döntően meghatározza az adott lokális közösség megismerésének mélysége. A hallgatóknál kezdetben azt tapasztaltam, hogy kevésbé voltak lelkesek a feladat kiadásakor, de az elkészült feladat után már azt a visszajelzést kaptam, hogy a későbbiekben is örömmel fogják alkalmazni a tanult eszközöket.

ABSTRACT

The perspective of stakeholders. Anthropological documentaries as pedagogical tools in education and social sciences

In my work as a university lecturer, I place great emphasis on the use of visual methods. In my study I present the application of these methods in my courses, drawing on my teaching experience. The courses I teach are related to social sciences and education. The purpose of using visual methods is twofold. On the one hand, to promote participatory teaching and, on the other hand, to convey social work methods and pedagogical workflows in a non-purely theoretical way.

The courses are based on the joint analysis and processing of anthropological documentaries which present socio-cultural processes in the life of the local communities surveyed from the point of view of the local communities concerned. In this way, they shed light on the more important contexts of the social processes of the community and on the characteristics of the situations of coexistence.

Keywords: *participatory education, visual methods, anthropological documentary*

Az érintettek nézőpontja. Antropológiai dokumentumfilmek, mint pedagógiai eszközök a pedagógus és a társadalomtudományi képzési területeken

Egyetemi oktatómunkám során nagy hangsúlyt fektetek a vizuális módszerek alkalmazására. Tanulmányomban ezen módszerek kurzusokon történő alkalmazhatóságát mutatom be eddigi oktatói tapasztalataimra támaszkodva. Az általam tartott kurzusok a társadalomtudományi szakokhoz és a neveléstudományi képzésekhez kapcsolódnak. A vizuális módszerek alkalmazásának kettős célkitűzése van. Egyrészt a részvételi oktatás előmozdítása, másrészt különösen a szociális munka módszereinek és a pedagógiai munkafolyamatok nem kizárólag elméleti módon történő átadásának elősegítése.

A kurzusokon olyan antropológiai dokumentumfilmek közös elemzése és feldolgozása történik meg, amelyek a vizsgált lokális közösségek perspektívájából mutatják be az adott közösség életét jellemző szociokulturális folyamatokat. Ezen keresztül pedig rá világítanak a közösség társadalmi folyamatainak fontosabb összefüggéseire, és az együttélési helyzetek jellemzőire.

Kulcsszavak: részvételi oktatás, vizuális módszerek, antropológiai dokumentumfilm

Hüse Lajos

HOGYAN REAGÁLHAT A SZOCIÁLIS MUNKA A TELEPÜLÉSI SZINTŰ DEPRIVÁCIÓ KÖVETKEZMÉNYEIRE?

A társadalomtudományokban a depriváció a szegénység megértésének egyik kulcsfogalma. Ebben nem a jövedelmi viszonyokat vizsgáljuk – például amikor meghatározunk egy konkrét jövedelemszintet, amelynél kevesebből élők szegénynek számítanak (létminimum) –, hanem azt, hogy a család képes-e biztosítani bármiből azokat a javakat, amelyeket az adott társadalomban a boldogulás szempontjából fontosnak tartanak. Aki ezektől a javaktól megfosztott, azt tekintjük depriváltnak.¹ Bokor Ágnes hangsúlyozza, hogy a deprivációban nem az alapvető javak hiánya dominál, mint a szegénység egyéb megközelítéseiben, hanem a társadalom többsége számára biztosított anyagi és szimbolikus javaktól való megfosztottság.² Így ide tartozik az anyagi és pénzügyi forrásoktól való megfosztottságon túl a lakóköörülmények, az egészség, a kultúra, illetve akár a társas kapcsolatok vagy az érzelmek terén megélt hiány is.³

Amennyiben kicsit boncolgatjuk ezt a fogalmat, különféle mechanizmusokat tárhatunk fel a depriváció hátterében. Ezeknek csak egyike az, hogy a családfenntartók bármilyen forrásból származó jövedelme olyan alacsony, hogy mondjuk nem tudnak saját gépkocsit vásárolni vagy fenntartani. Ennek a gépjármű nélküli családnak az esélye arra, hogy kieszen fontos szolgáltatásokból (pl. egészségügyi szakellátás, hivatali ügyintézés, kulturális intézmények kínálata), vagy ne részesülhessen fontos választásokból (az olcsóbb kínálattal rendelkező

1 TOWNSEND, Peter: *Poverty in the United Kingdom. A survey of household resources and standards of living*, Harmondsworth, Penguin, 1979.

2 BOKOR Ágnes: *Szegénység a mai Magyarországon*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1985.

3 CROUGHS, W.: The Influence of Emotional Deprivation on Growth and Behaviour, in STOELINGA, G.B.A. – VAN DER WERFF TEN BOSCH, J. J. (eds.): *Normal and Abnormal Development of Brain and Behaviour*, Dordrecht, Springer, *Boerhaave Series for Postgraduate Medical Education* 6, 1971, 271–283.

boltban vásároljon, válogasson oktatási intézmények között, keressen a képességeihez és szükségleteihez jobban illeszkedő munkahelyet, térben kiterjedtebb kapcsolati hálót ápolhasson intenzíven) radikálisan különbözik, ha a család a fővárosban, az intézmények és hivatalok széles kínálatát biztosító nagyobb városban vagy kistelepülésen él. Az sem mindegy, hogy a kistelepülés hol és hogyan helyezkedik el a földrajzi és infrastrukturális térben: a munkahelyekhez és társadalmi szolgáltatásokhoz közel, azokhoz minőségi úthálózattal, megfelelő közösségi közlekedéssel jól bekötvé, vagy mindezek-től távoli külső-belső perifériákon, rossz úthálózat végén, csak mutatóban létező, az életritmushoz nem jól igazodó közösségi közlekedéssel ellátva.⁴ Vegyük észre, hogy a különböző lakóhelyen élő, azonosan elégtelen jövedelemszintű családok életminősége közti különbség elsősorban nem a szociális háló minőségéből fakad, hanem egyszerűen abból, hogy egy országon belül kialakulhatnak nagy területi különbségek úgy a gazdaság szerkezetben, mint a közszolgáltatásokban. Ezen belül pedig minél nagyobb egy település, annál valószínűbb, hogy egy adott kínálat létezik, sőt, még választani is lehet, és fordítva, minél kisebb a település, annál valószínűbb, hogy több lényeges közszolgáltatás sincsen már jelen a közigazgatási határokon belül (pl. nincs óvoda, iskola), vagy csak nagyon limitált módon van jelen (pl. háziorvosi rendelés hetente 2 órában, a KSH által mért átlagos kiskereskedelmi árak másfélszeresén árusító egyetlen kisbolt, a legtöbb végzettségnek és képzettségnek semmilyen pozíciót nem kínáló munkaerőpiac). Vagyis a két dimenzió, a területi gazdasági-társadalmi különbségek és a település nagyság együttesen hatnak az ott élő családok életesélyeire. Nagyon egyszerűen fogalmazva: még a létminimum alatt is kedvezőbb az élet Veszprémben, mint Ózdon (területi különbség), és kedvezőbb Ózdon, mint Varbócon (település nagyság). Kitörve az alacsony jövedelem bűvöletéből: számos olyan élethelyzet van, amely deprivációba rántja a jó jövedelmű családokat is, ha „nem megfelelő” településen élnek, gondoljunk csak az idős szülők gondozásával megjelenő szükségletekre vagy arra a komplex helyzetre, amely egy fogyatékkal élő gyermek születésével nyílik rá a családra.

Ebben a tanulmányban a települési szintű depriváción tehát nem azt értem, hogy az adott településen arányában sok deprivált család él, hanem azt, hogy a település földrajzi elhelyezkedéséből adódóan az itt élő családok deprivációját kialakító mechanizmusokhoz több olyan dimenzió is kapcsolódik, amely jobb helyzetű településeken nem, vagy csak enyhén hat.

Beluszki Pál és Sikos T. Tamás hat évtizedet felölelő, 27 mutatóra kiterjedő adatbázis alapján határozta meg a modern Magyarország falutípusait. Ennek során megállapították, hogy 1945 után háromszor változtak meg a falvak differenciálódásának

4 A rossz tömegközlekedési viszonyokkal jellemezhető kistelepüléseken ma már általános, hogy van egy-két ember, aki megélhetési forrásként utaztat feketén magántulajdonú gépkocsijával. Egy konkrét település példáján érzékelte: jelenleg (2024) egy régiós ellátást biztosító kórházba (110 km) az út átlagosan 40 ezer forintba kerül, a járási székhely (17 km) olcsóbb boltjait célzó bevásárlás fuvardíja 4-5 ezer forint, a szomszédos településen (4 km) lévő dohányboltba való fuvarozásért 1000 forintot is elkérnek. Ezek az uzsorajellegű kiadások a családok adósságait folyamatosan növelik. Hozzá kell tenni: a legtöbb közszolgáltatás – fodrász, nagyobb boltok, ruhaüzlet, kormányablak, éttermek – legközelebb a járási székhelyen érhető el a település lakossága számára.

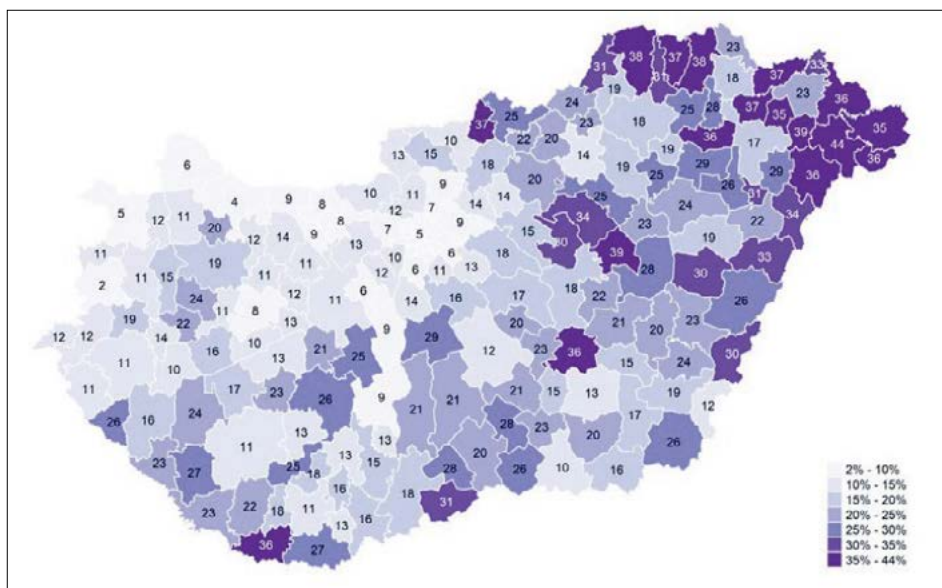
okai. Először a gazdasági szerepkör, a foglalkozási szerkezet és az ingázás mértéke volt meghatározó, majd a rendszerváltás előtti évtizedekben a falvak mérete, a dinamikusabb városi központokhoz való közelsége és a szolgáltatások színvonala, a rendszerváltás után pedig a munkaerőpiaci helyzet, a vállalkozások gyakorisága és a lakosság vagyoni helyzete határozta meg alapvetően a falu helyzetét. A szerzők hét falutípust azonosítottak be, többek között a „rossz piaci helyzetű, fogyó népességű, hátrányos helyzetű, torzult demográfiai szerkezetű kislefalu” típusát.⁵ Amennyiben a neves geográfusok szempontjait kiegészítjük a szociális munka szempontjával is, akkor láthatóvá válik egy olyan falutípus is, amely a „kislefalu” kategóriájába egészen biztosan nem fér bele, hiszen adott esetben akár 2000 főt meghaladó lakosságszámmal rendelkezik (Tiszabő, Tiszabura, Pocsaj, Nyírmihálydi, Nyírkáta stb.), mégis nagyon rossz társadalmi és gazdasági mutatókkal rendelkezik. További anomáliaként megfigyelhető, hogy a felsorolt esetekben viszonylag közel találhatók széles és jól rétegzett munkaerőpiaci kínálattal rendelkező, közszolgáltatásokat tekintve térségi szerepükben erős városok (Szolnok, Karcag, Kunhegyes, Debrecen, Nyírbátor, Mátészalka), de ez a közelség mégsem erősíti az említett községek helyzetét.

Egy másik megközelítés alapján Csizmady Adrienne és munkatársai kimutatták, hogy a társadalomba kevésbé integrált csoportok egyre erőteljesebben különülnek el a kedvezőtlenebb adottságú vidéki, falusias területeken.⁶ Mára kialakult egy erősen dezintegrált településekből álló, sajátos térbeli megoszlású településcsoport,⁷ amelyet nem csupán az olyan statisztikai adatok alapján készített Magyarország-térképeken lehet megfigyelni, mint a hazai közállapotokat rendszeresen monitorozó Társadalmi Riport 2022-es kötetében megjelent relatív jövedelmi szegénységi megoszlást bemutató térkép (1. ábra), hanem a hazai viszonylatokban egyedülálló, leszakadó kistelepüléseket célzó, jelenleg 29 konzorciumi partnerrel együttműködésben zajló Felzárkózó Települések program 300 kiválasztott településének térképén is (2. ábra).

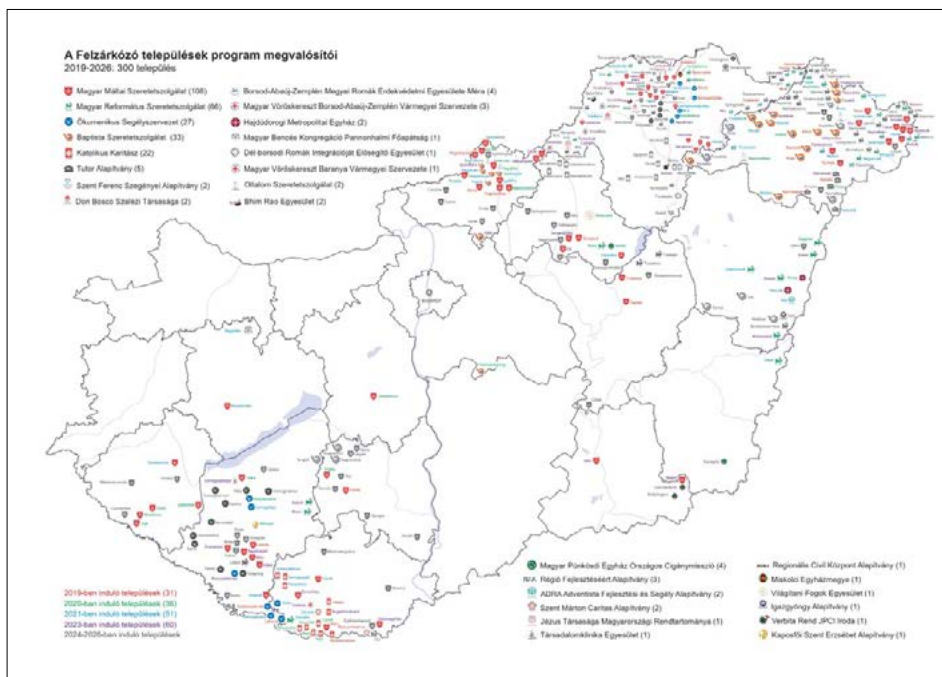
5 BELUSZKI Pál – SIKOS T. Tamás (szerk.): *Változó falvaink. Tizenkét falurajz Kercaszomortól Nyírkáráig*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2011.

6 CSIZMADY Adrienne – CSURGÓ Bernadett – KOVÁCH Imre – MEGYESI Boldizsár: Területiség és társadalmi integráció, in KOVÁCH Imre (szerk.): *Társadalmi integráció*, Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet – Belvedere Meridionale Kiadó, 2017, 183–213.

7 VIRÁG Tünde: Szegények a kistelepülések fogságában – a szociálpolitika mindennapi gyakorlata egy hátrányos helyzetű térség településein, *Ésély*, 20. évfolyam, 2009/4, 38–54.

1. ábra. Relatív jövedelmi szegénységben élők aránya járásonként (%). Forrás: Tátrai, 2022⁸.

2. ábra. A Felzárkózó Települések program települései és megvalósítói. Forrás: fete.hu

8 TÁTRAI Annamária: Magyarország szegénységi térképe, in KOLOSI Tamás – SZELÉNYI Iván – TÓTH István György (szerk.): *Társadalmi Róport 2022*, Budapest, TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt., 2022, 261–282.

Erős sejtést tudunk megfogalmazni – az analitikus bizonyítás még várat magára –, hogy a települési szintű depriváció egymással időnként összefonódó, máskor elkülönülten jelentkező tényezők következménye, és az így létrejövő élettereknek legalább négy típusa van:

1. *A fogyó népességű kislefak.* Ezek a határmenti vagy belső periferián elhelyezkedő falvak előregedő és egyben fogyatkozó népességgel jellemezhetők, ebből fakadóan a lakossági szükségletek nem elég számosak, hogy fenntartsák a közszolgáltatások és a munkaerőpiaci pozíciók kínálatát.

2. *A zajló vagy már lezárult státuszcsere által érintett falvak.* A népesség számát tekintve széles spektrumon található települések, amelyeknek piacképes tudással rendelkező lakosságrésze elhagyta/elhagyja a települést, és a helyükre deprivált családok költöztek/költöznek. A szelektív vándorlási folyamat hatását felerősíti a természetes szaporulat azon sajátossága, miszerint a szegényebb családokba több gyermek születik, így a település egyre gyorsuló népességcserét él át a társadalmi státuszok reprezentációját tekintve. Ott, ahol a szegénység etnikai formája van jelen, a folyamat felgyorsul az eredeti népességet alkotó családok kultúrsokkjai miatt.⁹ A lakossági szükségletek számosak ugyan, de a gazdasági szempontok felülírják a szociálpolitikai szempontokat (nem megfelelő kapacitással és a szükséges extra támogatás hiányával fenntartott intézmények, gyakran hiányzó intézmények), illetve a fogyasztási kereslet nem piacképes, a munkaerő-kínálat pedig nem üti meg az elvárások mércéjét, ezért ezek a települések elszakadnak a társadalomban alapvetőnek tekintett közszolgáltatásoktól és lehetőségektől.

3. *Gettósodó városi negyedek.* Különböző genezisű¹⁰ városi területek, amelyek jellegzetessége az egyébként prosperáló város társadalmi-gazdasági szerkezetétől való többszempontú elhatárolódás.

4. *Leszakadó kis- és nagytérsegek centrális városai.* A státuszcsere által érintett falvakhoz hasonló folyamatok által sújtott városok, amelyek nem csupán saját lakosságuk szükségleteire nem tudnak megfelelő válaszokat kínálni, de azt az elvárt szerepet sem töltik be, amelyet a jelenlegi társadalmi működés a városokra testál. Ez a szerepelégtelenség hatványozottan rontja a vonzáskörzet egyébként is leszakadó falvaiban élő lakosság életminőségét.

9 Nem minden státuszcsere egyben etnikai csere is, hiszen ha minimálisan kétmillió magyarországi szegénnyel számolunk (a közelmúltban ennél nagyobb, akár 3,5 milliós számítások mutattak rá az aktuális magyar valóságra), könnyen belátható, hogy ha a magyarországi cigányság egységesen szegény lenne (ami egyáltalán nem igaz), akkor is több lenne a nem cigány szegény Magyarországon. Ugyanakkor három régióban (Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Magyarország) a hazai cigányság területi tömörlése olyan fokú, hogy bizonyos településeken, sőt kistérségekben a helyi társadalom roma többsége alakult ki. Itt a deprivációs mechanizmus minden egyéb dimenziója mellett a kirekesztés és kiilleszkedés mélyíti el az amúgy sem elhanyagolható társadalmi szakadékokat.

10 Szocialista házgyárak terméke, mint a Miskolc nehéziparát lakhatási háttérrel ellátó Ávas; a városszerkezettől kissé elkülönülő, sajátos lakásszerkezetű képződmény, mint az egykori laktanyából lett nyíregyházi Huszár/Guszev-telep; valaha meghatározó termelési ágak dolgozóinak viszonylagos jólétet biztosító közössége, mint a tatabányai Mésztelep vagy a pécsi Györgytelep (mindkettő bányaüztelep volt).

A különbözőségek ellenére ezt a négy típust sok hasonlóság, sőt, talán azonosság is jellemzi. Legfőképpen elmondható, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek nagyok, és a közelmúlt munkaerőpiaci prosperitása ellenére is tovább nőttek, a merev társadalmi különbségekre erőteljes függőségi viszonyok települtek rá, valamint a legális és illegális hatalmi szereplők az egyenlőtlenségek fenntartásában és a status quo fenntartásában érdekeltek.¹¹ A függőségi viszonyok a szélsőségesen dezintegrálódott településeken odáig erősödhetnek, hogy az illegális hatalmi szereplők (uzsorások, drogkereskedők, futtatók lokális bűnszövetkezetei) a gazdasági és kriminális befolyásukat politikai befolyással is kiegészítik. Ahol ez megtörténik, az ott élők kitörési esélyei még elvi szinten is megsemmisülnek.

A települési szintű depriváció egyénre ható következményei

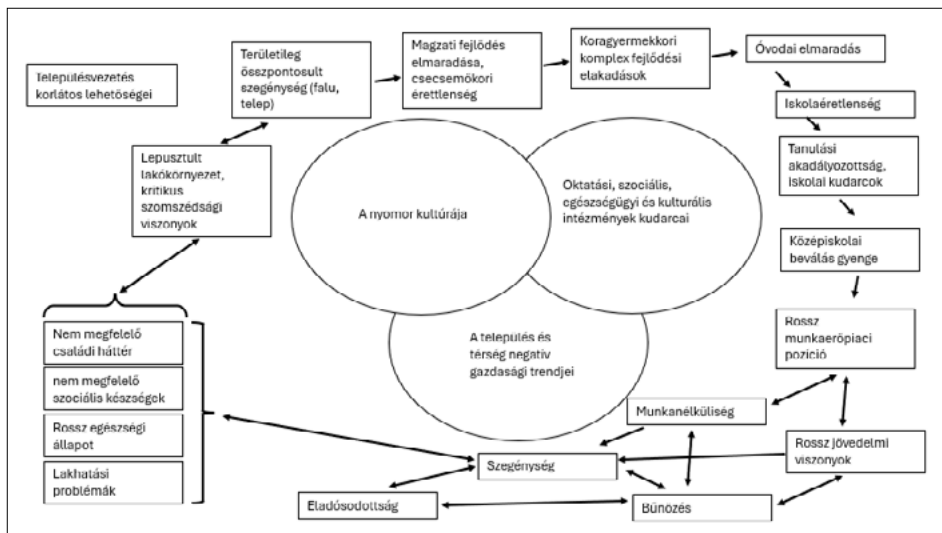
A fentiekben a probléma kereteinek felvázolásakor már előtűntek a települési szintű depriváció egyes következményei:

- » a helyi gazdaság szerkezet „elvékonyodása”, amelyet a gazdasági vérkeringéstől való eltávolodás okoz, és a helyi munkaerőpiaci kínálat elégtelensége; az alulképzettség, munkaképességek hiánya, motiválatlanság, alternatív megélhetési formák (uzsora, prostitúció, drogkereskedelem, tulajdon elleni bűncselekmények) erősödése súlyosbít;
- » a helyi közszolgáltatások hiánya vagy elégtelensége;
- » a távolabbi közszolgáltatások elérhetőségének fizikai és egyéb korlátai;
- » a választási lehetőségek hiánya;
- » az élet perspektíváinak beszűkülése, a szűkülő életközösség határain túli világ láthatatlanná válása;
- » a végzettséget szerzett fiatalok és a mobilis családok elvándorlása.

Következményről beszéltünk, de ezek valójában okok is. Hogy csak egyet említsünk, a helyi közszolgáltatások hiánya vagy elégtelensége egyszerre következménye a helyi fizetőképes kereslet csökkenésének, és oka az elvándorlásnak, amely tovább csökkenti a fizetőképes keresletet. A már említett Bokor Ágnes deprivációs ciklus modellje önerősítő körfolyamatok halmazaként ábrázolta a depriváció lakóhelyi, családi, gazdasági és egészségi dimenziójának egyes aspektusait, ahol lényegében minden ok egyben okozat is.¹² A jelenlegi Magyarországon tapasztalható települési szintű depriváció vizsgálatakor – illetőleg a terepi munka során – olyan szempontok is felmerültek, amelyek az eredeti modellben még nem kaptak szerepet (például a nyomor kultúrája vagy az idegrendszeri éretlenség és a hátrányos helyzet összefüggésének legfrissebb kutatási eredményei, melyeket lentebb kibontok), így ennek megfelelően egy alább közreadott munkamodell készült, hogy kifejezhető legyen ennek a bonyolult összefüggésrendszernek a legalapvetőbb sémája (3. ábra).

11 CZIBERE Ibolya – KOVÁCH Imre: State Populism in Rural Hungary, *Rural Sociology*, 87. kötet, 2021/1, 1–25.

12 BOKOR: i. m.

3. ábra. A települési szintű deprivációs mechanizmus munkamodellje

A gyermek környezete – különösen, ha szegénységben nő fel – hosszan tartó hatással lehet későbbi életében elért sikerére. Minél nagyobb mértékben van kitéve gyermek a szegénységnek, annál nagyobb az esély arra, hogy felnőttkorban alulképzett és/vagy munkanélküli lesz, börtönbe kerüljön, illetve annál alacsonyabb felnőttkori jövedelemre számíthat. Etnikai jellemzőktől függetlenül az adatok azt mutatják, hogy a zord környezetnek való fokozott kitettség a tinédzserek terheességének magasabb arányát jelzi előre. A szegénység az élet minden területén súlyos károkat okoz a gyermekek mindennapjaiban és jövőjében, kezdve a fizikai és mentális egészséggel az iskolai pályafutáson át a szociális következményekig.¹³ A társadalomtudományos vizsgálódás mellett korán megjelentek a biológiai szempontok is. A nyomor negatív hatása a magzat testi fejlődésére régóta ismert, a modern, 3T mágneses rezonancia képalkotó vizsgálatok már az idegrendszeri fejlődésre gyakorolt hatásokat is feltárták. Egymástól független, nagymintás tanulmányokban állapítják meg, hogy az újszülött agya – különösen a prefrontális kéreg és a hippokampusz – annál fejletlenebb, minél alacsonyabb a család jövedelme, illetve minél szegényebb szomszédsági környezetbe születik (pl. szegregátumba). A prefrontális kéreg más funkciók mellett összefüggésbe hozható a viselkedéssel, a személyiséggel és a döntéshozatallal, míg a hippokampusz részt vesz a tanulásban és a memóriakészségekben. Ezek tehát hosszú távon hátrányosan befolyásolják többek között a verbális képességek, a figyelem, a végrehajtó működés, a kognitív képességek, a munkamemória, az agyi feldolgozási sebesség, az epizodikus memória és az olvasási

13 MANDUCA, Robert – SAMPSON, ROBERT J.: Punishing and toxic neighborhood environments independently predict the intergenerational social mobility of black and white children, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 116. kötet, 2019/16, 7772–7777.

képesség szintjét.¹⁴ Másképpen fogalmazva: a nyomorba született gyermekek agyába már születéskor kódolva van, hogy ha nem éri el őket rendszeres és komplex fejlesztés, akkor az intézményes sikerességük (óvoda, iskola, munkahely) igen alacsony fokú lesz.

Ahhoz, hogy az intézmények kompenzálni tudják a státuszfüggő idegrendszeri hátrányokat, speciális tudásra, extra szakemberekre, lényegesen több forrásra és sajátos, „360 fokos” módszertanra lenne szükség. A hazai oktatási rendszerre azonban ennek éppen az ellenkezője igaz: a hátrányos családi körülmények közül érkező gyermekek egy erősen szegregált iskolarendszer keretei között alacsonyabb színvonalú oktatásban részesülnek. A leszakadó térségek leszakadó iskoláiban a kilátástalanság családi mintázatai, a kortárs csoport hatása és az alacsonyabb hatékonyságú pedagógusi munka (alulfinanszírozottság, vészes pedagógushiány, módszertani beszűkültség, tanári kudarcok, kiegészítés és motiválatlanság stb.) miatt immár évtizedes következmény, hogy a magyar iskolarendszer nem képes az esélyegyenlőséget biztosítani a gyermekek számára, a családi, veleszületett hátrányokat egy életre bebetonozza.¹⁵ A PISA vizsgálatok eredményei szerint a magyar iskolarendszer azok közé tartozik, amelyekben a legerősebb az összefüggés az iskolai tanulók társadalmi háttérének jellemzői és tanuláskoruk eredményessége között. 2018-ban Magyarországon volt a második legnagyobb mértékű a teszteredmények és a szociális helyzetet mérő mutató (ESCS index) közötti összefüggés. Az ezzel az összefüggéssel mérhető oktatási egyenlőtlenségek mértéke 2010 óta folyamatosan növekszik hazánkban.¹⁶ 2006 és 2019 között jelentős mértékben nőtt a különböző társadalmi helyzetű diákok iskolák közötti elkülönülése, és különösen az alacsony státuszú (az alsó jövedelmi ötödbe tartozó) diákok szegregációja erősödött. A szegregáció és a tanulói teljesítmények társadalmi státusz szerinti egyenlőtlenségei között erős az összefüggés: az erősebb a szegregációval jellemzett járásokban nagyobbak a teszteredmények társadalmi egyenlőtlenségei is.¹⁷ Az Országos Kompetenciamérés adatai is rámutatnak, hogy nem csak a mérési évek előrehaladtával (2010–2017 között), hanem a 6. és 10. évfolyamok közötti előrehaladása során is egyre erősebbé válik az esélyegyenlőtlenség.¹⁸

14 BLAIR, Clancy – RAVEN, C. Cybele: Poverty, Stress, and Brain Development: New Directions for Prevention and Intervention, *Academic Pediatrics*, 16. évfolyam, 2016/3, 30–36.; HAMZA, Eid Abo – TINDLE, Richard – PAWLAK, Simon – BEDEWY, Dalia – MOUSTAFA, Ahmed A.: The impact of poverty and socioeconomic status on brain, behaviour, and development: a unified framework, *Reviews in the Neurosciences*, 35. évfolyam, 2024/6, 597–617.; TAYLOR, Rita L., COOPER, Shelly R. – JACKSON, Joshua J. – BARCH, Deanna M.: Assessment of Neighborhood Poverty, Cognitive Function, and Prefrontal and Hippocampal Volumes in Children, *JAMA Netw Open*, 11. évfolyam, 2020/3, e2023774.; ROOS, Leslie L. – WALL-WIELER, Elizabeth – BORAM LEE, Janelle: Poverty and Early Childhood Outcomes, *Pediatrics*, 143. kötet, 2019/6, e20183426.

15 GIRÁN János – KARDOS Lajos: A cigány gyerekek iskolai sikertelenségének háttere, *Iskolakultúra*, 7. évfolyam, 1997/10, Melléklet, 1–3.; KERTESI Gábor – KÉZDI Gábor: Általános iskolai szegregáció, I. rész. Okok és következmények, *Közgazdasági Szemle*, 52. évfolyam, 2005/4, 317–355.

16 NAHALKA István – RADÓ Péter (szerk.): *Szükséges és lehetséges. Egy közösen megalkotott oktatáspolitikai koncepció*, Budapest, CKP Alapítvány a Tanszabadságért, 2024.

17 HERMANN Zoltán – KERTESI Gábor – VARGA Júlia: A teszteredmények társadalmi egyenlőtlensége és az általános iskolai szegregáció, *Közgazdasági Szemle*, 71. évfolyam, 2024/4, 353–378.

18 NAHALKA – RADÓ: i. m.

De nem csak az iskola működésének vizsgálata felől érdemes rápillantani az egyenlőtlen esélyek problémájára. Az egyes települések felerősödő kiszakadása a társadalom szövetéből és az ezeken a településeken akkumulálódó, kilátástalan családok sokasága ugyancsak erőteljesen rombolja a helyi iskolák és pedagógusok esélyét arra, hogy a mindenkori standardoknak megfelelő módon sikeresek legyenek. Ezzel a kör bezárul.

A nyomor nem kizárólag gazdasági kérdés, hiszen létezik egy erőteljes kulturális vonzata is. Oscar Lewis rámutatott, hogy a szegénység létrehozta az értékek és magatartások sajátos rendszerét. A szegénység kulturális viszonyaihoz rendeződött életkétségek biztosítják az egyének és családok számára a nyomor körülményeihez történő alkalmazkodást, a napi túlélést, sőt, egyfajta boldogságot is kínálnak. Ez a kultúra egyben akadályozza azt, hogy a körülmények javulása esetén az érintettek kilépjenek a szegénységből.¹⁹ A Covid előtti évek prosperáló hazai gazdaságában és jelentős munkaerő-kereslettel jellemzett időszakában megfigyelhető volt, hogy tömegével léptek be a nyílt munkaerőpiacra a szegény családok aktív korú munkavállalói. A 2010-es évek második felére (különösen a 2019-ben) csökkentek a jövedelmi egyenlőtlenségek a foglalkozási csoportok között – igaz, ez részben azzal is magyarázható, hogy egyes értelmiségi csoportok relatív jövedelme ebben az időszakban csökkent.²⁰ Miközben ennek következtében a szegénységi mutatók (különösen a munkaszegénység²¹) jelentősen javultak, a terepi tapasztalat azt mutatja, hogy a szegény szomszédsági viszonyok között élő családok többsége nem volt képes kiaknázni a megnövekedett jövedelmet, hanem a nyomor kulturális bevésődésének megfelelően tékozló fogyasztásba kezdtek, sok esetben a tudatmódosító szerek helyi piacát erősítve.

A kultúra szoros kölcsönhatásban áll a nyelvvel. A korlátozott nyelvi kód fogalmát kidolgozó Bernstein szerint a különböző társadalmi rendszerek meghatározott nyelvi rendszereket konstruálnak, amelyek újra létrehozzák a társadalmi rendszert, például azáltal, hogy az ismereteket kidolgozott nyelvi kóddal átadó és számonkérő iskolában nyelvi hátrányt, sőt, nyelvi diszkriminációt szenvednek el a korlátozott kódot használó társadalmi csoportok gyermekei.²² A nyomor kultúrája azonban nem csak tanulási átvétellel öröklődik, hanem azáltal is, hogy nyomot hagy az agyszerkezet fejlődésén. A kutatók már hat hónapos gyerekeknél összefüggéseket találtak a nyelvi bemenet (hogyan szólnak hozzá, milyen beszélgetés veszi körbe őket) és az agy szerkezete között. Közvetlen ok-okozati összefüggés fedezhető fel a csecsemőkorban hallott

19 LEWIS, Oscar: *Sanchez gyermekei*, ford. BARTOS Tibor, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1966.

20 HUSZÁR Ákos: Osztályszerkezet és jövedelemeloszlás Magyarországon 1982 és 2019 között, in KOLOSI – SZÉLÉNYI – TÓTH: i. m., 159–173.

21 A munkaszegénység a szegénység egyik háztartás szintű komponense, amely a nagyon alacsony munkaintenzitás mutatója. A munkaintenzitás a 18 és 59 éves háztartástagok munkával töltött idejét jelenti. Azok a háztartások tartoznak a nagyon alacsony munkaintenzitásúak (azaz a munkaszegénység által érintettek) közé, amelyekben a munkaképes korú tagok lehetséges munkaidejüknek kevesebb mint 20%-át töltötték munkával az adatgyűjtést megelőző évben.

22 BERNSTEIN, B.: Linguistic Codes, Hesitation Phenomena and Intelligence, *Language and Speech*, 5. évfolyam, 1962/1, 31–46.; Uő.: *Class, Codes and Control*, Volume 3, *Towards a Theory of Educational Transmissions*, London – New York, Routledge – Kegan Paul, 1977.

beszéd minősége és az agy beszédközpontjának szerkezeti felépítése, vagyis fejlettsége között. Kiderült, hogy a neurális kapcsolatokban kulcsszerepet betöltő, az ingerület átviteli hatékonyságot biztosító mielin nevű fehérje aránya a nyelvi kommunikációért felelős régiókban szignifikánsan nagyobb azoknál, akik társaiknál több értelmes szót hallottak a mindennapokban.²³

A szegénység kultúrájának hatása az egyéni viselkedésre

Lewis nyomdokain járva Ladányi János és Szelényi Iván rámutatott arra, hogy a szegénység kultúrája nem egyezik a köznyelvi „kulturálatlanság” fogalmával, hanem egy másfajta kultúrát jelent.²⁴ Az evolúcióbiológusokkal összhangban – akik a kultúrát a jelenleg ismert legmagasabb fokú alkalmazkodási rendszerként ismerik el, amelyik az egyed és a faj túlélést változó körülmények között optimalizálja²⁵ –, bár tőlük függetlenül megfogalmazzák, miszerint „a szegények legszegényebbjai is adekvát kulturális válaszokat alakítanak ki életkörülményeikre. Ezek a válaszok azonban nem alkotnak egységes rendszert. Nincsen egységes szegénykultúra – a szegénységnek kultúrái vannak. Ráadásul ezen kultúrák egyike sem tekinthető alapvetően etnikus kultúrának.”²⁶ A szegénység kultúrájaként számontartott jellegzetes attitűdöket (többek között jelenorientáció, fatalizmus, bizalmatlanság, impulzivitás) tekinthetjük a habitusban rögzült tartós beállítódásoknak.²⁷

Az alkalmazkodás folyamata során beállítódásokban rögzült, tartós észlelési mintázatok és viselkedés készletek alakulnak ki. Így kapcsolódik össze a környezet és az abban élő ember. A megszokottól – társadalmilag elvárttól – radikálisan különböző környezet radikálisan más – társadalmilag elutasított – beállítódásokat és viselkedéseket jutalmaz a boldogulás esélyével.

Tekintsük át a szegénység kultúrájának három legnagyobb dimenzióját.

Az idő. A szegénység kultúráját Lewis az „itt és most” kultúrájaként írja le, melyet a beszűkült időhorizont, valamint a jelenorientáció határoz meg.²⁸ Csak az valós, ami most van, a jövő ígérete nem válik valóra. A szélsőségesen erőforráshiányos rendszerben egy családfenntartó valamit meg tud ragadni, haza tud vinni, akkor az most van. Hogy holnap lesz-e, az oly mértékig bizonytalan (és annyi csalódás kapcsolódik az efféle ígéretekhez), hogy azzal jobb nem is törődni. Az idő érzete szorosan kapcsolódik a várakozás élményéhez – és ha nem éri meg várni, akkor az azonnal kirobbanó cselekvés a jellemző,

23 FIBLA, Laia – FORBES, Samuel H. – MCCARTHY, Jordan – MEE, Kate – MAGNOTTA, Vincent – DEONI, Sean – CAMERON, Donnie – SPENCER, John P.: Language exposure and brain myelination in early development, *Journal of Neuroscience*, 43. évfolyam, 2023/23, 4279–4290.

24 LADÁNYI JÁNOS – SZELENYI IVÁN: *A kirekesztettség változó formái*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2004.

25 BERECKZEI TAMÁS: *Evolúciós pszichológia*, Budapest, Osiris Könyvkiadó, 2003.

26 LADÁNYI – SZELENYI: i. m., 24.

27 ZSINKA FLÓRA: A szegénység csapdái – időperspektíva és térhasználat mélyszegénységben élő nők habitusában, *Tér és Társadalom*, 37. évfolyam, 2023/2, 36–61.

28 LEWIS: i. m., 11.

és ehhez kapcsolódóan az érzelmi impulzivitás lesz a meghatározó. A várakozás egy formája a várakoztatás, amikor egy hatalmi szereplőtől függ a történések bekövetkezése – márpedig a nyomorban a hatalomnak való kiszolgáltatottság végzetes (lásd a szabályokra vonatkozó részt), ezért ahol csak lehet, megtörik a várakoztatást (nyíltan lázadva, vagy a helyzetből kilépve). A nyomorban már a holnap sem tervezhető biztonsággal, hát még a távoli jövő. A jövő tervezése ebben a helyzetben csonka, eltorzult (alapítan álmodozás többnyire, amelynek nincs motiváló ereje sem), és ennek kifejeződése a korai iskolaelhagyás, a fiatalok terhesége, a pályaorientáltság hiánya, de hiányzik azoknak a lépéseknek az egymásutánisága is – sőt, egyenesen a szerialitás képességének fejletlenségéről, akár hiányáról beszélhetünk –, amelyek révén a nyomorból való kitörés megvalósulhatna. Mindezeknek korai jelei már a csecsemőknél megfigyelhetők, az idegrendszeri éretlenséggel összefüggésben (figyelemzavar, a szerialitás problémái).

A tér. Lewis szerint a tágabb térbeli perspektíva hiánya határozza meg a szegénység kultúráját. A tér a birtoklás, a használat és a tapasztalat révén lesz helyé, amely értéket jelent az egyén számára: a saját tér felett hatalmat akar gyakorolni, például távol tartani onnan a nemkívánatos dolgokat és személyeket.²⁹ A nyomor kettős térjellegét mutat: egyfelől a hely, ahol a családok élnek, nem tekinthető igazán a birtokuknak – sok esetben jogilag sem³⁰ –, nem rendelkeznek felette, nem tudják kontrollálni, uralni azt, ami ezeken a helyeken történik. Ennek a helynek a *külső-belső határai* transzparenssek – átláthatók és átjárhatók –, aki oda be akar lépni, azt csak agresszióval lehet távol tartani, de az ellenagresszió olykor erősebb (helyi kriminális elemek), vagy az állam biztosít számukra hatalmat (hivatalok és közszolgáltatók képviselői, szociális munkások, védőnők). Erről a helyről bárki bármit elvihet: a vacsorát az asztalról, a villanyórát a dobozból, a fiatal lányt a szobából (jobb esetben hatóság nevelőszülőhöz, rosszabb esetben strici az utcára, bár az érintettek számára nem ennyire egyértelmű a moralitása annak, hogy melyik a jobb/rosszabb eset). A szegregátum egészének *külső határai* ugyancsak szűkek és átjárhatatlanok, nem csupán a kitörés szimbolikus gátjai, hanem sokszor egészen konkrétan azt jelentik, hogy a mélyszegény családok tagjai sosem hagyták még el a falut. De aki el is hagyja (munkavállalás, hivatali ügyintézés, egészségügyi ellátás igénybevétele, nagybevásárlás), az is nagyon nehezen boldogul „odakint”, kiszolgáltatottsága, függősége erősödik, sikere-sikertelensége sok esetben nem saját erőfeszítésein, hanem mások jó- vagy rosszindulatán múlik.

A szabályok. Az idő és a tér sajátosságai, kiegészülve az erőforrások szélsőséges hiányával, lerombolja a szabálytudatot. A szabályok olyan viselkedési előírások, amelyeket – ha bízunk abban, hogy a többség betartja, a szabályszegő kisebbség pedig büntethető, ezáltal a szabályszegési hajlandóság csökkenthető – a magasabb minőségű boldogulás

29 ZSINKA: i. m.

30 A gettósodó települések és településrészek esetén általános, hogy a lakások tulajdona nem egyértelműen a benne lakóké, vagy ez a tulajdonlás legális vagy illegális eszközökkel megtámadható. Tisztázatlan tulajdonviszonyok (a hagyatékolások többszörös elmaradása miatt nem ritkán akár ötvennél is több résztulajdonos-örökös), „kockás papíron” kötött zsebszerződések, uzsorabérlés, szívésségi lakáshasználat, önkényes lakásfoglalás stb.

érdekében alkotnak a közösségek. De ahhoz, hogy hihető legyen a tétel, miszerint a szabály segít abban, hogy az egyénnek jobb legyen, érzékelní kell az időt, biztonságban kell éreznie magát a térben, szükséges, hogy legyenek térbeli és jövőbeli perspektívák, amelyekben ez a „jóság” ki tud bontakozni. Csakhogy az erőforrásokért versengő, impulzív és agresszív közösségben a szabályok betartása nem jár előnyökkel, hanem azonnali és fájdalmas hátrányokat okoz. A nyomorban ideig-óráig fent lehet tartani olyan mikro-környezeteket, ahol a szabályok működnek (az óvoda és az iskola a két legtipikusabb mikro-környezet), de a falak közül kilépve a gyerekek ismét a dzsungel törvényei közt találják magukat, és ha érvényesülni akarnak, villámgyorsan le kell vedleni magukról az intézményes szocializációt. Ahogyan a nyomor fokról fokra elnyeli az egész falut, úgy ezek a mikro-környezetek is áldozatul esnek, és az óvoda-iskola tereiben a gettó kultúrája megtöri a pedagógiai kultúrát. Ez a kultúráváltás nem azonos az anómiával,³¹ de hatását tekintve nagyon hasonlít rá: a közösséget összekötő kötelékek felbomlanak, és ebben az instabil, konfliktusokkal teli közegben az új normák és értékek az agresszió, a nyers erő és a gátlástalan érdekérvényesítés keretrendszerét adják, és ez igen nagy arányban termeli ki a gettó hatalmi viszonyainak kiszolgáltatottakat, az alárendeltet, tehetetleneket. A nagyon látványos impulzivitás, rendszertelenség és – sok esetben pusztán énvédő, megelőző csapásként alkalmazott – agresszió legtöbbször elfedi a szabályok hiányának finomabb, de talán mélyebben ható következményét: az ok és okozat összefüggéseinek zavarát, amely meggátolja a legalapvetőbb szociális tanulási folyamatokat is.

A három nagy dimenzió túl egyéb sajátosságok is feltárhatók. Ladányi és Szelényi a csenyétei cigányság körében végzett megfigyelésük alapján három, a szegénységből való kitörést gátló szubkulturális jellegzetességet emelnek ki: a már tárgyalt beszűkült időhorizont mellett a tekintélyek hiányát és a szélsőséges egyenlősít.³² Ez utóbbi igen hatékony gátja a kilépésnek, hiszen azt takarja, hogy a szegénység kultúráján osztozók nem fogadják el, hogy több munkáért jobb jövedelem jár, és ez egyfelől az irigységen, vádaskodáson, követelőzésen keresztül nyomást helyez azokra, akiknek jobban megy, másfelől arra inspirálja a közösség tagjait, hogy ne dolgozzanak többet, mint mások.³³ Ez pedig már nem csak a jövedelemszerző munkára, hanem a háztartásra, kerthasználatra is vonatkozik, amely így hathatósan alakítja a szegregátumok környezeti képét. A leromlott lakókörnyezet gyorsan elveszti piaci értékét, így azok a családok, amelyek valamilyen módon elindulnak a kiemelkedés útján, a településről nem tudnak kitörni, mert értéktelen otthonukat nem tudják eladni, a jövedelmük pedig ahhoz kevés, hogy abból vásároljanak máshol, jobb környezetben lakást,³⁴ ez pedig újra és újra lebontja

31 DURKHEIM, Émile: *Az öngyilkosság. Szociológiai tanulmány*, ford. JÓZSA Péter, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1967.

32 LADÁNYI – SZELÉNYI: i. m.

33 A közfoglalkoztatás tipikus csapdahelyzete ez: ha az együtt dolgozó közfoglalkoztatottak azt látják, hogy napi néhány gereblyevonással meg lehet kapni a jövedelmet, ami neki jár, akkor senki sem motivált arra, hogy ugyanazért a jövedelemért nagyobb erőfeszítést tegyen.

34 A falusi CSOK ezt a képletet időlegesen fellazította, több családnak biztosítva a kitörés lehetőségét. A piac azonban villámgyorsan lekövette megjelenő keresletet, és az árak elnyelték az állami támogatás teljes összegét. Egyéb visszasságok is rontják a CSOK bevalását: a vállalkozói réteg ügyeske-

a viszonylagos kiemelkedés eredményeit. Emiatt könnyebben terjedhet az a modell, amely szerint az jár jobban, aki a megszerzett többletjövedelmet, javakat – akár néhány ezer forintot is – uzsoraként forgatja vissza a közösségbe, mert annak eredménye, ha a család kellő erővel képes védelmezni „üzleti érdekességét”, látványosabb, mint a kitörésre tett próbálkozások eredménye.³⁵ Ez lehet klasszikus (kamatos pénz) vagy legális formákat utánzó (boltoztatás, a már említett taxiztatás, lakhatásra alig alkalmas ingatlanok bérbeadása), de a piaconál lényegesen magasabb árat követelő, és a tartozást fenyegetéssel, erőszakkal behajtó formájú.

A szociális munka lehetőségei

Ladányi és Szelényi sok terepen dolgozó szociális munkás, projekteket megvalósító értelmiségi élményét önti szavakba, amikor leírja, ahogy a jó szándékú, kívülről érkező kísérletek sorra vallanak kudarcot a közösség sorsának jobbra fordításáért. A kudarc következményeként jobbító programjukat feladják, és elmennek, vagy maradnak, és igazodnak a helyi körülményekhez, asszimilálódnak a szegénység kultúrájába.³⁶ A gettó éppen olyan masszív konstrukció, mint amilyen erőteljesek az azt létrehozó társadalmi-gazdasági-politikai folyamatok.

Feltehetően a mélyszegénység egyes felületeivel érintkező szociális munkásokban időről időre megfogalmazódik a kérdés, hogy merre vezetnek az erőfeszítéseik, munkájuk eredményeként látható-e bármiféle változás, javulás. A fentebb tárgyalt folyamatok lehengerlő erejű következményeire vajon hogyan tud reagálni, illetve kellően kompetens-e abban, hogy beavatkozzon, folyamatokat és változásokat támogasson?

Mivel a probléma létrejötté is komplex mechanizmusokon keresztül zajlik, ami David Piachaud és Holly Sutherland szerint jól lokalizálható bizonyos típusú lakókörnyezetekre, szomszédságokra, a marginalizálódott közösségek felzárkózásában is fontos szerepe van a komplexitásnak.³⁷ Jó eséllyel bízhatunk egy összetett, a helyzet több pontját célzó beavatkozáscsokorban, a célcsoport erőforrásait kiegészítő, a meglévő életstratégiákat vitalizáló eszközökben és a mindezt összefogó, settlement típusú szociális munkában.

Az egymástól független felismerések arra mutatnak rá, hogy a közösségi cselekvések támogató hatással lehetnek az infrastruktúrára. A kis közösségi csoportok nem képesek önmagukban harcolni a szegénység, a polarizáció és az elnéptelenedés kirekesztő hatásaival szemben, viszont működőképesebbé tehető a formális infrastruktú-

dései miatt a CSOK-os házak minősége kérdéses, valamint a beköltöző családok nem biztos, hogy képesek voltak arra a magasabb minőségű és színvonalú életvitelre, amelyet az új környezet elvárt. A beköltözők az elutasítással és ellenségeskedéssel, a szomszédság pedig azzal szembesült, hogy a beköltözők nem tudták (vagy nem elég gyorsan) levetkőzni magukról a nyomor kultúrájának elemeit.

35 HÜSE Lajos – SZOBOSZLAI Katalin – FÁBIÁN Gergely: *A semmi ágán...* – Hátrányos helyzetű csoportok sérelmére elkövetett cselekmények kutatása, Nyíregyháza, Periféria Egyesület, 2006.

36 LADÁNYI – SZELÉNYI: i. m.

37 PIACHAUD, David – SUTHERLAND, Holly: Child Poverty in Britain and the New Labour Government, *Journal of Social Policy*, 30. évfolyam, 2001/1, 95–118.

ra a szolgáltatások és a lakosság közötti közvetítéssel, kiegészítő szolgáltatások közvetlen biztosításával, valamint a közösséget körülvevő szociális szervezetek és hálózatok erősítésével. Mindennek ki kell egészülnie a közösen elfogadott, konszenzusos értékek és normák rendszerével.

A hátrányt szenvedő települések lakossága körében végzett szociális munka nem irányulhat kizárólag a szegénység és munkanélküliség megszüntetésére. Ennél jóval árnyaltabb a kép. Az a helyzet, amelyen változtatni akarunk, jócskán túlmutat a javak birtoklásán vagy a fogyasztásban kifejezhető életszínvonalon. Lányi András így fogalmazza meg, miről van szó: „az embernek alapvetően [...] arra van szüksége, hogy (1) a társai megértsék, elismerjék, tekintettel legyenek rá, és segítsék, mert ebben az esetben (2) biztonságban érezheti magát, és szabadon bontakoztathatja ki képességeit, (3) következőképpen hozzájut a társadalmi környezetében megfelelőnek tartott élelemhez, hajlékhoz, munkához, családi kapcsolatokhoz, és ezért (4) valószínűleg tovább fog élni, és jobb egészségnek fog örülni, mint az, akinek ezeket nélkülöznie kell”.³⁸ Számomra ennek a gondolatnak a megértése az a pont, ahonnan a folyamat kiindul.

Természetesen nem lehet a teljes szociális munkát le redukálni kizárólag a Lányi által említett négy elemre, de a szociális munka igenis gazdagodhat ezzel a filozófiai megközelítéssel. Alább megkísérlem áttekinteni azokat a lépéseket, amelyek, ha nem is szigorúan, de logikusan mégiscsak egymás utáni szakaszokban bonthatók ki. A közösségi cselekvés és a családi-egyéni szintű szociális munka az adott szint működésmódjához igazodva némileg eltérő elemekből épül fel, de ha jobban megnézzük, látjuk, hogy a szisztéma hasonló. Elérés és megértés, elismerés és értékelés, tervezés és kötődés, cselekvés és az eredmények fókuszba helyezése.

Közösségi szinten:

1. A közösség működésének megértése, a szükségletek, hiányok és a (feltehetően roncsolt) erőforrások feltárása;
2. A közösség értékeinek – az értékek maradványainak vagy az értékek megőrzésére tett erőfeszítéseknek – elismerése, értékelése;
3. Szövetségesek – együttműködő partnerek – és potenciális többségi és kisebbségi ellenérdekeltek feltárása, szempontjaik megértése;
4. Stratégiai (hosszú távú) tervezés a közösségi működés egyes dimenzióira vonatkozóan (pl. szolgáltatások elérhetőségének javítása, koragyermek-kori fejlődés támogatása, oktatási eredményesség javítása, továbbá a lakhatás, munkaerőpiac, családok funkcionalitása, devianciák stb. területei);
5. Az egyes tevékenységek összehangolása, az elszigetelődés (beleértve a projektek lehatárolási szükségletéből fakadó elszigetelődést is) leküzdése;
6. Források folyamatok felkutatása, vitalizálása (nem csak anyagi erőforrások!);
7. Az eredmények közösségi ünneplése.

38 LÁNYI András: A szegénység ökológiája, *Máltai Tanulmányok*, 2. évfolyam, 2020/1, 1–12, 3.

Családi és egyéni szinten:

1. Elérő munka
2. Probléma- és erőforrás-feltárás
3. Megértés és elismerés
4. Célok tisztázása
5. Bizalom (és biztonság) megépítése
6. Támogatás, összekötés a (külső és belső) erőforrásokkal, együttműködés az akadályok leküzdésében
7. Eredmények elismerése, elért célok tudatosítása

Az egyes szakaszoknak saját módszertana van, sőt, egymás mellett létező módszertanai és megközelítései, amelyek még nagy vonalakban sem bonthatók ki egy rövid tanulmányban. Az eszközök és eljárások, a sikerek és tanulságos kudarcok tapasztalatai, a jó gyakorlatok több kötetet is megtölthetnének.

Általánosságban viszont elmondható, hogy a jól működő segítő kapcsolat néhány alapvető jellemzővel bír, amelyek egyben megmutatják a szociális munkás számára, hogy mely területeken kell megvizsgálnia saját gyakorlatát, miben szükséges fejlődnie.

- » **Fejlett kommunikáció.** A felnőtt–felnőtt kapcsolat és a bizalmi viszony kialakításához olyan kommunikációs eszköztárra és készségekre van szükség, amely hiteles, kerüli a közléssorompókat, fejlett a hallgató/fogadó szerepében, bátorítja a közlést stb. A segítő szakembernek folytonosan fejlődnie kell a kommunikáció gyakorlatában – és az elméletében is, mert elmélet nélkül félresiklik a gyakorlat.
- » **A másik felnevelésének támogatása.** Részben a képessé tevés (empowerment) eszközeit sorolom ide, de egy kicsit nagyobb keretben gondolkodom, amikor a felnevelés támogatásáról írok. Egy kollégám így jellemzi: „hátrattett kézzel segítés”. Eljön az a pont, amikor a pici babának már nem adjuk oda a színes labdát, hanem hagyjuk, hogy képességeit kibontakoztatva elmásson érte – felnőttként a biztonságos terepről gondoskodunk, ahol ezt megteheti, biztatunk, drukkolunk, és végül együtt örülünk a sikernek. Ez a színes labda egyszerű, de kiváló szimbóluma annak a váltásnak, amelyért együtt dolgozunk: egyszerre célja és jutalma a saját erőfeszítéseknek, amelytől nem fosztjuk meg a másikat azzal, hogy „odaadjuk”, szükségtelenné téve mindazt, amire egyébként már képes.
- » **Resztoratív szemlélet.** A települési szintű depriváció súlyosan rontsolja a helyi társadalom szerkezetét, és a benne élők is különböző mértékben sérülnek. E sérülések nem kis részben a helyi szereplők diszfunkcionalitásából, rossz működéseiből fakadnak, amelyek többnyire adaptívak, azaz azért alakultak ki, mert igazodnak a rontsolt környezethez – ráadásul adaptivitásuk miatt rendkívül nehéz megváltoztatni őket. A resztoratív szemlélet és módszerek ebben a működésmódban tudnak olyan változást indukálni, amely visszahat magára a rontsolt-rontsoló közegre, ezáltal támogatja az új működések, normák és értékek kialakulását.

- » **Szupervízió.** Ez a negyedik terület többek között abban támogatja a szakembert, hogy az előző három területen tükröt tart elé, és szakértő társat kínál az elakadások meghaladására.

Természetesen a képlet sosem ilyen egyszerű, az általában nem úgy van, hogy egy szakmai elakadás a szakembert azonnal a fejlődés útjára tereli. Számos tényező tud gondoskodni arról, hogy a folyamat zsákutcába kerüljön, kezdve a szakember pszichés elhárító mechanizmusaitól³⁹ az olyan belső tényezőkön át, mint az előítéletesség, a félelem és szorongás, de számolni kell a munkaszervezeti kultúra gátló hatásával (projektnyomás, túlterhelés, bürokratizálódás, a vezetők és fenntartók kilensékétől eltérő érdekei) vagy a helyi társadalom részéről kifejtett, különböző előjelű nyomásokkal is („ezeknek miért segít?”, „ments meg engem, szerencsétlent”, „működj úgy, ahogy én akarom”). Mindezeket túl sosem szabad elfeledkezni arról az iszonyú társadalmi-gazdasági erőről, amely a települési szintű szegregációt Magyarország nem elhanyagolható területein kialakította; és amely ugyanilyen erővel hat a segítő magán- és szakmai életében is.

A szociális munka ökológiai megközelítése

A fentiek után talán nem lesz meglepő, ha végezetül bevallom, a különböző szociálistudományok-felfogások közül személy szerint én egy ökológiai és evolúciós pszichológiai nézőponttal ötvözött alapokra építem fel a megértési és beavatkozási stratégiámat. Ennek az alapja az, hogy például a konkrét kérdésben (gyermekek veszélyeztetettsége) nem a statisztikai kategóriák alapján próbálom feltárni a helyzetet és a mögöttes hatásmechanizmusokat (azaz nem azt vizsgálom, hogy a KSH OSAP adatgyűjtése milyen kategóriákat ajánl fel a terepen dolgozó szakembereknek ahhoz, hogy szortírozzák és regisztrálják az általuk kezelt ügyeket, mint a „tanulási kötelezettség elmulasztása” vagy a „gyermekkel szembeni rossz bánásmód”). Ehelyett (vagy inkább ezen túl) a környezet sajátosságait vizsgálom, valamint azt, hogy az egyének, családok és közösségek miképpen adaptálódnak annak érdekében, hogy maximalizálják az ezen körülmények között általuk elérhető hasznokat.

Az adaptáció a fajok alapvető képessége a túlélésre és a szaporodásra, és ez a képesség megváltozott formában, de minden szerveződési szinten (biokémiai, hormonális, neurális, kulturális) erőteljesen hat. Más szóval: a speciális környezetek speciális attitűdöket, életkészséget, viselkedéskészletet hoznak létre az egyénben, ez kulturálisan rögzül mint az adott környezetben való siker és boldogulás záloga, így emelkedik a közösség szintjére, ahol már nemcsak az adaptáció, de az utánzásos tanulás és a nevelés is támogatja a mintázat továbbörökítését. Ez visszahat az adott speciális környezetre, megerősítve annak vonásait. Konkrétabban, a településrészsre, településre, kistérségre kiterjedt, összpontosult nyomor létrehoz egy speciális környezetet, a nyomor miliőjéhez az egyének adaptálódnak (a sikert növelő vagy a kockázatot minimalizáló attitűdöt alakítanak ki, az itt elérhető javak megszerzését szolgáló különféle stratégiákat alkotnak, és ehhez

39 FREUD, Anna: *Az én és az elhárító mechanizmusok*, ford. HORGÁSZ Csaba, Budapest, Animula Kiadó, 1994.

eszközt választanak), de ezek nem illeszkednek a másfajta környezethez (pl. a közép- és felső középosztály társadalmi-gazdasági közege által kialakított környezettípusok), így egyszerűen gátolják a nyomorból való kiemelkedést, és vezetnek elutasítottsághoz, marginalizáláshoz, kirekesztéshez, hiszen a nyomor adaptív viselkedéseinek többsége normasértő a többségi társadalmi normák felől nézve.

Számomra nyilvánvaló, hogy egy olyan veszélyeztető tényező, mint az iskolai hiányzás (vagy annak minősített kategóriája, az 50 órát meghaladó igazolatlan hiányzás) értelemszerűen nem orvosolható a szülők fenyegetésével, büntetésével (pl. családi pótlék megvonása), nem kezelhető rábeszéléssel, nem lehet hatni a viselkedésre azzal, hogy a tanulás fontosságáról beszélünk, hiszen a hiányzások elterjedtségéből és mértékéből világosan látszik, hogy nem az egyének sokaságának felelőtlensége, mulasztása és nemtörődömsége áll a háttérben, hanem egy adaptív folyamat, amely egyszerűen reagál a szegregatív környezetre, valamint a szegregált iskola környezetére. A szülők és gyerekek csak az ezen környezetben releváns életesélyeiket maximalizálják, amikor nem fektetnek energiát a taníttatásba, tanulásba. A környezetük azt tanítja lehangoló erővel, hogy az iskolarendszerű tanulásra fordított idő és energia elpocsékolódik (a pocséklás megelőzése elterjedt haszonmaximalizálási eszköz), a jobb tanulók sem boldogulnak jobban, a bukott tanuló is el tud menni napszámba. Sőt, aki az iskolakerülés során bizonyos irányban fejleszti képességeit, akkor később nem relatív, hanem abszolút jólétet tud biztosítani önmagának és családjának olyan alternatív megélhetési formák révén, mint a vagyon elleni bűncselekmények, a drogkereskedelem, az uzsora vagy a futtatás. Ez az alternatív „gazdasági ágazat” a nyílt munkaerőpiachoz hasonlóan kínál differenciált pozíciókat, amelyben a „munkavállalók” képességeik és kapcsolataik alapján válogathatnak (terítő, behajtó, ká pó, sofőr). Sőt, egyre több településen alakul ebben az alvilági karrierben olyan erős helyi elit, amelyik számottevő politikai befolyásra tesz szert, azaz nem csak gazdasági, de társadalmi értelemben is vetekszik az általuk elérhető siker a többségi társadalom által kívánatosnak tartott karrierutakon elérhető sikerrel. A kétféle siker közötti alapvető különbség a mi szempontunkból nem az, hogy az egyik bűncselekmény révén jött létre, a másik meg nem, hanem az, hogy az egyik jól látható a szegregatívumban felcseperedő gyermekek számára, a másik meg nem, az egyik karrier útjára van tőlük, a másik elérhetetlennek tűnő távolságban.

Ebből – az egyszerűség kedvéért hadd nevezem a szociális munka ökológiai szemléletének – fakadóan én olyan tevékenységet tartok szakmai szempontból érvényesnek, amely vagy **a)** a környezetet alakítja át, vagy **b)** az adaptációs folyamatba avatkozik be, vagy **c)** elérhetővé és megtapasztalhatóvá tesz más minőségű környezetet, ugyanis kizárólag ez a három teszi lehetővé, hogy az adaptáció során más attitűdök és életstratégiák rögzüljenek és örökítődjének tovább. Meglátásom szerint a szociális munka, pedagógia, pszichológia stb. egyéb eszközei kizárólag ebben a keretben képesek hatni (amikor hatáson nem azt értjük, hogy „ha legalább egy ember életét megváltoztattuk, akkor már volt értelme”).

Jól alkalmazott segítő beszélgetéssel meg lehet értetni szinte bárkivel, hogy a tanulás fontos. Resztoratív technikákkal fel lehet dolgozni az iskolai sikerességet akadályozó

normasértéseket, de még az intézményi veszélyeztetés jelentős részét is. Alapszinten alkalmazott érzelmi kommunikációval fel lehet kelteni a tanulás iránti vágyat. Mindez azonban mit sem ér, ha a beszélgetésből az ügyfél a nyomor mindent átítató közegébe lép ki, és az adaptáció evolúciós kényszere felülírja a megértését, a helyreállított igazságát és legfőképpen a vágyait.

ABSTRACT

How can social work respond to the consequences of settlement-level-deprivation?

Deprivation is the state of being deprived of the material and symbolic goods provided to the majority of society. The wider imbalance of society, combined with the characteristics of geography, creates a new dimension, deprivation at the settlement level. Settlements that break out of the social-economic-cultural web, regardless of the status and skills of the families living there, worsen the chances of success and make it difficult to solve life situations and crises. Aggregated poverty at the settlement level creates a self-reinforcing cycle of negative effects. Poverty creates a specific system of values and behaviors. Life skills adapted to the cultural conditions of poverty provide individuals and families with adaptation to the conditions of poverty, daily survival, and even offer a kind of happiness. At the same time, this culture prevents those affected from getting out of poverty if conditions improve. In addition to describing the phenomenon, the study attempts to set up a framework for social work and to consider the elements that are essential for complex answers. It presents the steps necessary for change at the community and individual level, as well as the four basic characteristics of a well-functioning helping relationship. These show the social worker in which areas he must examine his own practice and in which he needs to improve.

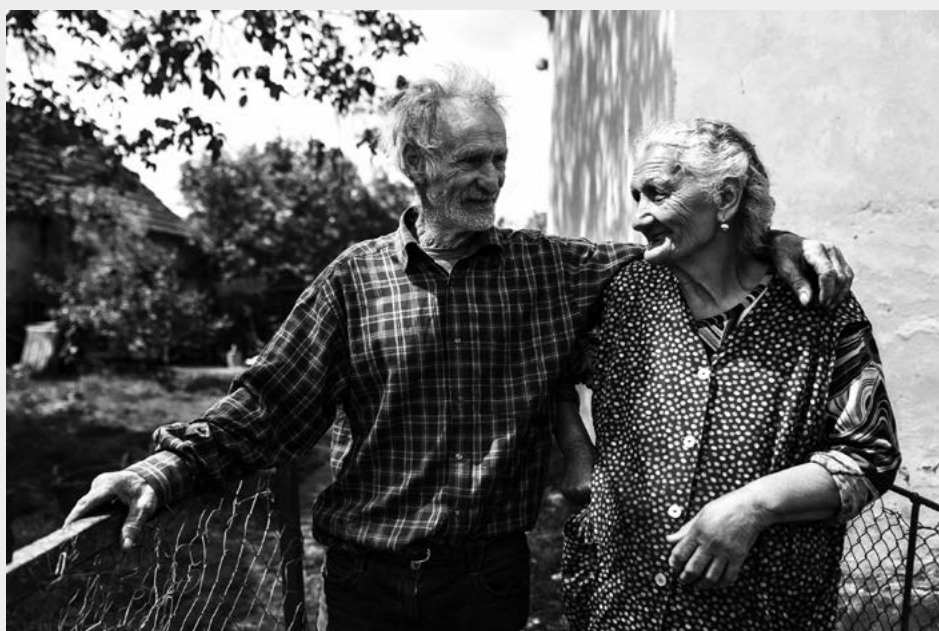
Keywords: territorial deprivation, culture of poverty, ecological approach of social work

Hogyan reagálhat a szociális munka a települési szintű depriváció következményeire?

A nélkülözés a társadalom többsége számára biztosított anyagi és szimbolikus javaktól való megfosztottság állapota. A társadalom szélesebb körű kiegyensúlyozatlansága a földrajz sajátosságaival párosulva új dimenziót, a települési szintű deprivációt teremt meg. A társadalmi-gazdasági-kulturális hálóból kiilleszkedő települések körülményei, függetlenül az ott élő családok státuszától, képességeitől rontják a siker esélyeit, megnehezítik az élethelyzetek, krízishelyzetek megoldását. Így a települési szintű aggregált szegénység a negatív hatások önerősítő körforgását hozza létre, sajátos érték- és magatartásrendszer keretében. A szegénység kulturális körülményeihez igazodó életkézségek

az ehhez a környezethez való alkalmazkodást, a napi túlélést, sőt egyfajta boldogságot is kínálnak az egyéneknek és a családoknak. Ugyanakkor ez a kultúra megakadályozza, hogy az érintettek kikerüljenek a szegénységből, ha a körülmények javulnak. A tanulmány a jelenség leírása mellett megkísérli felállítani a szociális munka kereteit, és figyelembe veszi azokat az elemeket, amelyek a komplex válaszokhoz elengedhetetlenek. Bemutatja a változáshoz szükséges lépéseket közösségi és egyéni szinten, valamint a jól működő segítő kapcsolat négy alapvető jellemzőjét. Ezek összességében rámutathatnak, hogy a szociális munkás mely területeken vizsgálja meg saját gyakorlatát, illetve mely területeken érdemes fejlődnie.

Kulcsszavak: területi depriváció, szegénység kultúrája, a szociális munka ökológiai megközelítése

Bevezetés

A tanulmány célja, hogy rávilágítson az idősokorúak ellátásának XXI. századi jellemzőire, az idősödés demográfiai összefüggéseire, az idősokorúak ellátásában és gondozásában alkalmazott módszerekre, szakpolitikai technikákra, erőforrásokra, lehetőségekre, valamint azokra a regionális jellemzőkre, melyek tágabb értelemben az Európai Unióban, szűkebb értelemben hazánk különböző térségeiben a gondozáspolitikai sajátos jellegzetességét adják. Ma már evidenciaszámba megy Európában a társadalom idősödéséről beszélni. A népesség korátalga növekszik, amit jellemzően két tényező magyaráz, egyik oldalról a termékenység ráták csökkenése, illetve stagnálása, másik oldalról a születéskor várható élettartam fokozatos és folyamatos emelkedése, melyet az utóbbi évtizedekben csak a COVID-19 pandémia tudott némiképpen megtörni. Demográfiai folyamatokat – néhány kivételtől eltekintve – nehéz rövid távon lényegesen módosítani, a jelen szakpolitikai akciói akár évtizedekkel később hozhatnak változást a statisztikai trendekben, ezzel szemben egyes negatív folyamatok esetenként gyorsabban fejtik ki hatásukat. A tanulmánynak – lévén a szerző nem dolgozik (szak)politikai döntéshozó gépezetben – alapvetően nem az a célja, hogy állást foglaljon bizonyos megoldások mellett, inkább a folyamatok felvázolása, statisztikai adatokkal történő igazolása alapján igyekszik azon kérdések köréből meríteni, melyek alapján hatással lehetnek az idősebb emberek életére, életminőségére abban az időben, amikor már napi szükségleteiket nem képesek önerőből teljes mértékben kielégíteni. A szakpolitikai megközelítés nem szeretné a gondozás kérdését semmiképp sem tárgyasítani, hisz ez mélyen emberi, intim, szereteten alapuló tevékenység mind a gondozást nyújtó, mind az azt elfogadó számára. Minden megoldás ennek fényében tekinthető meg tehát, még a szervezett,

Patyán László

AZ IDŐSKORÚAK ELLÁTÁSÁNAK REGIONÁLIS KIHÍVÁSAI – SZAKPOLITIKAI MEGFONTOLÁSOK

formális gondozási formák is. A tanulmány további szándéka egyrészt a gondozás regionális problematikájának ismertetése, melyet gyakran csak a szolgáltatások területi eloszlásával szoktak párhuzamba vonni, de e kérdés akár európai, akár hazai szinten is több diskurzust igényelne. Más részről – a helyzetkép és problémák bemutatása után – olyan lehetséges utak és célok ismertetésére is vállalkozom, melyeket egy keresztyén szellemű felsőoktatási intézmény képviselőjeként fontosnak érzek szem előtt tartani.

Demográfiai és társadalmi folyamatok

A demográfiai idősödést számos statisztikai mutatóval lehet vizsgálni. Az egyik ezek közül a különböző korcsoportokhoz tartozó lakosság arányának és számának vizsgálata. Ezt vizsgálva megállapítható, hogy a 65 év feletti korosztály létszáma folyamatos emelkedést mutat. 2022-re minden ötödik (21,1%) uniós állampolgár betöltötte a 65. életévét.¹ Az idősebb korosztály körében is kiemelkedően növekszik a nagyon idős korosztály aránya. A 85 évnél idősebbek száma 2050-re több mint duplájára emelkedik 2019-hez képest (12,5 millióról 26,8 millióra), míg a száz évnél idősebbek száma eléri az Unióban a félmilliót.² A tagállamok között nincsen kiemelkedő eltérés az idősödés folyamataiban. Lényeges kérdés azonban, hogy ki mikor és milyen kondíciók mellett szorul gondozásra. A születéskor várható élettartam és az egészségben eltölthető életévek adatai ismeretében már komoly eltérések mutatkoznak a tagállamok között. Míg Svédországban egy férfi átlagosan 7,9, egy nő 11,5 évet él úgy, hogy valamilyen szintű gondozásra lesz szüksége mindennapjaiban, addig Magyarországon ez férfiak esetében 10,7, nők esetében 15,6 év, Szlovákiában 17,2 év férfiaknál, nőknél 23,3.³ Látható tehát, hogy a közép-kelet-európai országok nagyobb gondozási teherrel kell, hogy szembenézzenek. Ezzel szemben pontosan fordítottan arányosak a tartós gondozásra fordított költségek. A legtöbbet és a legkevesebbet költő országok között több mint 800 szoros a különbség nominális értéken. A legtöbbet gondozásra költők között található Hollandia, Dánia, Norvégia és Svédország 3,7–4% közötti GDP⁴ arányos tartós gondozásra irányuló kiadásokkal, míg legkevesebbet Szlovákia, Lengyelország, Lettország és Magyarország (0,4%) költött ilyen kiadásokra, ahol mindössze a GDP kevesebb, mint 0,5%-át költötték gondozásra.⁵ A nagyobb szükségletek és a jelentősen

1 EUROSTAT: Population structure and ageing, *ec.europa.eu*, 2024. 02. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing Utolsó letöltés: 2024. 09. 22.

2 CORSELLI-NORDBLAD, Louise – STRANDELL, Helene (eds.): *Ageing Europe – looking at the lives of older people in the EU*, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2020. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/11478057/KS-02-20-655-EN-N.pdf/9b09606c-d4e8-4c33-63d2-3b20d5c19c91?t=1604055531000> Utolsó letöltés: 2024. 09. 22.

3 EUROSTAT: How many healthy life years for EU men and women?, *ec.europa.eu*, 2022. 06. 13. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20220613-1> Utolsó letöltés: 2024. 09. 22.

4 Gross Domestic Product = Bruttó nemzeti össztermék.

5 OECD: The future of health systems, *oecd.org*. URL: <https://www.oecd.org/health/health-systems/Spending-on-long-term-care-Brief-November-2020.pdf> Utolsó letöltés: 2024. 09. 22.

eltérő gazdasági-jóléti teljesítőképesség mellett számolni kell a népességmozgalom migrációval kapcsolatos tendenciáival is. A népesség fogyása ugyanis azt jelenti, hogy kevesebb aktív korúnak kell eltartania a növekvő számú gondozásra szoruló időskorút. A demográfiai folyamatokat hosszú távon a termékenységi ráta növekedése, rövid távon a migrációs folyamatok befolyásolják. Mindezek trendjeit a demográfiai előrejelzések mutatják. A hosszabb távú előrejelzések szerint e tekintetben is Európa kettészakadására kell számolni. Míg Franciaországban, Spanyolországban, Ausztriában, Belgiumban, Hollandiában, Svédországban a népesség emelkedését predikálják 2019 és 2050 között, addig a népesség jelentős csökkentésével kell számolni Magyarországon (8,2%), Romániában (22,2%), Litvániában (22,5%) és Lettországon (21,1%), hogy csak a legdrasztikusabb mutatókat produkáló országokat említsük.⁶ Az okok között a belső (értsd Európai Unión belüli) és külső migrációs folyamatok eredményeit is számításba kell venni. A közép-kelet-európai országok tehát kibocsátóként viselkednek a közösségen belül, és ez jellemzően az aktív korú, gondozást vállalni tudó népesség elvesztésével jár. Hazánkban az Európai Unióhoz hasonló trendek figyelhetők meg. Az országon belüli népmozgalmi folyamatokat a keleti megyékből a nyugatiak és a főváros felé történő elvándorlás jellemzi, ennek következtében az országban továbbra is Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye és Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye mutatta a legnegatívabb egyenlegeket, előbbiben 7%-os, míg utóbbiban 4,9%-os volt a természetes fogyás mértéke annak ellenére, hogy a nevezett megyék termékenységi rátái a legmagasabbnak mondhatók. Az elvándorlók 66%-a volt 40 évesnél fiatalabb, tehát hosszabb távon az időseket jövőben ellátni képes lakosság elvándorlásáról lehet beszélni.⁷ A lakosság öregedése így felgyorsul, 2021-ben az öregedési index⁸ országosan 139 volt, míg 2022-re 141-re emelkedett. Az idősebb emberek életkilátásaiban is vannak országon belüli különbségek. A 2022-ben mért születéskor várható élettartam adatai szerint egy budapesti nő átlagosan 1,28 évvel él tovább, mint egy Borsodban élő, és 2,31 évvel, mint egy szabolcsi. A férfiak várható élettartama is hasonló adatokat mutat, ott egy borsodi 2,18, egy szabolcsi 4 évvel rövidebb átlagos élettartamra számíthat.⁹ Az életkilátások mellett említést érdemel a főváros és a vidéki területek között észlelhető jövedelmi egyenlőtlenség is. Egy borsodi nyugdíjas átlagosan 54 ezer forinttal, egy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében élő 57 ezer forinttal kapott alacsonyabb nyugdíjat, mint egy fővárosi.¹⁰

6 EUROSTAT: EU member states: total population in 2022 with a forecast for 2050, by country, *statista.com*, 2023. 02. URL: <https://www.statista.com/statistics/253383/total-population-of-the-eu-member-states-by-country/> Utolsó letöltés: 2024. 09. 22.

7 KSH: Népmozgalom, 2021, *ksh.hu*. URL: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepmozg/nepmozg21/index.html> Utolsó letöltés: 2024. 09. 22.

8 Öregedési index: a 65 évesnél idősebb korosztály száma 100 fő 0–14 éves lakosra vetítve.

9 KSH: Születéskor várható átlagos élettartam, átlagéletkor nem, vármegye és régió szerint [év], *ksh.hu*. URL: https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0039.html Utolsó letöltés: 2024. 09. 22.

10 KSH: Nyugdíjban, ellátásban, járadékban és egyéb járandóságban részesülők átlagos ellátása vármegye és régió szerint, január [forint/hó], *ksh.hu*. URL: https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0049.html Utolsó letöltés: 2024. 09. 22.

A régiók közötti szociális egyenlőtlenségek mellett mindenképp meg kell említeni néhány olyan problémát, melyek meghatározzák az idősek életét, életminőségét. Az egyik ezek közül az egyedül élés. Az életkor előrehaladásával egyre inkább nő az egyedül élő idősek aránya. 2016-ban minden harmadik 65 év feletti élt egyedül,¹¹ míg a 70 év feletti korosztályban minden második ember egyszemélyes háztartásban él.¹² Az idősebb emberek egyedül maradása Európa-szerte növekvő probléma. Az Eurostat adatai szerint 2009 és 2021 között az 55–64 éves korosztályban 72,4%-kal nőtt az egyedül élő férfiak, 34,4%-kal a nők aránya. Ugyanekkor 50,4%-kal nőtt az egyedül élő 65 év feletti férfiak és 18,7%-kal a nők aránya. Így 2021-ben a 65 év feletti férfiak 20%-a élt egyedül, míg 61,7%-uk házastársával, a nők esetében 39,8% élt egyedül, 40,1%-uk pedig házastársával.¹³ Becslések szerint a hazai időskorúak mintegy 72%-a él valamilyen korlátozottsággal.¹⁴¹⁵

Az életkor előrehaladtával megváltozik az idősek természetes támogató és kapcsolati hálózata is. Az idősebb emberek kevesebb ún. gyenge kötésű kapcsolattal¹⁶ rendelkeznek, s ennek következtében felértékelődik a család támogató szerepe. A bizalmas kapcsolatok száma is csökken az idősödéssel. Albert kutatásai szerint a 60–74 éves korosztályba tartozók átlagosan 1 rokon és 0,9 nem rokon bizalmas, a 75 év feletti 1,2 rokont és 0,9 nem rokont említettek bizalmasukként. Ez utóbbi korosztály 13%-a nem beszélt senkivel a vizsgálatot megelőző hónapban. A 60–74 év közötti nők 14%-a, a 75 év feletti 21%-a tekintette szomszédját bizalmasként.¹⁷ A többgenerációs együttélések száma is jelentősen lecsökkent Európa-szerte. Ezen belül is alacsonyabb a fejlettebb jóléti ellátásokat biztosító észak- és nyugat-európai országokban, míg relatíve magasabb a déli és közép-kelet-európai országokban. A speciális, három generációt magában foglaló háztartásokban élők számát 560 ezerre becsülték 2016-ban hazánkban. Az együttélés motivációi között a szociális rászorultság, valamint a lakhatási lehetőségek szűkössége volt meghatározó.¹⁸ A családok gondozási szerepét számos más tényező is befolyásolja. A modern nukleáris családszerkezet dominanciája mellett ki kell emelni a családi szerveződések, életutak széttöredeződését, melynek eredményeként a hagyo-

11 GYARMATI Andrea: *Idősödés, idősellátás Magyarországon*, Budapest, Friedrich Ebert Stiftung Intézet, 2019, 4.

12 PATYÁN László: Egyszemélyes háztartásban élő idősek életminősége, *Acta Medicinae et Sociologica*, 5. évfolyam, 2014/12–13, 123–141, 132.

13 EUROSTAT: Household Composition Statistics 2019–2021, *ec.europa.eu*, 2024. 05. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Household_composition_statistics#Increasing_number_of_households_composed_of_adults_living_alone Utolsó letöltés: 2024. 09. 22.

14 GYARMATI: i. m., 1.

15 ALBERT Fruzsina: Idősek kapcsolathálózati jellegzetességei, *Demográfia*, 59. évfolyam, 2016/2–3, 173–200, 179.

16 Lásd GRANOVETTER, Mark S.: The Strength of Weak Ties, *American Journal of Sociology*, 78. évfolyam, 1976/6, 1360–1380.

17 ALBERT: i. m., 183.

18 MONOSTORI Judit: Nagyszülők és unokák egy háztartásban, *Szociológiai Szemle*, 31. évfolyam, 2021/1, 116–142, 137.

mányos családi szerepek is gyengülhetnek.¹⁹ A potenciális gondozó és a gondozott különélésén, a fizikai távolságon túl változóban van a családi idősgondozás mint érték szerepe is. A magyar lakosság 65%-a gondolja úgy, hogy az idősellátás az állam feladata, 23% szerint pedig elsősorban a családé, rokonoké, barátoké. A skandináv országokban a család szerepét 2%-ra teszik, míg néhány keleti és dél-európai államban 40–47%-ra becsülik a család elsődleges felelősségét.²⁰ Összességében tehát nő a segítségre szoruló idősebb emberek száma, akik jellemzően egyedül vagy házastársukkal élnek. Az életkor emelkedésével nő az akadályozottság mértéke, s ezzel együtt felértékelődik a rokoni kapcsolatok és a fizikailag közeli nem rokoni bizalmas kapcsolatok jelentősége. Mindezek a tényezők meghatározzák a gondozási politikák irányát és lehetséges gyakorlatait is.

Nemzetközi és hazai trendek

A növekvő függőség és a gondozási támogatás iránti igény kezelésére kialakult ellátási rendszerek és gyakorlatok között nagyon nehéz egyfajta párhuzamot vonni. A gondozás körül kialakult értékrend, hagyományok, ezek változásai, valamint a gondozási feladatokkal kapcsolatos felelősségről szóló vélekedések, az ellátásra történetileg kialakult rendszerek mind komoly befolyással vannak egy ország gondozási politikájára és gyakorlatára. Az alábbiakban a gondozással kapcsolatos néhány fontosabb szakpolitikai irányvonalat emelünk ki. Az első gondozási rendszerek működését, finanszírozását meghatározó szemléletmód az ún. „ageing in place”²¹ melynek alapja, hogy a támogatásokat úgy kell kialakítani, hogy annak igénybevételéhez az időskorúnak ne kelljen elhagynia saját lakókörnyezetét, valamint azt a közösséget, amelyben életét eddig is élte. A szemléletmód olyan gondozáspolitikai eszközöket részesít előnyben, melyek helybe viszik a szolgáltatásokat, erősítik az idősök közösségi támogató hálózatait, és lehetőség szerint csak a legvégső esetben támogatják az bentlakásos gondozási formát. Az idősök gondozással kapcsolatos preferenciái között a saját otthonban igényelhető szolgáltatások megszervezése nagyon fontos, hiszen ott érzik magukat biztonságban, ott élték le az életüket, a tárgyakkal és a környezettel kapcsolatban gyakori az erős érzelmi kötődés.²² A család gondozói funkcióit kiegészítő, helyettesítő szakpolitikai törekvések az állam szerepvállalásának erősödésével jártak. Az intézményi szolgáltatások egyre szélesebb körben való hozzáférése a második világháborút követő jóléti politikák egyik alapvető gondolata volt. Az államnak kell biztosítania az idősök szociális biztonságát egy jólétet garantáló társadalomban, ahol a szociális kockázatok minimalizálása alapvető érték. Az egészségügy és a nyugdíjrendszerek mellett a cél a harmadik komoly jóléti

19 SOMLAI Péter: A sokféleség zavara. A családi életformák pluralizációja Magyarországon, in CZIBERE Ibolya (szerk.): *Családszociológia*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2006, 23–29.

20 HERKE Borbála – MEDGYESI Márton: Jóléti állammal kapcsolatos vélemények Magyarországon és az Európai Unióban, in KOLOSI Tamás – SZELENYI Iván – TÓTH István György (szerk.): *Társadalmi Ríport 2020*, Budapest, TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt., 2020, 478–499.

21 WILES, Janine L. – LEIBING, Annette – GUBERMAN, Nancy – REEVE, Jeanne – ALLEN, Ruth E. S.: The Meaning of “Aging in Place” to Older People, *The Gerontologist*, 52. évfolyam, 2012/3, 357–366.

22 PATYÁN: i. m., 128.

kiadásokkal járó szektor, a tartós gondozás (*long term care*) intézményes rendszereinek kiépítése, kiszélesítése volt. A tartós gondozás rendszereinek lehatárolása korántsem egyszerű feladat, számos szolgáltatási formát és több szektort is átkarolhat, jellemzően mégis az egészségügyi és a szociális gondoskodás egyes rendszereit szokták ide sorolni. Míg korábban a tartósan sérült emberek gondozását jelentette elsősorban, mára megerősödött a fogalom és az általa lefedett rendszerek életkorfüggő jelentéstartalma. A rendszerek elemzésének számos dimenziója van. Elsősorban egészségügyi, vagy inkább szociális szolgáltatásokról beszélünk? Ez meghatározhatja a szolgáltatások arculatát, prioritásait. Hova helyezi a rendszer az idősek gondozásának elsődleges felelősségét? A formális²³ intézményrendszer, azon belül is az otthonközeli vagy az intézményi szolgáltatások a hangsúlyosabbak? Hogyan kerül meghatározásra a család idősgondozói szerepe? Kinek és milyen logika szerint kell finanszírozni az ellátást? Melyek lesznek a gondozást kiváltó élethelyzetek? Ki jogosulhat az ellátásra? Számos kérdés, melyek az államok gondozási politikájának szüntelen diskurzusaiba kerülve határozzák meg adott rendszerek működését. A 21. századra azonban elvitathatatlaná vált az állam felelőssége a rendszerben, a tartós gondozás támogatásában. A tartós gondozás rendszerével kapcsolatos szakpolitikai párbeszédnek között szerepel a *család tehermentesítése*,²⁴ pontosabban a család jellemzően gondozást végző szereplőjének felszabadítása a gondozási terhek alól, ami a nemi szerepekhez kapcsolható hátrányokat²⁵ emelte a párbeszédnek középpontjába. Mások a *családi gondozás* természetesnek tűnő, de áldozatos és a családtagokat gyakran érzelmileg és anyagi értelemben is megterhelő tevékenységét igyekeznek újra a szakpolitikák fókuszába helyezni, a család gondozási szerepének elismerésével, a gondozók érzelmi és anyagi támogatásának erősítésével (*familisation*),²⁶ míg mások a növekvő gondozási terheknek a család nyakába dobásától tartanak a kevésbé fejlett gondozási rendszereket fenntartó országoknál.²⁷ Hasonló vitákat vált ki a rendszerek fenntarthatóságának és finanszírozásának kérdése. A finanszírozási terhek egyénre vagy családra hárításának folyamata a szegényebb igénylők kirekesztésével járhat, az állam jelentősebb szerepvállalása komoly terhet róhat a jóléti rendszerekre, nemkülönben erősítheti az életkor szerinti diszkriminációt, míg a piaci rendszerek lefölözhetik a fizetőképes keresletet. Az ún. kvázi piaci rendszerek olyan finanszírozási stratégiákkal dolgoznak, melyek esélyt adnak az időskorúnak saját jogai és preferenciái érvényesítéséhez. Ennek lényege, hogy az időskorút támogatják a gondozási szükséglet felmerülése esetén, nem pedig a szolgáltatókat. Az időskorú tehát a gondozásra kapott támogatással (*Cash*

23 Állam által regisztrált és szolgáltatásként engedélyezett ellátórendszerek.

24 HOFFMANN, Frédérique – HUBER, Manfred – RODRIGUES, Richardo: Policies to support carers, in MINGUEZ, A. Moreno (ed.): *Family Well-Being: European Perspectives*, Dordrecht, Springer Science Business Media 2013, 243–260.

25 Jellemzően a gondozást többnyire végző nők munkaerőpiacról való kirekesztése volt a diskurzus lényege.

26 PFAU-EFFINGER, Birgit: New Policies for Caring Family Members in European Welfare States, *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 32. évfolyam, 2014/1, 33–48.

27 MICHON, Piotr: Familisation and defamilisation policy in 22 European Countries, *Poznan University of Economics Review*, 8. évfolyam, 2008/1, 33–54.

*for Care*²⁸⁾ vásárolja meg magának a gondozást. Ez lehetőséget biztosít a gondozási preferenciák, például a családi gondozás vagy az intézményi szolgáltatások kiválasztására, vagy akár egyéb formák támogatására is. E finanszírozási mechanizmus különböző verziói terjedtek el legjellemzőbben Európában, néhány kivételtől eltekintve, mint például hazánk, mely továbbra is az intézményfinanszírozási modellt követi.

Nehéz átfogó képet adni a tartós gondozás európai rendszereiről. Jobbára nagyvonalú és kevésbé nagyvonalú, családi szerepvállalást jobban igénylő és kevésbé igénylő, illetve a gondozási migrációra jobban vagy kevésbé építő országok csoportjait szokták megkülönböztetni. A gondozási rendszerek egy lehetséges csoportosítását adták Lamura és munkatársai,²⁹ melyet később több elemző is továbbfejlesztett.³⁰ Ez az államokat G. E. Andersen klasszikus felosztását követve négy fő csoportba sorolja:

- » Az ún. *vegyes rendszerbe* azok az országok tartoznak, melyeknek közepesen fejlett intézményi rendszere van, jellemzően „cash for care” finanszírozásúak, így a család és más gondozási szereplők is egyaránt részt vesznek az idősgondozásban (pl. Németország, Ausztria).
- » Az ún. *univerzális rendszerbe* azok tartoznak, ahol az intézményes szolgáltatások színvonala magas, hozzáférhetősége fejlett, a családi gondozást is erőteljesen támogatják (pl. Dánia, Finnország, Svédország, Hollandia).
- » A *családi alapú* gondozási rendszerbe alacsony intézményi ellátási színvonnalal működő, főképp a család szerepére összpontosító országok tartoznak alapjában Dél-Európából (pl. Spanyolország, Olaszország, Görögország).
- » Az *átmeneti rendszerbe* jellemzően a közép-kelet-európai államokat sorolják, ahol az intézményi ellátások színvonala alacsonyabb, fejlesztésük komoly kiadásokat igényelne, és a növekvő gondozási szükséglet miatt a családok gondozási terhei magasak (pl. Lengyelország, Románia, Szlovákia, Magyarország).

Az egyes gondozási rendszerek lassan, de folyamatosan változnak, új elképzelések, módszerek jelennek meg a gondozáspolitikában. Így a déli államokban is igen elterjedt jelenség már a migránsok általi idősgondozás, Spanyolországban egészen a COVID-járvány kitöréséig komoly bentlakásos intézményi fejlesztések történtek, míg a skandináv országokban egyre gyakrabban esik szó a szolgáltatások díjának emeléséről, abban az esetben, ha ezt a gondozott személy meg tudja fizetni. A közép-kelet-európai országok gondozási politikája sem nevezhető egységesnek. Amíg Szlovénia jellemzően bentla-

28 DA ROIT, Barbara – LE BIHAN, Blanche: Cash for long-term care: Policy debates, visions, and designs on the move, *Social Policy & Administration*, 53. évfolyam, 2019/4, 519–536.

29 LAMURA, Giovanni – MNICH, Eva – NOLAH, Mike – WIJSZEL, Beata – KREVERS, Barbro – MESTHENEOS, Liz – DÖHNER, Hammeli: Family Carer's Experiences Using Support Services in Europe: Empirical Evidence from the EUROFAMCARE Study, *The Gerontologist*, 48. évfolyam, 2008/6, 752–777.

30 NIES, Hank – LEICHSENRING, Kai – MAK, Sabina: The emerging identity of Long-Term Care systems in Europe, in LEICHSENRING, Kai – BILLINGS, Jenny – NIES, Hank (eds.): *Long-Term Care in Europe: Improving Policy and Practice*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2013, 19–41.

kásos intézményi dominanciával rendelkezik, addig Szlovákiában inkább alacsonyabb összegű, de jól hozzáférhető gondozási támogatásokkal igyekeznek segíteni az időseket gondozókat. Formális szolgáltatások tekintetében hazánk intézményi hozzáférési adatai messze meghaladják a lengyel vagy a román rátákat. A gondozási rendszerek fejlesztésével kapcsolatban az Európai Unió is meghatároz alapelveket. Az egyik a tartós gondozási rendszerek igénybevételéhez való jog abban az esetben, ha erre a gondozott személynek szüksége van,³¹ a rendszer minőségének és fenntarthatóságának állam általi garantálása vagy az ún. intézménytelenítés³² a gondozási rendszerekben. Fontos szolgáltatási elem továbbá a gondozásban segítő családtagok támogatása, a jövedelemkiesés kompenzálása, a munka és a gondozás összeegyeztetése, valamint segítő lelki és szociális támogatások biztosítása a családtagok számára.³³

Hogy néz ki hát a hazai gondozási szektor? Milyen lehetőségeket biztosít a gondozásra szoruló idősök számára? A tartós gondozást biztosító rendszerek fenntarthatóságával kapcsolatos kutatások szerint hazánk gondozási rendszere alacsonyan fejlett, az igénybe vevőkből alacsony elégedettséget kiváltó rendszer, mely viszonylag alacsony költségekkel működik. A fenntarthatóságot megjósoló előjelzések szerint Magyarország azon országok csoportjába tartozik, melyeknek jelentős fejlesztéseket kell eszközölniük a nyugdíjrendszerek és a tartós gondozás területén is.³⁴ Ezzel szemben a formális gondozási rendszer számos problémával küszködik. Alapvetően ideálisnak tekinthető az otthonközeli gondozási formák, például a házi segítségnyújtás és a bentlakásos ellátások aránya (2/3–1/3). A bentlakásos ellátások rendszere azonban túlterhelt, a jelenleg elérhető 55.000 férőhelyre 40.000 várakozó volt nyilvántartva (2020). Az intézmények területi lefedettsége nem egyenletes, vannak települések, ahol több szolgáltató is elérhető, míg másutt nincsen elérhető intézmény.³⁵ Problémát jelent az egyes intézmények eltérő feltételeinek vagy szolgáltatási profiljának megismerése is, mivel nincsen egy egységes információs bázis a szolgáltatásokról. Az ellátás alapvetően plurális szemléletű, azaz állami, egyházi, civil és piaci szereplők is részt vehetnek a szolgáltatások biztosításában. Ez alapvetően fontos szolgáltatáspolitikai eszköz, de a szolgáltatások elérését, a megfelelő koordinációt még inkább megnehezíti. Nem egységesek a térítési díjak sem, mivel azokat az intézményi költségek és az ellátottak arányában számolják ki. Az ellátást jogszabály szerinti feltételek mellett vagy a gondozási szükséglet vizsgálatát követően lehet igénybe venni. Régiókban

31 EUROPEAN COMMISSION: European Pillar of Social Rights, *ec.europa.eu*. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1567&langId=en> Utolsó letöltés: 2024. 09. 22.

32 EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE.: Long-term social care and deinstitutionalisation, *eesc.europa.eu*, 2015. 05. 27. URL: <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/long-term-social-care-and-deinstitutionalisation> Utolsó letöltés: 2024. 09. 22.

33 EUROPEAN COMMISSION: A European Care Strategy for caregivers and care receivers, *ec.europa.eu*, 2022. 09. 07. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_5169 Utolsó letöltés: 2024. 09. 22.

34 EUROPEAN COMMISSION: The 2021 Ageing Report Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2019–2070), *ec.europa.eu*, 2021. 05. 07. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2021-ageing-report-economic-and-budgetary-projections-eu-member-states-2019-2070_en Utolsó letöltés: 2024. 09. 22.

35 BÓDI Ferenc: A szociális ellátórendszer öröklött hiánya a falvakban, *Esély*, 12. évfolyam, 2001/4, 35–50.

Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében a 65 év felettiek 2,1–2,2%-a tud bentlakásos intézményi elhelyezéshez jutni, Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében jobbak a hozzáférési mutatók, itt 3,4–4,3% juthat bentlakásos ellátáshoz.³⁶ Országosan a hozzáférési ráta 3% körül mozog.³⁷ A hozzáférést tovább bonyolítja, hogy egyes intézmények városi, megyei, míg mások országos hatáskörűek, azaz az ország egész területéről fogadnak ellátottakat. Hozzáférési nehézségeket okozhat továbbá az idősek speciális gondozási igénye, például a demenciával élő idősek ellátása, ha a betegnek zavaró tünetei vannak, ha kevert tünetegyüttese van, például demencia és pszichiátriai kórkép, vagy ha az időskorú szociálisan nehezen tud beilleszkedni, viselkedési zavarai vannak, vagy ha alacsony a nyugdíja. Az otthonközeli ellátások (alapszolgáltatások) közül az étkeztetés a legkönnyebben hozzáférhető ellátás. 2020-ban 200.907 fő részesült *étkeztetésben*, ebből 134.487 fő az alföldi és északi régiókban.³⁸ Étkeztetést szintén több szolgáltató is biztosíthat, a szolgáltatásért térítési díjat kell kérni, melyet a szolgáltató megállapíthat méltányos alapon is, például jövedelemarányosan. Az idősek saját otthonában végzett segítségét, gondozását a *házi segítségnyújtás* szolgáltatás keretében végzik. A szolgáltatás a gondozási szükséglet vizsgálatához kötött, a szolgáltatások és szolgáltatók eloszlása szintén egyenlőtlen, vannak települések, ahol akár 6–7 szolgáltató is jelen lehet, míg másutt kihívást jelent a hozzáférés. 2020-ban hazánkban 92.846 fő vette igénybe a szolgáltatást, ebből az észak-magyarországi régióban 13.356 fő, az Észak-Alföldön 30.102 fő kapott ellátást. A szolgáltatás kedvelt az idősek részéről, viszont gondot okoz az elvégezhető tevékenységek protokollokban való szabályozottsága, valamint az otthoni szakápolási és házi segítségnyújtást biztosító szolgáltatók közötti koordináció hiánya. A szolgáltatások jellemzően az alacsonyabb gondozási szükséglettel rendelkező időseket részesítik előnyben. Szabály szerint a gondozásra szoruló, de önmaga ellátására részben képes ellátottakat kellene gondozni, ennek ellenére a kisebb gondozási igénnyel rendelkező időseket preferálja a rendszer (76.038 fő), nagyobb gondozási igénnyel ellátható igénylőből 5.825 főt, míg a kompetenciakörbe nem tartozó teljes ellátást igénylő időskorúak közül 2.129 főt gondoztak otthonában. A gondozási idő jellemzően napi egy óra, miközben formailag napi négy órás gondozás is biztosítható lehetne. Nappali ellátásban 2020-ban 37.048 fő részesült, jelzőrendszeres házi segítségnyújtásban 19.395 fő, falu- és tanyagondnoki ellátást 1.172 fő kapott 2020-ban. Mindezen ellátások a 65 év felettiek 10–11%-át érik el valamilyen szintű segítséget biztosítva számukra. Hogyan lehet javítani a gondozási szolgáltatások hatékonyságán? Az Európai Bizottság által előjelzett intézményfejlesztési folyamatok megvalósulására valószínűleg kicsi lesz az esély. Az Európai Unió bentlakásos ellátások fejlesztésére nem ad támogatást, lényegi szolgáltatásfejlesztés az étkeztetés és a házi segítségnyújtás területein valósult meg 2010-hez képest. Az alapszolgáltatások alacsony határfokúak, és nem képesek a bentlakásos ellátások helyettesítő szerepét ellátni. A hazai szakpolitikai folyamatok nem kezelik

36 KSH: *Szociális Statisztikai Évkönyv 2020*, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2021. URL: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/evkonyv/szocialis_evkonyv_2020.pdf Utolsó letöltés: 2024. 09. 22.

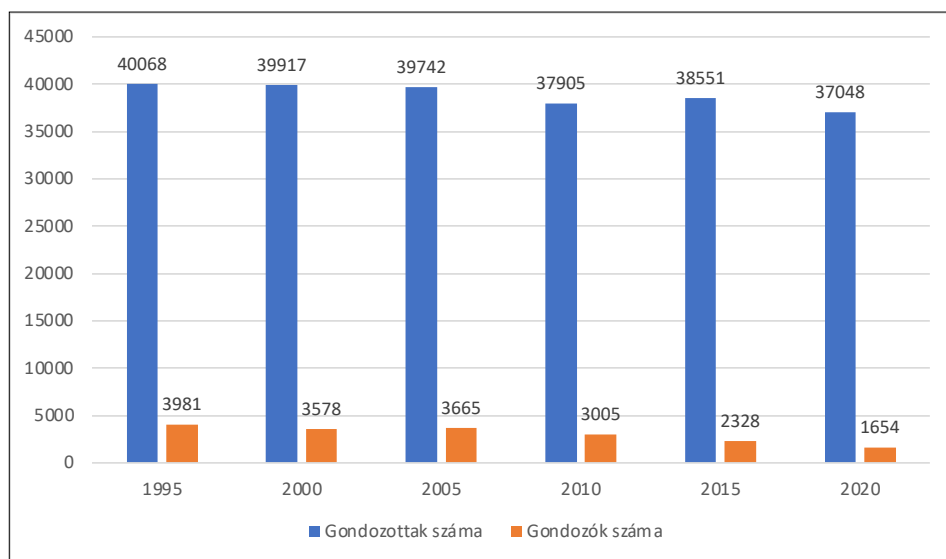
37 GYARMATI: i. m., 3.

38 Uo., 143.

átfogóan a problémákat, annak egyes részelemeivel foglalkoznak, miközben a szakpolitikai stratégiák átfogó változásokat sürgetnének.³⁹ A gondozási szektor működésével kapcsolatos kutatások a teljes rendszert érintő alapvető változásokat sürgetnek.^{40,41} A gondozás regionális kihívásaival kapcsolatos kérdésekre, problémákra nem ad választ a rendszer.

A gondozási szektorban dolgozók és a gondozást vállaló családtagok helyzete

A gondozási szektor ma a legalacsonyabb átlagkeresettel rendelkező szektorok közé tartozik. Míg Borsodban a bruttó átlagkereset 407.966 forint volt, Szabolcsban 363.692 forint, országosan 515.766 forint (2022), addig a gondozók bruttó átlagkeresete 307.447 forint volt országosan.⁴² A szektort női munkaerőtöbbség jellemzi, az átlagos munkavállalói életkor 50 év körül van. Állandósulni látszik a szakemberhiány a szektorban, s emellett folyamatosan nőnek a gondozási szektorban dolgozók munkaterhei is.

1. sz. diagram: Ellátottak és gondozók száma az idősok nappali ellátásában

Forrás: KSH Szociális Statisztikai Évkönyv 2020

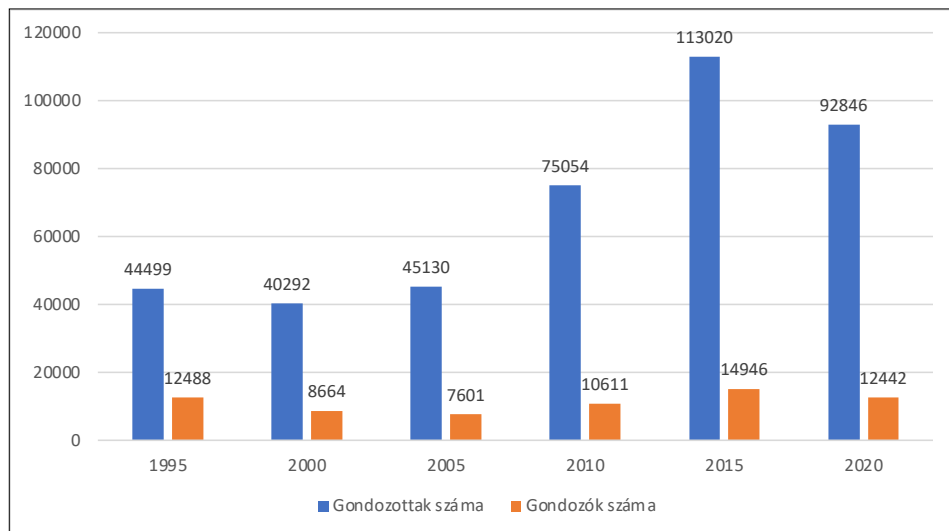
39 CZIBERE Károly – SZIKLAI István – MESTER Dániel – VÖRÖS Gyula – SIDLOVICS Ferenc – SKULTÉTI József – BESZTERCZEY András: *Nemzeti Szociálpolitikai Konceptió 2011 – 2020, (10. verzió) Munkaanyag, a Kormány álláspontját nem tükrözi*, URL: http://szoszak.hu/adat/dokumentumtar/hu32_NSZK_2011_10.pdf Utolsó letöltés: 2024. 09. 22.

40 GYARMATI: i. m., 4.

41 SZÉMAN Zsuzsa – TRÓBERT Anett Mária: A szociális innováció lehetőségei a tartós idősgondozásban, *Esély*, 28. évfolyam, 2017/6, 45–62.

42 KSH: Teljes munkaidőben alkalmazásban állók bruttó átlagkeresete foglalkozások szerint [Ft/fő/hó], *ksh.hu*, URL: https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0059.html Utolsó letöltés: 2024. 09. 22.

Az egy gondozóra jutó ellátottak száma az 1995. évben számolt 10 főről 2020-ra 22,39 főre emelkedett. Hasonló helyzet alakult ki a házi segítségnyújtás területén is.

2. sz. diagram: Házi segítségnyújtásban dolgozók és gondozottak arányának változása

Itt az egy gondozóra jutó ellátotti létszám 3,56 főről (1995) átmeneti emelkedés után duplájára, 7,46 főre (2020) változott. Mindkét ellátási forma esetében megduplázódtak a gondozói terhek az elmúlt másfél évtizedben. Az idősgondozási szektor jellegzetessége, hogy a magasabb gondozói létszámhoz viszonylag alacsony magasabb végzettségű szakmai létszám tartozik. A gondozási terhek további emelése változatlan személyi feltételek esetében a szakmai munka színvonalának romlásához vezethet.

A gondozást végző családtagok tekintetében sem jobb a helyzet. A családi gondozást végzők munkájának elismerése, támogatásuk gazdag nemzetközi tapasztalattal rendelkezik, hazánkban mégis az egyik leginkább fejlesztésre szoruló területek közé sorolható,⁴³ mégis mindenképp említést érdemel, különösen az elmúlt évek ágazati szabályozásának ismeretében, mely a gondozásban a család felelősségét igyekszik mind jobban hangsúlyozni.⁴⁴ Családtagok jövedelemkiesését kompenzáló ápolási díjat a gondozást végző mintegy félmillió családtag közül mindössze 20.000-en kapnak,⁴⁵ a támogatás mértéke azonban igen alacsony, az 50.000 forintot sem éri el. 2020-ban idős ember ápolásáért az észak-magyarországi régióban 241 fő részesült ápolási díjban, az észak-alföldi régióban 492 fő.⁴⁶ Hiányoznak az idősebb családtagokat támogató eszközök, mivel ápolási díjban csak aktív korú családtag részesülhet, valamint azok a támo-

43 PATYÁN László: Családi (informális) gondozást segítő rendszerek Magyarországon, *Magyar Gerontológia*, 9. évfolyam, 33. szám, 2017, 1–15.

44 1993. évi III. tv. A szociális igazgatásról és a szociális ellátásokról 2.§. (Hatályos 2023. 01. 01-től.)

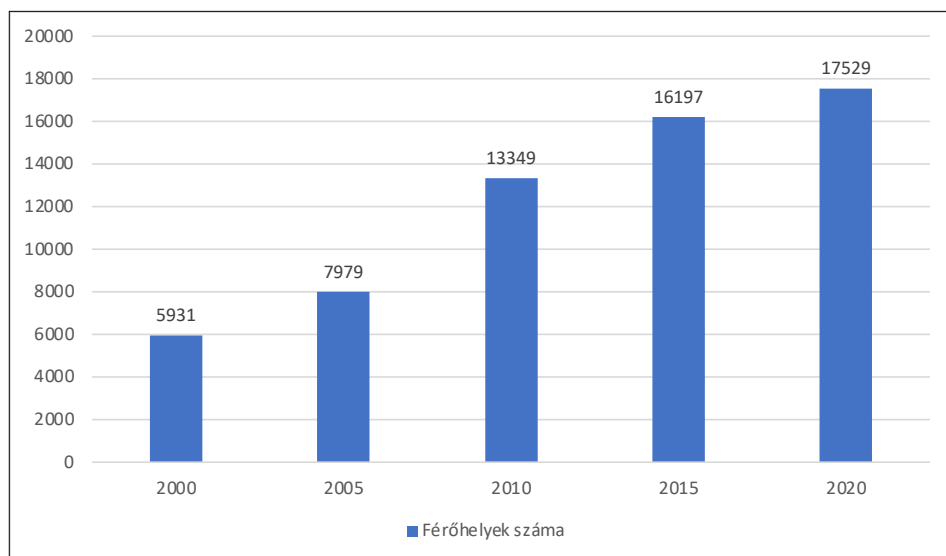
45 GYARMATI: i. m., 3.

46 KSH: *Szociális Statisztikai Évkönyv 2020*, 115.

gatások, melyek információval, gondozással, tanácsadással, lelki gondozással segítenék a családtagok gondozási tevékenységét.

A történelmi egyházak szerepvállalása

Mára a történelmi egyházak a szociális szektor nélkülözhetetlen szereplőjévé váltak. A rendszerváltást követően az egyházak szociális feladatainak megerősödése lassabban indult, majd 2010-től ugrásszerűen emelkedett e feladatvállalás. Mára főként a gyermekvédelmi szektorban és az idősgondozásban játszanak fontos szerepet, emellett kiemelendő az egyházi és a történelmi egyházakhoz tartozó civil és karitatív szervezetek szociális felelősségvállalása számos egyéb területen is, például a leszakadó régiók kezelésében vagy a menekültek ellátásában. Az egyházak szerepvállalása a formális szociális szolgáltatások biztosításában ugyanolyan földrajzi egyenlőtlenséget mutat, mint az országos ellátottsági átlagok. Jellemzőbb az egyházi szerepvállalás a Tiszántúlon, alacsonyabb a nyugati országrészben és a fővárosban. A szolgáltatások megoszlása az egyházak és egyéb szolgáltatók között eltérő. A népkonyhai szolgáltatások 85,6%-át, az étkeztetés 36,8%-át, a házi segítségnyújtás 40%-át, az egyéb alapszolgáltatások 10,5%-át, a nappali ellátások 16,37%-át, az összes bentlakásos ellátás 21,2%-át, ezen belül az idősek otthonainak 36%-át egyházi fenntartók működtetik.⁴⁷ Gyakorlatilag kijelenthető, hogy az állam után a történelmi egyházak váltak a szociális szolgáltató szektor meghatározó szereplőjévé. E szerepvállalás természetesen szakmai és erkölcsi értelemben is nagy kihívások elé állítja az egyházi szolgáltatókat.

3. sz. diagram: Történelmi egyházak által fenntartott átmeneti és tartós gondozást nyújtó férőhelyek száma. Forrás: Szociális statisztikai évkönyv 2020. Saját szerkesztés.

⁴⁷ Uo.

Összességében megállapítható, hogy a gondozással kapcsolatos szociálpolitikai feladatok számos területet, irányt felölelhetnek. A gondozást vállaló családok támogatása, a magasabb kockázattal élő idősök (pl. demencia) kiemelt gondozása, az otthonközeli szolgáltatások fejlesztése, de általában a szolgáltatások minőségének és hozzáféréseinek javítása is prioritás lehet. A kormány által elfogadott tartós gondozásra vonatkozó stratégia⁴⁸ a fent említett prioritások néhány pontját óvatosan érinti, de jellemzően inkább egészségügyi fókusszal közelíti meg a szektor helyzetét, fejlesztésének irányait. Regionális jellemzőket nem vesz figyelembe, javaslatai az idősebb emberek gondozásában elnagyoltnak tűnnek. A megfogalmazott rövid, közép és hosszabb távú programok között a házi segítségnyújtás kapacitásfejlesztése és a napi gondozási idő bővítése lehet előremutató kezdeményezés (habár nem társult speciális gondozói kompetenciabővítéssel), csakúgy, mint a családi gondozók képzése és rugalmas foglalkoztatása, melynek körvonalai vizionálhatók. Hiányoznak az élethelyzetből adódó prioritások, például az egyedül élő és gondozásra szoruló idősök kiemelt ellátása, a demenciával élők otthoni gondozásának protokollja, a hátrányos helyzetű térségekben élő idősök ellátásának, támogatásának specifikumai, valamint a szektor- és szolgáltatásközi koordináció kérdései. Nem érzékeny a stratégia az idősök eltérő jövedelmi helyzetéből adódó problémákra (amikor az idős nem tudja megfizetni a gondozást), sem az intézményrendszer ebből adódó fenntartási kihívásaira (amikor a környezetében élő alacsony nyugdíjjal rendelkező emberek ellátása csökkenti a szolgáltató bevételeit, mivel kevesebb nyugdíjból kevesebbet lehet befizetni). Mindezek ellenére érdemes megjegyezni, hogy a gondozási rendszer rendelkezik egyfajta kompenzációs képességgel, hiszen az északkeleti régióban általánosan magasabb ellátási mutatókat lehet találni, mint az országos átlag.

Az egyházi fenntartók szerepe, feladatai

A történelmi egyházak növekvő szociális feladatvállalása számos következménnyel jár. Nem csupán arról van szó, hogy az intézmények fenntartója változik meg. A nem állami szolgáltatók társadalmi kapcsolatai sokkal erősebbek, társadalmi beágyazottságuk meghatározó, így nem tudnak az intézményesített szolgáltatásokkal együtt eltávolodni a helyi közösségtől. Az egyházi szolgáltatók a közösségben, a gyülekezetekben élnek, feladatvállalásuk, missziójuk is ebben gyökerezik. Jó esetben a szolgáltatásokat nem az egyház, hanem a gyülekezet veszi át, így a feladatok a keresztyén közösség felelőségévé válnak. Ugyanez igaz persze megfordítva is. Az egyházi szolgáltató munkatársra nemcsak a szolgáltatást biztosítja, de a szolgáltatás biztosítása során egyben képviseli egyházát, annak hitvallását is. E területek tehát nem elválaszthatók. A szociális szolgáltatások megszervezése vagy az állami szolgáltatások átvétele természetesen új kihívás az egyházi közösség számára is. Egy régi-új feladat, melyben a gyülekezet meg tudja

48 MAGYARORSZÁG KORMÁNYA: *Tartós gondozásra vonatkozó stratégia 2030*. URL: <https://cdn.kormany.hu/uploads/document/c/c6/c68/c68381aafe390e0744e99b10df3a98b3bd67ce67.pdf> Utolsó letöltés: 2024. 09. 22.

mutatni a keresztyén tanítás értékeit a gondoskodásban. E szociális feladatvállalás kere-
tei természetesen sokat változtak az idők folyamán, így a gondoskodás sztenderdjeit is
hordoznia kell a szolgáltatásnak. Mindezen feladatokat pedig egy olyan régióban kell
ellátni, ahol – mint fentebb említettük – hátrányosabb helyzetben élnek az idősebb
emberek, ahol a család nem minden esetben lesz elérhető és terhelhető a gondozással,
ahol a helyi erőforrások szűkösebbek lehetnek más régióhoz képest. A fejlesztésnek a
kívülről szabályozott intézményi kapacitások és keretek között kell megtörténnie, akkor
is, ha ezek a szabályok nem érzékenyek a regionális sajátosságokra, és akkor is, ha a helyi
szolgáltatók nagyobb szükségét látják a szolgáltatásoknak, mint amit az állam kezelni
tervez, tud, akar vagy bír. Magyarországon régóta hangoztatott szolgáltatáspolitikai
érv a „járni jár, csak nem jut”.^{49,50} Elvileg mindenki igényelhet ellátást, és ha az jár neki,
akkor elvileg meg is kaphatja – ha van rá kapacitás, ha van rá (férő)hely. A kirekesz-
tődés néma malmai ma a várólisták, a valós szükségletek alatti szolgáltatási szint, az
információtól való megfosztottság, a család (f)el nem ismert erőfeszítései. Olyan kér-
dések, melyeket a gyülekezetben nem lehet nem észrevenni, mellyel a lelkipásztor, a
presbiter, a diakónus vagy a nyitott szemmel járó gyülekezeti tag is szembesül. A feladat
tehát nem „csak” egy szolgáltatás kiépítése vagy átvétele, de egy intézményesült szoci-
ális felelősség is, melyet a közösségben jelentkező szükségletek generálnak. Itt jelenik
hát meg a közösség és az intézmény olykor távolinak tűnő szimbiózisa, s a keresztyén
közösség előtt ez nem lehet olyan távoli, mint a bürokratikus rendszerekben. A szol-
gálat, a diakónia tehát nem szólhat csak az intézménynek vagy az ott élőknek, igénybe
vevőknek, mert a diakónia természeténél fogva a közösségnek, az adott korban és értel-
mezés szerint szükséglet szenvedőnek szól. Ezen nem változtat a szociális szolgáltatások
azon természete, mely szerint rendszerint kevesebb az erőforrás, mint a szükség, hiszen
ez mindig is így volt. A közösség és az intézmény, a keresztyén gondoskodás értékei
és szemléletmódja és a modern szociális gondoskodás szabályozottsága. Ezeket kell
jól ötvözni az egyházi szociális szolgáltatóknak, ez az egyházi szociális gondoskodás, a
diakónia feladata. Jó esetben ezek egymást erősítő szerepben jelenhetnek meg, azaz az
intézményi gondoskodás erősíti a gyülekezet hitét, felelősségét, ezáltal új irányokat nyit
a közösségi diakónia irányába, értéket közvetít mindenki felé, legyen az gyülekezeti tag,
vagy olyan, aki kívülről látja e tevékenységet. A diakónia tehát tetteiben, értékeiben
ismerszik meg, mint ahogyan a diakónusokat is tetteik szerint választották. Az intéz-
ményi keretek tehát adottak, sok esetben kívülről keretezettek,⁵¹ s ebbe kell bevenni az
üzenetet a keresztyén szociális szakembereknek és az egész közösségnek, hogy a bent
élők érezhessék azt mindennapjaikban, szükségükben, és lássa azt bárki, aki csak arra jár.

A közösségi diakónia olyan erőforrásokat biztosíthat, melyek hiányoznak a mai
merev gondozási rendszereinkből. A diakónus információkkal tudja ellátni a közösség

49 PATYÁN László: Időskorúak közszolgáltatásokhoz való hozzáféréseinek és szolgáltatáshasználatának jellemzői az észak-alföldi régióban, *Esély*, 25. évfolyam, 2014/1, 62–78.

50 RUBOVSKY Csilla: Idősgondozás a családban – A gondozó családtagok helyzete a mai Magyaror-
szágon, *Esély*, 28. évfolyam, 2017/4, 45–70.

51 Jogszabályok által meghatározott minimumok szerint végzett tevékenységek.

tagjait, el tudja érni az izolálódó, magára maradó időseket. Helyi erőforrásokat tud mozgósítani abban az esetben is, ha a formális szolgáltatások kapacitásai limitáltak. Jó példa volt erre a közelmúlt időszak pandémiája, melyre helyi szinten kellett megfelelő megoldásokat kidolgozni.⁵² Sok esetben a közösség, az önkéntesek, az egyházi szolgáltatók fogtak össze a települési önkormányzatokkal az ellátatlan idősök támogatása érdekében. A közösségi diakónia lehetőséget ad az idősök olyan szükségleteinek kielégítésére, melyeket a mai formális rendszer nem vagy nem eléggé preferál. Ilyen például a társas igény, a spiritualitás iránti igény vagy a lelki támogatás. Erőforrásokat mobilizál, önkénteseket szervez, időseket és betegeket látogat. Összeköti őket a közösséggel, a gyülekezettel. A térség szűkös forrásait és lehetőségeit igyekszik a szociális gondoskodás szolgálatába állítani. Mindezek gyakorlati, törvényi feltételei adottak hazánkban. A fiatalok közösségi szolgálata, a közérdekű önkéntes tevékenység, az ifjúsági mozgalmak vagy az idősök önkéntességének támogatása esélyt teremthet, hogy a szűkösség mellett is tudjon a közösség segíteni a legnagyobb bajban lévőknek. Ez segíthet térségünknek a szociális feladatok újrarendelésében, az idősebb emberek életminőségének javításában és közösségi hovatartozásuk erősítésében.

ABSTRACT

Regional challenges in care for older people – policy considerations

The study examines the regional dimensions of the challenges of ageing, focusing on the processes in the Northern Great Plain and Northern Hungary regions. In addition to analysing the regional specificities of demographic processes, the paper also discusses the characteristics of international and domestic ageing policies, especially those affecting care, planning, development and resource allocation. Another focus of the communication is the interpretation and analysis of the crucial role and responsibility of ecclesiastic service providers in a medium-developed service environment. In addition to the development and modernisation of formal care services, the author considers community and congregational involvement in the care of older people to be important.

Keywords: *ageing, care policy, ecclesiastic services, diaconia*

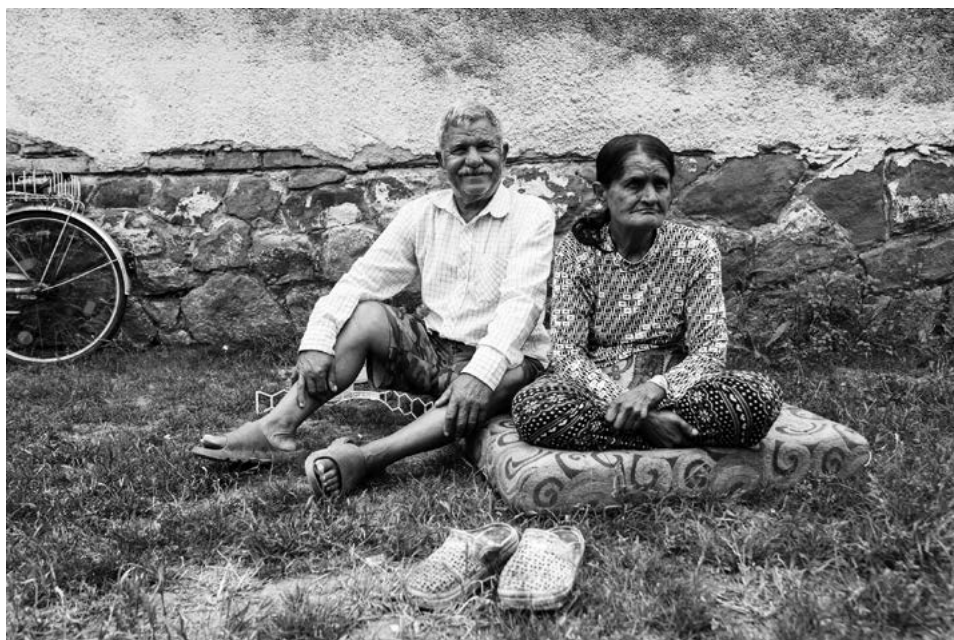
Időskorúak ellátásának regionális kihívásai

A tanulmány az idősödés kihívásainak regionális dimenzióit vizsgálja, az Észak-Alföldi és az Észak-Magyarországi régiókban zajló folyamatokra összpontosítva. A demográfiai folyamatok regionális sajátosságainak elemzése mellett a tanulmány kitér a nemzetközi és hazai öregedési politikák jellemzőire is, különös tekintettel az ellátást, a tervezést, a

52 PATYÁN László – BENE Ágnes – STUMPF Tamás Ivett: Covid, lockdown, elderly. Experiences about the follow-up research among active older adults 2020 – 2021, *Magyar Gerontológia*, 13. évfolyam, 2021, 40–42.

fejlesztést és a forráselosztást érintő szakpolitikákra. A közlemény másik fókuszában az egyházi szolgáltatók meghatározó szerepének és felelősségének értelmezése és elemzése áll egy közepesen fejlett szolgáltatási környezetben. A szerző a formális gondozási szolgáltatások fejlesztése és korszerűsítése mellett fontosnak tartja a közösségek és a gyülekezetek bevonását az idősek gondozásába.

Kulcsszavak: idősödés, gondozáspolitikai, egyházi szolgáltatások, diakónia

*Sándor-Lenkei
Aida*

HOGYAN SEGÍTSÜNK JÓL A KAPCSOLATI ERŐSZAK ÁLDOZATÁNAK? A BÁNTALMAZOTT ÚTJA A KRÍZISELLÁTÓ RENDSZERBEN

Bevezetés

Amikor valaki eldönti, hogy segítő pályát választ, egy nagyon hosszú belső úton van már túl. Megélt, átélt és esetleg túlélt számos olyan helyzetet, amelynek súlya alatt el is bukott sokszor, de mindig felállt, és lehet, hogy közben mások támasza is volt, ami erőt adott neki is az újrakezdéshez. A segítő pályát választó legbelül érzi, hogy képes az elesetteknek, a rászorulóknak támaszt, biztonságot és megértést adni. Azt is érzi, hogy amikor ad, azzal ő maga is megerősödik, és ez jóleső érzéssel tölti el. Mindez a tapasztalás arra készteti, hogy laikus segítőtől professzionális segítővé váljon, elsajátítsa mindazt az ismeretet, tudást és módszert, ami ehhez kell.

A jó segítő tulajdonságaival gyakran foglalkozik a szakma, és annak fejlesztésére is nagy hangsúlyt fektet a felsőoktatás. Tudjuk, hogy a professzionális segítőnek empatikusnak, segítőkésznek, diszkriminációmentesnek, megbízhatónak kell lennie, rendelkeznie kell kellő önismerettel, önbizalommal és az önvédelem képességével – hogy ne roppanjon meg mások problémáinak súlya alatt, és kiváló kommunikációs készségekkel kell bírnia.

Megtanulja a problémamegoldó modellt, a segítő beszélgetés módszertanát, amely a segítő kapcsolatban elengedhetetlen, hiszen ezen keresztül kerül a segítő bizalmi kapcsolatba a problémát hozóval (klienssel/ellátottal/ügyféllel, gondozottal – hívjuk bárhogyan is).

A segítő szabadon választhat, hogy melyik az a rászoruló társadalmi csoport, amelynek szolgálatába szívesen bekapcsolódna: fogyatékkal élők, hajléktalanok, idősek, pszichiátriai vagy szenvedélybetegek, veszélyeztetett gyerekek stb. A megtanult kommunikációs módszerek mindenhol működőképesek tudnak lenni, és a segítői attitűdöt is minden terület ugyanúgy igényli.

De szinte mindegy, melyik területet választja, a kapcsolati erőszak bármelyikben megjelenhet

problémaként, mint valami ezerarcú szörny. Ugyanis ez nem válogat. Nincs társadalmi státushoz, munkakörhöz, iskolai végzettséghez, korhoz, nemhez vagy vallási meggyőződéshez rendelve. Minden segítő találkozni fog a munkája vagy a közvetlen környezete esetében olyan emberrel, aki áldozat, a közvetlen családi kapcsolatának az áldozata. Abban a kapcsolatban él meg félelmet ez az ember, ahol azt gondoljuk, hogy a legnagyobb biztonságot kellene, hogy kapja. Az áldozat a férjétől, a feleségétől, az apjától, az anyjától, a fiától, a lányától, a nagymamától – és még sorolhatnám – él meg félelmet, kiszolgáltatottságot és kontrollt. Erről szólni bárkinek is – árulás az áldozat szerint! A család elárulása. Hiszen a család az szent, és ami ott történik, ahhoz senkinek semmi köze.

Amikor már az áldozatnak elfogynak a problémamegoldási eszközei, nem bírja tovább, segítséget kér. Ez óriási lépés a részéről, hiszen árulóvá válik, kitergeti a család szennyesét, ami óriási kockázatot jelent, hiszen a bántalmazó haragja valószínűleg fokozódhat a titok kiszivárogtatása esetén.

A segítő az áldozat támasza, bizalmasa, a titok őrzője, ami óriási teher és ajándék is egyben. Hogy ezzel a kockázatos bizalommal mit kezdünk, az korántsem egyértelmű. Mintha erre nem készített volna fel az a sok módszer, amit tanultunk, és gyakran átragad a bántalmazott félelme ránk is. Mi lesz, ha a bántalmazó megtudja, hogy én tudom? Mit tudok tenni, ha a titkot nem adhatom tovább? Miért most szól? Miért maradt eddig egy ilyen toxikus kapcsolatban? Hihetek neki? Hogyan segíthetek jól?

A kapcsolati erőszak áldozatainak hatékony segítése véleményem szerint egy speciális tudást és szemléletet feltételez. Ha nem ismerjük fel a kapcsolati erőszak jeleit, ha nem tudjuk a pszichodinamikai folyamatokat beazonosítani, és az áldozatközpontú kérdezéstechnikát alkalmazni, akkor nem értjük meg, miért marad, miért megy vissza, és miért nem csinálja, amit mondunk neki. A speciális probléma speciális tudást igényel. Ha nem ismerjük meg a kapcsolati erőszak áldozatainak kezelési módszereit, frusztrált, félelemmel teli segítőkévé válhatunk.

A tanulmány célja, hogy a segítő megismerhesse a (pár)kapcsolati erőszak jellegzetességeit, jeleit, szereplőit, dinamikáját és az áldozatközpontú segítői szemléletet, mellyel magabiztosan, félelem nélkül kezdheti meg az áldozattal folytatott segítő kapcsolatot.

A kapcsolati erőszak definiálása

„Mi a kapcsolati erőszak? Elsőként a »kapcsolati« jelzőt fontos tisztázni. Ez a szó azt jelenti, hogy sértett és elkövető ismeri egymást, közöttük valamilyen kapcsolat áll fenn. Ez általában valamilyen intim kapcsolat. Jelenthet házasságot, élettársi kapcsolatot, de egyszerűen párkapcsolatot is. Egyes jogszabályok és kutatások a szülő–gyermek kapcsolatot is ide sorolják.”¹

Mikor beszélünk kapcsolati erőszakról?² Nem lehet egyszerűen válaszolni erre a kérdésre. A kapcsolati erőszaknak nincs egységes definíciója, nehéz meghatározni, mert

1 PÁSZTOR Gergely: A kapcsolati erőszak nem monolitikus becslése Magyarországon, *Jogelméleti Szemle*, 25. évfolyam, 2024/2, 90–108, 91.

2 SÁNDOR-LENKEI Aida – RÁCSOK Balázs: *A bántalmazott útja, Tananyag*, Budapest, Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, 2021, 11–12.

azok a cselekedetek, amelyeket a kapcsolati erőszak jelzőjével illethetünk, nagyon széles skálán mozognak. Számos tulajdonságát, megjelenési formáját könnyen felismerhetjük, de nem ismerjük minden oldalát, megnyilvánulási módját. Nem is gondoljuk, hogy ennek a szörnynek milyen kifinomult eszközei vannak arra, hogy elvegye erőnket, önbecsülésünket, hogy behálózzon, szavakkal bántson, és akkor is bántalmazzon, amikor személyesen nincs ott mellettünk.

A kapcsolati erőszak jelei között vannak nagyon egyértelműek. Ezekről sokat lehet olvasni, hallani a médiumokban. Ilyen az agresszív, erőszakos magatartás olyan személyek között, akik ismerik egymást, és valamilyen kapcsolati viszony összeköti őket. A kapcsolati erőszakban ugyanakkor mindig jelen van valamilyen hatalmi viszony is, mely megjelenhet a másik fél szavakkal való bántásában, érzelmi zsarolásban, fenyegetésben, folyamatos zaklatásban, megfélemlítésben. Ide tartozik továbbá a fizikai, szexuális, lelki erőszak, valamint a pénzügyi.

Az Isztambuli Egyezmény szerint: „Kapcsolati erőszak [domestic violence]: a fizikai, a szexuális, a pszichológiai vagy a gazdasági erőszak mindazon cselekményei, amelyek a családon vagy a háztartási egységen belül, vagy a volt vagy a jelenlegi házastársak vagy partnerek között történnek, függetlenül attól, hogy az elkövető az áldozattal azonos helyen él, vagy élt-e.”³

Az Egyezmény elismeri, hogy a férfiak is lehetnek áldozatok, amit a krízisellátásban töltött gyakorlati tapasztalataim is igazolnak.

A kapcsolati erőszak formái⁴

A kapcsolati erőszak említése kapcsán általában a fizikai és a szexuális erőszakra gondolnak az emberek. Fontos tudni, hogy sokkal több megjelenési formát kell megemlítenünk. Ide tartozik a fizikai, szexuális, érzelmi és lelki erőszak, a bántalmazott szabad mozgásának korlátozása, a másik fél zsarolása, gazdasági függésen való tartása, becsmérése.⁵

Szóbeli erőszak: A szóbeli bántalmazásnak nagyon sok formája lehet. Ide tartozik a kiabálás a különféle fenyegetés, zsarolás öngyilkossággal, folyamatosan sértegetés, becsméri a másikat, nevetségessé teszi vagy gúnyolja, vagy folyamatosan olyan dolgokat említ, ami a másik félnek fájdalmat okoz (pl. kritizálja a másik ember szüleit, gyermekét, azokat az embereket, akiket a másik szeret).

3 Az Európa Tanács Egyezménye a nőkkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak elleni küzdelemről és azok megelőzéséről, 3. cikk.

4 SÁNDOR-LENKEI – RÁCSOK: i. m., 13.

5 BTK 2012/A - 2012. évi C. törvény a büntető törvénykönyvről- 212/A. § *: (1) Aki gyermekének szülője, továbbá az elkövetéskor vagy korábban vele közös háztartásban vagy egy lakásban élő hozzátartozója, volt házastársa, volt élettársa, gondnoka, gondnokoltja, gyámja vagy gyámoltja sérelmére rendszeresen

a) az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartást tanúsít,

b) a közös gazdálkodás körébe vagy közös vagyonba tartozó anyagi javakat von el és ezzel a sértettet súlyos nélkülözésnek tesz ki, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Megfélemlítés: Megfélemlítéskor a bántalmazó tör-zúz, rongál, veréssel vagy akár megöléssel fenyegetőzik, úgy viselkedik a bántalmazott előtt, hogy azzal tudatosan félelmet kelt.

Leleki erőszak: Letagad lényeges dolgokat, elzárkózik a másiktól, kizárja őt gondolataiból, érzéseiből, ugyanakkor ellenőrzés alatt tartja, végletesen féltékenykedik, önbizalmát módszeresen lerombolja.

Elszigetelés/szeparáció: Amikor valakit a másik (a bántalmazó) fél állandó ellenőrzés alatt tart, mindenhova elkíséri, megszabja számára, hogy hova mehet el, kikkel találkozhat. Súlyosabb esetben nem engedi el őt otthonról, nem barátkozhat, nem tarthat kapcsolatot munkatársaival, barátaival, sokszor még a szüleivel sem. A bántalmazó nem engedi, hogy munkát vállaljon, elzárja előle a telefont, uralja mind az online, mind pedig az offline kapcsolatrendszerét.

Testi erőszak: Ide értünk minden olyan formát, amivel a bántalmazó a másik felelet fizikailag bántalmazza (rázza, szorítja, rugdossa, hajánál fogva húzza, ököllel ütlegeti stb.), számára fájdalmat okoz, fegyverrel vagy más eszközzel fenyegeti.

Szexuális erőszak: Akarata ellenére senkit sem lehet szexuális együttlétre kényszeríteni, illetve olyan szexuális cselekedetre rávenni, amelyet ő nem akar. Amennyiben ez megtörténik, akkor szexuális erőszakról beszélünk. Szexuális erőszaknak minősül továbbá, ha valakit szexuális tevékenység alatt megaláznak, számára fájdalmat okoznak.

Az ember legalapvetőbb jogainak megtagadása, mozgásszabadságának, elemi igényeinek korlátozása: Ha a bántalmazó nem engedi meg, hogy a másiknak tőle független magánélete is legyen, bezárja, megkötözi, éhezeti vagy szomjazzatja.

Gazdasági, anyagi erőszak: Gazdasági erőszakról beszélünk, amikor valakit anyagi függőségben tart a bántalmazó. Nem engedi, hogy a másik fél dolgozni járjon, nem engedi, hogy legyen saját pénze, bankszámlája, illetve a keresetét, járandóságait, anyagi javait elveszi. A bántalmazó minden kiadást ellenőriz, engedélyhez köti, megkérdőjelezi a költségeket, így a másik fél nem tud szabadon rendelkezni az anyagiakkal.⁶

A bántalmazó⁷

A bántalmazók többségében a kívülállók számára átlagos vagy megnyerő személyiségek. Gyakran a bántalmazó szülő mintáját követik, vagy a családjukban megélt szemléletet viszik tovább.

Alacsony önbecsülést is kompenzálnak egyes személyiségek bántalmazással, és viselkedésük mögött személyiségzavar is állhat. Az alkohol, drog, egyéb szerek fogyasztása gyakori kiváltó oka az agresszivitásnak, különösen a szerek bódító hatása alatt.

Ok nélküli féltékenység esetén az ezt elszenvető áldozat számíthat arra, hogy a kapcsolat romlásával a féltékenység agresszív viselkedéssel párosul. Az agresszív szexuális

6 NANE EGYESÜLET: *Miért marad?, Családon belüli és párkapcsolati erőszak Hogyan segíthetünk?, Kézikönyv segítő foglalkozású szakemberek számára*, Budapest, NANE Egyesület, 2015, 13.

7 BANCROFT, Lundy: *Mi jár a bántalmazó fejében? Az erőszakos és uralkodni vágyó férfi*, ford. RÉDAI Dorottya – CSERHÁTI Éva, Budapest, Háttér Kiadó – NANE Egyesület, 2015, 107–137.

beállítottság is utalhat egyéb területeken is megnyilvánuló indulatos viselkedés kialakulására. A kifelé kedves, befelé agresszív viszonyok is gyakran végződnek bántalmazással.

Figyelmeztető jel lehet az alacsony stressztolerancia, ha a frusztráló helyzetekre dühvel reagál, alkohollal, droggal kezeli az ilyen szituációkat. A túlzott birtoklási vágy és féltékenység is figyelmeztető jel lehet, főleg, ha ez összekapcsolódik az elszigetelés nyilvánvaló törekvéseivel. Szintén aggodalomra ad okot, ha saját rossz döntése miatt nem vállalja a felelősséget, másokat okol a kudarcaiért, ugyanis ilyenkor a partner könnyen kerülhet bűnbak szerepbe.

A bántalmazó jellemzően domináns szerepet vállal a kapcsolatban vagy a családban. Ő hozza meg a jelentős döntéseket, de egyéb téren is elvárja, hogy mindenki neki engedelmeskedjen, hozzá alkalmazkodjon, a tulajdonaként kezeli a párját. Gyakori eszköz a megalázás is, ami sértegetés, megszégyenítés, gorombáskodás formájában nyilvánul meg, gyakran mások előtt is.

A bántalmazó motivációja minden esetben a birtoklás, a hatalom kézben tartása, a döntésekben való kizárólagos dominancia és az alárendelt fél gyengébbé tétele. Motiváció továbbá ennek az állapotnak a fenntartása: a bántalmazó áldozatát a legtrikább esetben engedi el, a kapcsolat megszűnését kudarcnak éli meg. Fontos számára a kizárólagosság, a birtoklás élménye, valamint a bántalmazott félelemérzetének állandó megléte.

Az áldozat⁸

Az áldozatok azok a személyek, akik sérelmet szenvednek el, beleértve a testi vagy szellemi sérülést, érzelmi szenvedést, gazdasági veszteséget vagy alapvető jogaik lényeges csorbitását olyan cselekmények vagy mulasztások által, amelyek sértik a tagállamokban érvényes büntető törvényeket, beleértve a hatalommal való bűnös visszaélést tilalmazó törvényeket.

Az áldozattá válás akár hosszú, akár rövidebb folyamat, semmiképpen sem az áldozat azonnali verbális vagy fizikai bántalmazásával kezdődik.

Gyakori attitűd a bántalmazottak esetében a mintakövetés. Ha a bántalmazott úgy élte le a gyermekkorát, hogy a családban jelen volt bántalmazó tekintélyszemély, akkor mondhatni ezt gondolja természetesnek, hiszen ezt látta otthon gyermekként. A félelemmel teli légkör, a verbális vagy akár fizikális erőszak jelenléte ha nem is komfortos a számára, de valamelyest elfogadottabb. Nyilván lát ellenpéldát, harmonikus kapcsolatokat maga körül, de a mintakövetés nagyon erős pszichés gátja annak, hogy helyzetén változtatni tudjon. Előző kapcsolatában vagy már a gyermekkorában megtanulta azokat a mintákat is, amelyeket elő tud venni a bántalmazás eltűréséhez, a konfliktusok kezeléséhez, illetve elkerüléséhez.

8 BABÓS Emese – DR. BAGI Krisztina – BOGLACSIK Tímea – BORSOS-KÖSZEGI Erika – HELLENBÁRT László – KOPF Katalin: *A gyermekvédelmi jelzőrendszeri tagok együttműködésének elősegítése a kapcsolati erőszak és az emberkereskedelem okozta ártalmak azonosítása és kezelése, Felkészítő anyag*, Budapest, Családbarát Ország Nonprofit Közhasznú Kft., 2019, 41–42. URL: <https://www.kapcsoljegybol.hu/files/shares/A%20gyermekve%20delmi%20jelzo%20rendszeri%20tagok%20egy%20egy%20C3%BCttm%20C5%B1k%20C3%B6d%20C3%A9se%20tananyag.pdf> Utolsó letöltés: 2024. 08. 23.

A bántalmazás ideje alatt is tanult viselkedésmintákat sajátít el. Kitapasztalja, hogyan kerülheti el leghatásosabban a bántalmazást, mit kell tennie, hogy kevesebb szidalmat, verést vagy egyéb bántalmazást kelljen elviselnie. Igyekszik alkalmazkodni, legtöbb esetben a saját érdeke, komfortérzete, mentális gátja háttérbe szorításával is. Ez pszichésen nagy megterhelést jelent a számára, a tanult viselkedésminták használata labilissá teheti, érzelmileg, lelkileg sérültté. Sok bántalmazott fordul egy idő után emiatt szakorvoshoz, hogy szorongását gyógyszerekkel tompítsa, illetve gyakori módszer a belső disszonancia feloldására az alkohol fogyasztása, illetve egyéb stimuláló szerek használata.

A bántalmazottak az életközösség során szinte minden esetben elszenvednek pszichés bántalmazást. Énképük torzul, nemiségük csorbát szenved, mindennapi működésük sok esetben csak önmaguk és gyermekük, gyermekeik fizikális ellátására korlátozódik. Ennek a torz énképnek a formálója a bántalmazó, és minél régebben tart a folyamat, annál inkább torzul az énkép. A bántalmazó személyiség megtöri az ellenállásukat, elhiteti velük, hogy értéktelenek, cselekvésképtelenek, egyedül nem boldogulnak. Traumatizált állapotba kerülnek, és kételkednek abban, hogy valóban képesek-e a kilépésre, az önálló életre, hiszen ezt hallották a párkapcsolat során, és többnyire el is hitték.

Gyakori a saját maguk hibáztatása is: „biztos kiprovokáltam”, „nem viselkedtem úgy, ahogy ő kérte”. Ilyenkor a szakembereknek kell elérni azt, hogy a kliens megértse, hogy egy egyenrangú párkapcsolatban mindkét félnek joga van az önálló véleménynyilvánításhoz, döntéshez, az erőszakos reagálás semmilyen helyzetben nem elfogadható egy kapcsolatban.

Sok esetben olyan mély sebeket hordoznak, amelyek a pillanatnyi helyzetben nem, vagy alig kezelhetők. Gyakori a szexuális megaláztatás, kihasználás, valamint erőszak, ami a nemi szerepek teljes torzulását eredményezi. A torzult énkép hosszabb, illetve intenzív bántalmazást követően nem minden esetben állítható vissza, számos esetben patológiás állapot alakul ki.

A tartós bántalmazást elszenvedettekre jellemző viselkedésformák:

- passzív-agresszív viselkedés – A passzivitás a konfliktus elkerülésének módszere, az agresszív viselkedés pedig a védekezésé.
- magas stressztűrő képesség – Az állandó, félelemből eredő készenléti állapot alakítja ki a viszonylag magas stressztűrő képességet, ami egy pszichés alkalmazkodási forma.
- Az alárendelt szerep megélése.
- A torz énkép következtében a bántalmazott önmagát minden helyzetben alárendelt szerepbe helyezi, ekként viselkedik.
- bezárkózás
- A félelem és az elszigetelődés introvertálttá teszi a bántalmazottat, aki problémáiról, helyzetéről sok esetben senkinek nem tud beszélni. Helyzetét szégyelli is, külső személynek ezért nem mondja el.
- félelem – A félelem folyamatosan jelen van a bántalmazottak érzetei közt,

tehát egy folyamatos feszült, éber, ugrásra kész állapotot élnek át, ami mentálisan rendkívül megterhelő.

- alacsony önbecsülés – A verbális bántalmazás következményként elhiszik, hogy kevesebbet érnek másoknál, hogy nem képesek önálló döntésekre, nem tudják felvenni a harcot a bántalmazóval semmilyen értelemben.
- kötődés a bántalmazóhoz – A valamikori jó kapcsolat, az elszigetelődés és az egyedüllétől való félelem ad egyfajta kötődést a bántalmazóhoz, amely szintén gátló tényezője lehet a kilépésnek.⁹

A kapcsolati erőszak dinamikája – a bántalmazás idősíkjá

A kapcsolati erőszak kialakulásáról számos tévhit és sztereotípiát él társadalmunkban, amiről a témával kapcsolatos prevenciós szakmai fórumokon szereztem személyes tapasztalatot, innen származnak alább idézett mondataim is, melyeknek mindig vannak mögöttes üzenetei:¹⁰

TÁRSADALMI SZTEREOTÍPIA, MEGÍTÉLÉS	MÖGÖTTES GONDOLAT/ÁLDOZATHIBÁZTATÁS
Velem ez nem történhetne meg.	Az áldozat a hibás, amiért engedi, és ő egy gyenge jellem.
Miért nem vette észre hamarabb?	Azt észre kell tudni venni, hogy valaki erőszakos, hiszen az egyértelmű.
Miért nem hagyja ott?	Biztos, hogy valami jó neki ebben a kapcsolatban, ha vele marad. Ez az ő felelőssége.
Minden kapcsolat elrontásáért két ember felelős.	Biztos megérdemelte, hogy így viselkedik vele a másik.
Minek szült neki annyi gyereket?	Biztos szereti, ha szexuális életet élt vele.
Miért nem kért segítséget?	Nem is olyan rossz neki ez a kapcsolat, hisz bármikor kiléphetett volna.

A bántalmazottakkal folytatott segítő munka során tapasztaltam, hogy egyik kapcsolat sem úgy kezdődött, hogy az egyik fél megütötte a másikat. Minden párkapcsolat pozitív érzelmekkel, az egymás iránti odafigyeléssel, bizsergéssel, várakozással indul. A kapcsolati erőszak áldozatai is erről az érzésről számolnak be, és semmi jelét nem is tapasztalják annak, hogy ez az ember engem pár hónap vagy év múlva meg fog alázni vagy kezdet emel rám, hiszen most a tenyerén hordoz, és lesi minden kívánságomat.

Minden kapcsolati erőszak kialakulási idősíkjá eltér egymástól (hiszen függ a bántalmazó és a bántalmazott személyiségétől, a támogató környezet jelenlététől, a kapcsolat

⁹ Uo., 146.

¹⁰ SÁNDOR-LENKEI Aida – MÖSZ: Miskolci Krízisambulancia, 2023. szakmai fórum.

intenzitásától és egyéb körülményeitől), azonban mégis megfigyelhetők benne olyan törvényszerű szakaszok, amelyek vissza-visszatérnek, és tendenciózusan megjelenhetnek.

Ezek a szakaszok, melyek egy párkapcsolati idősíkot vetítenek fel, a következők:¹¹

1. Berobbanó és idealizáló szerelem

Minden kapcsolat szerelemmel kezdődik, vagy annak illúziójával. A kezdeti szakaszban a bántalmazó elhalmozza szeretetével az imádott személyt, tenyerén hordozza, rengeteg figyelmet szentel neki. A szerelme nem érez mást, mint örömet, izgatottságot, magabiztosságot, hiszen így még nem szerette senki. A mindennapokban ez rendszeres üzenetváltásokat jelent, a szerelmesek, ha nincsenek együtt, gyakran elkalandozik a gondolatuk vagy a telefont lesik, mikor kapnak bármiféle pozitív jelet a másiktól. Természetesen ebben a szakaszban mindkét fél a legszebb arcát igyekszik mutatni a másiknak, aprólékosan készül a randevúkra.

2. Egymásba olvadás

Ha egy szisztematikus/manipulatív bántalmazóról beszélünk, akkor ezek a szakaszok tudatosan felépített stratégia részei, és ebben az időszakban a cél megszerezni, behálozni az áldozatot. Így a bántalmazó igényli párja minden szabad pillanatát, mindent együtt akar vele csinálni. Kommunikálja a párja felé, hogy nem tud nélküle egy percet sem eltölteni, és ettől a másik fél nagyon értékesnek és megbecsültnek érzi magát. A bántalmazottak többen is beszámoltak arról, hogy olyan érzés volt ebben az időszakban, mintha ostrom alatt lennének, minden percben lekötne a gondolataikat a másik, rendszeres programokat szervezettek, ajándékokkal halmozták el őket. Ebben az időszakban történik meg a pár bemutatása a barátoknak és a családnak is. A manipulatív bántalmazó igyekszik elbűvölni mindenkit, udvarias, előzékeny, kedves, nagyon jó benyomást kelt, hiszen el kell nyernie a bizalmukat és a támogatásukat. Ezt az esetek többségében meg is kapja, és a bántalmazottat a saját környezete is abban erősíti meg, hogy jól választott, és szerető társra talált. Még itt sem tud jeleket felfedezni, hiszen ez bármelyik párkapcsolat kezdetére jellemző lehet, így nem okolhatja magát, és őt sem hibáztathatja a környezete.

3. Gyors elköteleződés

Ez az a szakasz, ahol elsőként jelenhet meg a gyanakvás kicsiny szikrája. Ugyanis a bántalmazó nem tudja hosszasan játszani az elbűvölő ember szerepét, és egyre jobban idegesíti, hogy partnerének vannak egyéb társas kapcsolatai. A legfontosabb célja, hogy minél hamarabb csak az övé legyen, kizárólagosan. Így nagyon hamar (pl. egy-két hónap belül) igényli az összeköltözést, akár az esküvőt és a gyerekeket, idilli jövőképet fest fel, amihez bűn nem csatlakozni. Fontos figyelmeztető jel ebben a szakaszban, hogy már folyamatosan megjegyzéseket tesz a párja környezetére, barátaira. Nemtetszését nyilvánítja ki egy-egy velük való találkozás esetén, így a párja igyekszik kerülni az esetle-

11 ORVOS-TÓTH Noémi: *Egy nárcisztikus hálójában. Felépülés egy érzelmileg bántalmazó kapcsolatból*, Budapest, HVG Kiadó Zrt., 2018, 72–75.

ges konfliktusokat, ezért vagy titokban, vagy egyáltalán nem találkozik a környezetével. A környezet ugyan érzékeli a „bezárkózást”, de ezt be tudja a közös fészek kialakításának, és nem tesz megjegyzéseket, elfogadja, hogy a pár megkezdte a családi életét, amibe már egyre kevésbé férnek bele az egyéb kapcsolatok.

4. A partner izolálása

Ebben a szakaszban a biztonságot a szisztematikus bántalmazó számára a kontroll jelenti, amikor kizárólagos szerepet tölthet be a párja életében. Sorra igyekezik eltávolítani a támogatókat a párja mellől, és végső mondatként megjelenhet: „Drágám, ne dolgozz, majd én eltartalak!” Ez az utolsó emberi kapcsolatoktól való teljes elszakítást eredményezi, ami a munkahelyi közeg volt. Ugyan sokaktól halljuk, hogy vágnak egy ilyen mondatra a párjuktól, de valójában a munkahelyi társas kapcsolatok lebontása a végső állomása a szeparációnak. Az áldozat szinte észre sem veszi, hogy egyedül marad a bántalmazóval, és a világát, a mindennapjait csak az ő személye jelenti, visszajelzést is csak tőle kap.

Az izoláció egyre szorosabbá válik az áldozat körül, mert ebben az időszakban már kontrollálhatja őt időben, térben és gyakran gazdaságilag is – hiszen az egyetlen kereső a kapcsolatban a bántalmazó, aki kizárólagos felügyeletet gyakorol az anyagi források felett. Az áldozatok ezt már nagyon szorítónak érzik, hiszen egyre jobban tudatosul bennük, hogy anyagilag kiszolgáltatottá váltak, kérniük kell, ha valamit szeretnének – legyen az a vacsorához való bevásárlás, egy ruha vásárlása vagy a rezsizsámla befizetése. A környezete gyakran nem is tud erről az állapotról, hiszen a felszínen minden rendben van, és az idilli képet az áldozat nem akarja szétrombolni.

A szeparáció számos területen megjelenhet az életében. Gyakran előfordul, hogy a bántalmazó megnézi a telefonját, belép a social media profiljába, email-jébe, kémprogramot telepít az áldozat telefonjára, hogy egy pillanatra se veszítse szem elől. Minden lépését követi, vagy akár másokkal követteti. A teljes izolációval is találkozhatunk, amikor az áldozat a házból sem léphet ki a bántalmazó tudta vagy jelenléte nélkül.

Ha ebben a szakaszban megjelennek a családtagok, és kapcsolattartást szeretnének kezdeményezni, vagy nemtetszésüket fejezik ki annak kapcsán, hogy nem tudnak találkozni az áldozattal, veszekedés generálódik, aminek számos következménye lehet – a bántalmazó személyiségtípusától függően; dühkitörés, agresszió, tárgyak tönkretétele (amelyek fontosak az áldozatnak), vagy csenddel verés, amikor napokig nem szól hozzá, büntetve őt. Természetesen ezekért a veszekedésekért, konfliktusokért az áldozatot teszi felelőssé, érzékenynek minősítve őt. „Mert ha nem hisztiznél, nem kiabálnék” – tehát ő a hibás. A veszekedéseket, melyeket erőszakkitörésnek nevezünk a bántalmazó kapcsolatban, mindig a mézeshetek időszaka követi, amikor a bántalmazó megbánást mutat, bocsánatot kér vagy elbátelligálja a történeteket; „Tudod, csak sok volt a stressz a munkahelyen”.

A legtöbb pár erre az időszakra ütemezi a gyerekvállalást, ami a külső szemlélő számára teljesen természetes, az áldozat pedig (aki nem gondolja magáról azt, hogy ő áldozat, inkább csak azt, hogy túlérzékeny valaki) örömmel vág bele a gyerekvállalásba, hiszen szereti a párját, emlékszik a szerelmes pillanatokra, és nincs is annál fantasztikusabb az életben, mint egy gyerek.

5. Devalválás, leértékelés

Mielőtt a bántalmazó kapcsolat ezen fázisát részletesen jellemeznénk, fontos egy párhuzamot húzni a minden családot érintő fejlődési szakaszok jellemzőivel.

Ugyanis minden családi élet fejlődési folyamatában elkülöníthető szakaszok vannak, melyek újabb és újabb megoldandó feladatokat hoznak magukkal. Az új fejlődési szakasz elérése új működésmód kialakítását is szükségessé teszi. Egy család működését nagyban meghatározza, hogy milyen életciklusban van, és így milyen feladatok megoldása köré szerveződik éppen a család élete. Ennek értelmezéséhez keretet ad a dinamikus családpszichológiában ismeretes Hill és Rodgers-féle családi életciklus modell.¹² A modell szerint a család folyamatosan megújítja önmagát, méghozzá azért, mert olyan változások, fontos események történnek vele, melyek megváltoztatják, alakítják a családban lévő kapcsolatokat, érzelmi viszonyokat.

A modell a családi élet fejlődését nyolc szakaszra bontja:

1. Újonnan házasodott pár, gyermek nélkül.
2. Csecsemőt és/vagy kisgyermeket (születéstől 3 éves korig) nevelő család.
3. Óvodáskorú (3–6 éves) gyermeket nevelő család.
4. Iskolás (6–14 éves) gyermeket nevelő család.
5. Serdülő (14–18 éves) gyermeket nevelő család.
6. Felnövekedett gyermeket kibocsátó család.
7. Magukra maradt, még aktív (dolgozó, munkahellyel rendelkező) szülők családja.
8. Idős házaspár családja nyugdíjazás után.

A különböző szakaszokban eltérő kérdésekkel és problémákkal kell szembenézni. Ezeket az újabb feladatokat hívjuk „normatív krízisnek” (Erikson).¹³ Fordulópont jellegű időszakokról van szó, amikor a különböző hatások változtatásokat kívánnak meg a család életében, működésében. Igazi krízis akkor keletkezik, ha a család nem tudja funkcióit rugalmasan működtetni, nem tud változni, és nem tudja az új szerepek által megkívánt újfajta helyzetet jól kezelni.

Az újonnan házasodott pár az első családi életciklus, amelyből a csecsemőt gondozó családi életciklusba lép át a pár. Számos új feladat és nehézség jelenik meg minden család életében ekkor. Fókuszba kerül az óriási felelősségérzet a gyermek iránt, a saját szükségletei a szülőknek háttérbe szorulnak, minden a gyerek igényei körül forog, amelyek kielégítésében a pár teljesen rutintalan. Felerősödik az egymásra támaszkodás igénye, elvész a megszokott nyugodt párkapcsolati lét, a szexuális élet fontossága visszaszorul. A szülőknek ebben a szakaszban meg kell ismerkedniük az anyai és apai szerepekkel, amelyekben sok a bizonytalanság. Mindeközben a nő elveszíti a régi testét, a mindennapjait a gyerek ellátása köti le, figyelme egyértelműen a gyerekre fókuszál. Az apa ebben a ciklusban a támaszt kell, hogy jelentsen neki.

A kapcsolati erőszakban azonban a bántalmazó nem engedi, hogy a fókusz lekerüljön róla. Az áldozat minden pillanatát ő kell, hogy kitöltse, és ha ez nem így tör-

12 HILL, Reuben – ROY, H. Rodgers: The Developmental Approach, in CHRISTENSEN, Harold T. (ed.): *Handbook of Marriage and the Family*, Chicago, Rand McNally and Co., 1964, 171–211.

13 ERIKSON, Erik H.: *A teljes életciklus*, Budapest, Animula Kiadó, 2019.

ténik, akkor az erőszakkitörést eredményezhet. Kezdetben csak verbálisan és lelkileg, később eszkalálódhat, és fizikai bántalmazással is kiegészülhet.

A bántalmazott számára ebben az időszakban, az elszigetelt állapotban az egyetlen realitást, a valóságot a bántalmazó jelenti, ahol egyre súlyosabbá válik az önzése, minden róla szól, és mindenért a másikat hibáztatja. A partnerét mások előtt devalválja, megalázza, önbecsülését rombolja.

Ezt a gyakorlati tapasztalatot támasztja alá Nagy–Ercsey–Galambos–Lukács–Mészáros 2020-ban készített reprezentatív kutatása,¹⁴ melynek célja a kapcsolati erőszak általi érintettség felmérése, a témával kapcsolatos általános ismeretszint és attitűd feltérképezése volt a krízisellátásba menekült bántalmazottakkal végzett mélyinterjúk adatai alapján:

„Tipikusnak mondható, hogy a bántalmazó a gyerek(ek) megszületése után vált erőszakossá, majd agresszívvé. Szintén tipikusnak mondható az erőszak kialakulásának dinamikája és súlyosságának eszkalációja: a verbális agressziót kisebb fizikai bántalmazások követik, ami aztán egyre agresszívvá és egyre rendszeresebb fizikai erőszakká válik. Szintén többen említették a kontroll (basáskodás) megjelenését: a bántalmazó a bántalmazott minden ideje és cselekedete felett rendelkezni akar, állandósul a koholt féltékenység, majd ezt követi a kommunikációs csatornák és eszközök megvonása, a párkapcsolaton kívüli kapcsolatok szisztematikus leépítése. A párkapcsolati helyzetből hatalmi helyzet alakul ki, szinte teljes anyagi, lelki függőségekkel. Külön esetként lehet említeni az áldozatok teljes megtörését, amikor a tettlegesség kiszámíthatatlan, értelmezhetetlen, és jellemzően a kapcsolatból való kilépéssel sincs vége. A nemi erőszak egyrészt mint a fizikai bántalmazás egy típusa, másrészt mint hatalmi helyzet kerül elő a legtöbb történetben. Bár kevés olyan esettel találkoztunk, amely a verbális agressziónál, kontrollálásnál megáll, azonban az a valószínű, hogy ilyen problémákkal az áldozatok nem jelennek meg az intézményrendszerben. Interjúalanyaink esetében ezért a lelki és a fizikai erőszak szinte minden esetben összekapcsolódott.”¹⁵

Ebben a szakaszban az áldozat már partnerként nem feltétlenül kell a bántalmazónak, mások felé irányul a valódi érdeklődése. A partnerrel egy célja van, a hatalma gyakorlása, a teljes önzésének kiszolgálása, az áldozat önértékelésének leépítése;

- „Milyen anya vagy, hogy nem tudod szoptatni a gyerekedet/nem tudod megvizsgáltatni/nem tudod, miért sír stb.?”
- „Hogy nézel ki? Veled sehol nem lehet megjelenni.”
- „Ha én nem lennék, te már éhen haltál volna.”
- „Ugyan kinek kellenél?”

14 Dr. NAGY Beáta Magda – ERCSEY-ORBÁN Melánia – GALAMBOS László – LUKÁCS György – MÉSZÁROS Zoltán: *A kapcsolati erőszak eredményeként krízishelyzetbe kerülés megelőzését célzó országos, reprezentatív kutatás készítése*, Kutatási zárótanulmány 1., *A kapcsolati erőszak jelenségét, a bántalmazások típusait és hosszúságát felmérő kvalitatív kutatás a kapcsolati erőszak áldozatai körében*, Budapest, A Családbarát Ország Nonprofit Közhasznú Kft., 2020, 26. URL: <https://csalad.hu/api/files/11328-kapcsolati-eroszak-oroszagos-reprezentativ-kutatas-kvali-1>. Utolsó letöltés: 2024. 08. 23.

15 Uo., 26.

Ilyen és ehhez hasonló becsmérő megjegyzések tökéletesen alkalmasak arra, hogy áldozat elhiggye, hogy ő egy szerencsétlen – szinte minden szerepében elbukott, és ezért ő a felelős. Mivel az áldozat egyetlen valósága ebben a szakaszban csak a bántalmazó, még visszajelzést sem kap a szeretteitől, a támogató rendszerétől ennek ellenkezőjéről. A gondolatait átjárják a bántalmazó szavai, aki elhitheti vele, hogy hiába is mondaná bárkinek, hogy mi történik vele, neki úgyse hinne senki. Az áldozat egyre jobban kimerül és elbizonytalanodik.

6. Elbizonytalanítás

„A fizikai erőszak mellett a lelki terror, a bántalmazott személyiségének teljes leépülése, a folyamatos félelem az áldozatok egy részénél szuicid gondolatok megjelenéséig, illetve akár öngyilkossági kísérletekig vezetnek. Szinte minden egyes áldozat esetében nagyon hosszú távú lelki töréseket okoznak. A mentális problémák a gyermekeknél is megjelennek, még ha ők személy szerint nem is voltak bántalmazottak, de tanúi voltak a kapcsolati erőszaknak.¹⁶ Gyermekeknél jelentkező pszichológiai fejlődési problémák megjelenéséről szinte minden interjúalany beszámolt.”¹⁷

A bántalmazó kapcsolat ezen szakaszában a partner panaszait a bántalmazó fél állandóan ellene fordítja, megkérdőjelezi ítélőképességét és józan esztétét is, gyakran diszszociál, már nem is emlékszik, hogy valóban megtörténtek-e a bántalmazások. Kezdi úgy érezni, hogy megőrült, tudata beszűkül, bénulttá válik.

„Én nem ütöttem meg! Ha megütök, arra majd emlékezni fogsz, ne félj!”, mondta ezt egy bántalmazó, aki ököllel ütötte meg felesége arcát úgy, hogy annak eltört az állkapcsa, és egy foga kiesett. A nő, amikor a sérüléseivel megjelent a segítő szervezetnél, még maga is elbizonytalanodott, hogy valóban így volt-e. A bántalmazó mindvégig kitartott a tagadás mellett, amiben az esetek jelentős részében sosem hátrálnak meg. Ebben az esetben a bírónő kérdezte meg az „elkövetőt”, hogy „akkor mivel magyarázza, hogy a felesége foga kirepült a szájából?” A bántalmazó „Nem voltam ott, nem tudom.” választ adott.

Sajnos a kilépésre minimális esélye van ebben a fázisban segítség nélkül az áldozatnak.

7. Lejáratás

A végső szakaszban az áldozat már teljesen megsemmisül, gúny céltáblája, rossz hírért kelti a bántalmazó, mások előtt megalázza, lejáratja. A külvilág is gyakran a bántalmazónak hisz, ugyanis a nárcisztikus bája elvarázsolja továbbra is környezetét, köztisztviselőben álló ember, aki egy mihaszna embert kell, hogy elviseljen. (Ez a jelenség leginkább a középosztálybeli, felső-középosztálybeli társadalmi csoportba tartozó áldozatokra lehet igaz. A mélyszegénységben élő családok esetében a nyílt erőszakkal fellépő bántalmazókat tekintély övezi a közvetlen környezetében, mindaddig, míg nem lép át egy olyan határt az agresszivitása, hogy a közösség megálljt parancsol neki, és elítéli.)

16 Mindezen megállapítás a párkapcsolati erőszak kontextusában igaz, és a tanulmány nem tudja felvállalni az egyéb bántalmazási formák pszichodinamikai folyamatainak ismertetését, úgymint gyermekbántalmazás, iskolai erőszak, idősbántalmazás, fogyatékosok bántalmazása.

17 Dr. NAGY–ERCSEY-ORBÁN – GALAMBOS – LUKÁCS – MÉSZÁROS: i. m., 26.

Női áldozat esetén gyakran megfigyelhető, hogy elhiszi magáról, hogy tényleg rossz anya, hiszen nem tudja megnyugtanni a gyermekét, vagy a gyerek miatt nem teljesít jól a suliban, rossz feleség, hisz tényleg nem tudta megfőzni a brassóit úgy, ahogy a férje szereti, stb.

Férfi áldozat esetén megfigyelhető, hogy elhiszi magáról, hogy egy semmirekellő, aki még egy csapat sem tud beszerezni, és bevásárolni sem tud hiba nélkül.

A mások előtti megalázás, kigúnyolás, a nyílt erőszakos viselkedés egyetlen előnye, hogy a külvilág számára is egyre nyilvánvalóbbá válik a titok, amit eddig a négy fal között tartott mindenki a családban. Ez lehetőséget tud adni arra, hogy a környezet vissza tudjon jelezni arra, hogy ez nem normális, ez nem tűrhető – ami megerősítheti az áldozatot abban, hogy a valóság tényleg az, amit ő lát.

A kapcsolati erőszak dinamikája

A kapcsolati erőszaknak nem csak lineáris idősíkjá, hanem egy tipikus, cirkuláris dinamikája¹⁸ is van mindeközben. Ennek megismerése és tudatosítása segít megérteni, hogy miért nem vette észre, miért maradt és miért tűrt az áldozat.

2. sz. ábra: CSBM – A gyermekvédelmi jelzőrendszeri tagok együttműködésének elősegítése tananyag, ppt 2019.

18 BABÓS – DR. BAGI – BOGLACSIK – BORSOS-KÖSZEGI – HELLENBÁRT – KOPF: i. m.

A kapcsolatban jó és rossz időszakok követik egymást.

Három ciklusra bontható a kapcsolati erőszak:

1. *Növekszik a feszültség a bántalmazóban* – az áldozat fél, retteg, látja a közelgő jeleket, meg akar felelni a bántalmazó minden elvárásának, hogy elkerülje az erőszakkitörést. Sajnos ez szinte egy bántalmazó kapcsolatban lehetetlen, mert mindig talál egy olyan indokot az erőszaktevő, ami miatt feszült helyzetet lehet teremteni. Az áldozatnak ez az időszak olyan, mintha tojáshéjon lépkedne, nem tudja, mikor, milyen helyzet eredményez feszültséget. Ez egy folyamatos készülségi állapotot idéz elő a bántalmazottban, ami kimerítő, az idegrendszerét megterheli, az alvását, nyugodt pihenését megakadályozza.

2. *Erőszakkitörés* – megtörténik az erőszakos cselekmény, amely verbálisan, lelkileg, fizikálisan, bárhogya történhet – a bántalmazó megkönnyebbül, szinte kielégül. Az áldozat, bár fáj neki, de lelkileg mégis megkönnyebbül, hogy egy darabig nyugta lesz, hiszen túl van rajta. Az áldozatok túlélési stratégiát dolgoznak ki ezekre a helyzetekre, hogy jobban bírják. Sokkal többet bírnak ki, mint bármelyikünk, az évek hosszú sora alatt. Arról számolnak be, hogy jobban bírják a fizikai erőszakot, mint a lelki és verbális bántalmazást. Ugyanis a csontok összeforrnak, a hematómák felszívódnak, begyógyulnak, a közben elhangzott mondatok vagy a megalázó viselkedések örökké beleégnek a tudatukba és lelkükbe, amelyek később csak hosszú terápiák során feldolgozhatók.

3. *Megbánás* – „mézeshetek időszaka” – ígéretek, vegyes érzések, bizakodás, hogy hátha, mégis betartja az ígéretét. A bántalmazó kapcsolatok kezdeti időszakában, szinte minden alkalommal, egy erőszakos kitörést megbánás követ. Amikor a bántalmazó, még ha nem is kér bocsánatot, de megmagyarázza, hogy miért volt olyan „ideges”: „tudod, most egy kicsit stresszes a munka”, „csak az ital szólt belőlem”, „nem úgy gondoltam, hiszen mi együtt mindent meg tudunk beszélni”. Ebben a szakaszban ismét kedveskedik az áldozatnak, újból randevúra hívja, ajándékokkal halmozza el, dicséző szavakat mond, akár elviszi egy utazásra, több időt tölt vele, szinte úgy, ahogy ez egy nászút esetében történik. Ilyenkor a legfontosabb célja, hogy eloszlassa az összes kételyét a párjának, miszerint ők nem egymáshoz valók, vagy hogy egy kicsit is megforduljon a fejében, hogy elhagyja őt. Az áldozat pedig megerősödik, hogy ez egy rendes, kedves ember, akibe ő valójában beleszeretett, most csak kicsit összezsaptak a feje felett a hullámok. De együtt mindenre képesek.¹⁹

Ranschburg²⁰ állítása szerint „a harmadik, úgynevezett »megbánó szakasz« az idő előrehaladtával eltűnik. A mézesheteket követő időszakban azonban újra növekedni kezd a feszültség, sűrűlődasok jelentkeznek a kapcsolatban, melyek megoldására nincs mód, és

19 A Krízisambulancián szerzett tapasztalatok, segítő folyamatok megfigyeléseit tartalmazza a szakaszok ismertetése. (A Krízisambulancia a kapcsolati erőszak által veszélyeztetett segítségre szoruló személyek, a kapcsolati erőszak áldozatai, valamint a velük kapcsolata kerülő szakemberek számára nyújtott humán szolgáltatás. Az Ambulancia célja, hogy a hozzá forduló ügyfelek számára segítse a kapcsolati erőszak folyamatainak korai észlelését, annak érdekében, hogy az áldozatok minél hamarabb segítséget kapjanak, megelőzve a súlyos, életveszélyes krízishelyzetek kialakulását. Szolgáltatásai között szerepel a szociális, a pszichológiai tanácsadás biztosítása.)

20 RANSCHBURG Jenő: *Meghitt erőszak*, Budapest, Saxum Kiadó, 2006.

ezt követően ismételten megtörténik az erőszakkitörés. A ciklus megtörésére jellemzően csak úgy van mód, ha az egyik fél – és ez leginkább a bántalmazott – kilép a kapcsolatból.”

Walker a kapcsolati erőszak sajátosságait a következőkben foglalja össze (Walker 1992):²¹

- az erőszak ciklikus jellege,
- a tanult tehetetlenség kialakulása,
- a sértett képtelensége a helyzet semleges, tárgyilagos értékelésére,
- az erőszak eskalációja,
- a kapcsolat megszakítására tett kísérletek.

Utóbbinál kiemelendő, hogy „hazai civil szervezetek adatai szerint a nők átlagosan 35 verést szenvednek el, mielőtt segítségért fordulnak, és akkor átlag 5–12 intézménynél, hatóságnál kérnek segítséget az erőszak megállítása érdekében, mielőtt hatékony segítséget kapnak”.²²

A segítőnek tisztában kell lennie a dinamikai folyamatokkal és a bántalmazó kapcsolatok törvényszerűségeivel, mert a toxikus kapcsolatok lineáris és cirkuláris szakaszai azt is meghatározzák majd, hogy a segítő mikor, hol és hogyan tud belépni az áldozat életébe, és mikor, milyen reakciókra számíthat.

- Tudnia kell a segítőnek, hogy a bántalmazott általában az erőszakkitörést követő 48 órán belül kér segítséget. Ha nem tud, vagy nem kap hatékony segítséget, akkor visszazökken az erőszak ciklusba, és minden kezdődik előről.
- Tudnia kell azt is, hogy a mézeshetek időszakában nem fog segítséget elfogadni az áldozat, hiszen ez a reménykedés és a szerelem szakasza, és ő szeretné azt gondolni, hogy jól választott, jó emberismerő.
- Tudnia kell, hogy az áldozat többször megpróbál majd kilépni a kapcsolatból, és többször vissza fog menni (erről bővebben a „Miért marad?” fejezetben), és általában a 7. kilépési kísérlet szokott csak sikerülni.
- Tudnia kell, hogy az áldozat elhiszi mindig, amit a bántalmazó mond – mert ő a valósága.
- Tudnia kell, hogy az áldozat önbecsülése romokban van, és elhitte, illetve megszokta, hogy nem hisznek neki, amikor a bántalmazója tetteiről beszél („ő olyan jó ember – ne mondd már!”).
- Tudnia kell, hogy az áldozat szégyelli, ami vele történt, és magát okolja a történetekért.
- Tudnia kell, hogy pár- és családterápia, illetve a mediáció nem alkalmazható kapcsolati erőszak áldozatai esetében, hiszen ebben a párkapcsolatban nincs egyenrangú partneri viszony, hiszen a bántalmazó hatalmat gyakorol a bántalmazott fölött, és az áldozat, ha őszintén nyilvánul meg egy ilyen terápiás folyamat során, annak büntetés lesz az eredménye.²³

21 WALKER, LENORE E. A.: *The Battered Woman Syndrome*, New York, Springer Publishing Company, 1992.

22 Statisztikai adatok a nők elleni erőszakról, *nokjoga.hu*. URL: <https://nokjoga.hu/alapinformaciok/statisztikak> Utolsó letöltés: 2024. 08. 24.

23 A krízisambulanciás ellátásban megjelenő bántalmazottak segítő folyamatának tapasztalatai.

Miért marad a bántalmazott a toxikus párkapcsolatban?²⁴

A bántalmazott a leggyakrabban ezt a kérdést kapja a környezetétől, amely egyben egy áldozathibáztató ítélet is fölötte. Számos magyarázatot tud adni erre a kérdésre, amelyből a teljesség igénye nélkül csak néhányat említünk, mivel óriási szakirodalma van a témának.

- A biztonságot kereső áldozat azért marad egy olyan kapcsolatban, ahol párja bántalmazza, mert ezt szokta meg.
- A „vak” áldozat nincs is tudatában annak, hogy fizikai bántalmazás áldozata.
- A magát értéktelennek tartó bántalmazott úgy érzi, nem érdemli meg a szeretetet és boldogságot.
- A „Megérdemelttem, igyekezni fogok, hogy többé ne hibázzak” mentálitással bíró áldozat esetében gyenge önbecsülésről és túlzott önhibáztatásról beszélhetünk.

Miért tűr a bántalmazott?

- **Gyerekek:** „A gyerekeknek szükségük van apára. Egy erőszakos apa is jobb a semminél.”
- **Házastársi eskü:** „Azt mondtam, addig maradok a felesége, míg a halál el nem választ. A rossz tulajdonságait is el kell fogadnom.”
- **Szerelem:** „Szeretem. Amikor nem durva, boldog vagyok. Ha vele maradok, talán a szerelmem megváltoztatja.”
- **A valóság letagadása:** „Nem is igazán erőszak, amit velem csinál. Ki lehet bírni. Van, akivel sokkal rosszabb dolgok történnek.”
- **Szégyenérzet:** „Jobb, ha nem tud erről senki.”
- **Bűntudat:** „Biztos én tehetek róla. Valamit nem csinálok jól. Megérdemlem, hogy így bánik velem.”
- **Az önbecsülés hiánya:** „Úgysem találnék nála jobbat. Azt mondja, hogy csúnya vagyok, és ráadásul rossz anya és feleség.”
- **Félelem:** „Megfenyegetett, hogy ha elhagyom, utánam jön, és megöl engem is és a gyerekeket is.”
- **Tanult tehetetlenség:** „Úgysem tudok változtatni a helyzetemen, ő erősebb nálam. Senki sem tud segíteni rajtam.”
- **Hamis felelősségérzet (társadalmi nyomás):** „A családnak mindenképpen együtt kell maradnia. A család összetartása a nők dolga.”
- **Anyagi függőség:** „Nem lennék képes egyedül eltartani magamat és a gyerekeimet. Egyébként is, hová mehetnék?”
- **Érzelmi zsarolás:** „Azt mondta, nem tud nélkülem élni, és hogy öngyilkos lesz, ha elhagyom.”
- **Vallás:** „Amit Isten egybekötött, ember szét nem választja”. „Holtodiglan, holtáiglan.”²⁵

²⁴ NANE EGYESÜLET: i. m., 42–46.

²⁵ KUSZING Gábor – dr. SPRONZ Júlia – dr. WIRTH Judit: *NANE- Szakmai módszertani útmutató a párkapcsolati erőszak elleni hatékony fellépésre*, Budapest, NANE Egyesület – PATENT Egyesület, 2012.

Hogyan beszéljessünk egy áldozattal

Amikor egy kapcsolati erőszak áldozata először felkeres egy segítőt, legyen az bármilyen szolgáltatásban, azt tudatosítani kell segítőként magunkban, hogy ő ezen a lépésén nagyon sokat gondolkodott, óriási belső vívódáson ment keresztül, és ez egy hatalmas lépés számára, hiszen szembe kell néznie saját magával, a döntéseivel és számít a megvetésre.

„A kapcsolati erőszakot elszenvedett nők körében az a jellemző kérdés, hogy »hogyan történhetett ez velem? Miért Velem?«. Az áldozatok egyik első érzése a szégyen, illetve ennek elrejtése, a »nem akarok beszélni róla« érzés, ezzel együtt nagyon gyakran megjelenik egyfajta önhibáztatás. Gyakori önáltatási forma a »majd megjavul, igazából belül nem ilyen« hozzáállás.”²⁶

Miért mondja el nekünk? A bizalmi kapcsolatról...

Minden segítő kapcsolat kulcsa, hogy vajon tudunk-e bizalmi kapcsolatot kialakítani a klienssel, és ezáltal el meri-e mondani legféltebb titkait, amit esetleg évekig őrizgetett, és még a saját családtagjaival sem osztott meg. A bizalmi légkör kialakításának nagyon fontos része, hogy egy nyugodt, csendes helyen tudjunk vele beszélgetni, ahol nem zavarunk meg, nem nyitnak ránk, és barátságos szobában csak rá tudunk figyelni.

Bántalmazott esetében fontos szempont, hogy ha együtt érkezik a bántalmazóval, akkor őt „válasszuk le róla” (ez a helyzet akkor fordulhat elő, ha nem egy speciális áldozatoknak működtetett szolgáltatásról van szó, pl. családsegítő szolgálat, iskola, óvoda stb.), kérjük meg, hogy szeretnénk most négy szemközt beszélni a párjával, addig nyugodtan sétáljon egyet, vagy taktikai lépésként adjunk neki feladatot – keresse meg a gyerek tornaszákját, fizesse be az ebédpénzt.

Biztosítsuk arról az áldozatot, hogy ami itt elhangzik, az itt is marad. A titoktartás a segítő szakma egyik legfontosabb etikai alapja, és ennek garantálása erősítheti a kliens bizalmi kapcsolódását felénk.

Nagyon nehéz a bántalmazottnak elkezdni beszélni, ezért bátoríthatjuk, hogy figyelünk rá, és kíváncsiak vagyunk rá. Ha ezek után is nehéz beszélni, tájékoztatjuk, hogy milyen szolgáltatás keretében beszélgetünk, mit tudunk neki nyújtani majd az elkövetkezőkben. (Hívószó lehet: „Hallgatom”).

Az esetek többségében egy hívószó elég, hogy elindítsa a klienst, és szinte azt sem tudja, honnan kezdje a mesélést. Többféle megoldás létezhet a beszélgetés vezetése kapcsán, de mindenképpen hagynunk kell a szabad érzelemnyilvánítást, a csapongást, mert ezek segítenek a bántalmazottban oldani a feszültséget. Innentől kezdve persze az a feladatunk, hogy aktív hallgatással legyünk, tartsuk fenn a figyelmünket, és a monológot követően strukturáljuk az elmondottakat, parafrázáljunk – fogalmazzuk vissza az elhangzottakat (kihangosítjuk az elhangzottakat),²⁷ ezzel is jelezve, hogy figyelünk, és értjük, amit mond. Az áldozatokkal foglalkozó speciális szolgáltatásokban (pl. a krízisellátás szolgáltatásai) az anamnézis elkészítéséhez fontosnak tartjuk a párkapcsolat történetiségét feltérképezni, így megkérjük, hogy mesélje el a történetüket, onnantól, hogy megismerkedtek. A problémafeltárás során elsősorban nyitott kérdéseket hasz-

26 DR. NAGY – ERCSEY-ORBÁN – GALAMBOS – LUKÁCS – MÉSZÁROS: i. m., 26.

27 KOZMA JUDIT: *Kézikönyv szociális munkásoknak*, Budapest, Szociális Szakmai Szövetség, 2002, 139.

nálunk, hiszen a segítő kapcsolatban a kliens meséltetése a fontos, és ezt ezzel segítjük elő leginkább.

Használunk minden olyan eszközt, amelyet a szociális munka során az egyéni esetkezelés kapcsán elsajátítottunk. Egyre azonban nagyon vigyáznunk kell. A problémafeltárás során gyakorta használjuk a „miért?” kérdéseket – hiszen ezek segítségével ismerjük meg a problémák hátterét –, de a bántalmazottal végzett beszélgetések során ezeket hagyjuk el a kérdéseink közül.

Gondoljuk végig, milyen kérdéseket tudnánk feltenni miért kezdetű kérdésszóval, és az milyen mögöttes gondolatot eredményezhet a bántalmazottban a segítőről:

Miért kérdés	Bántalmazott mögöttes gondolata a segítőről
Miért maradt ebben a kapcsolatban?	Tiszta bolond vagyok, hogy ennyit tűrtem, ő is bolondnak tart.
Miért nem kért segítséget?	Túl késő. Már rajtam nem lehet segíteni. (Az áldozat a számonkérés érzékeli, és egyúttal beindul nála az [ön]degradálás dinamikája.)
Miért szült neki ennyi gyereket?	Mit hisztizek itt, úgyse hiszi el nekem, hogy nem én akartam ennyi gyereket – de nem volt választásom.
Miért hagyta a gyerekeket ebben a kapcsolatban?	Az én hibám lesz – veszélyeztettem a gyerekeket. Lehet, hogy el akarja majd venni tőlem őket?
Miért nem jelentette fel?	Ő is gyengének tart, vagy nem hisz nekem, hiszen ha igazam lenne, akkor feljelentettem volna.
Miért ment vissza hozzá, miután már egyszer elköltözött?	Nem érti, hogy miben voltam, engem hibáztat, és igaza van. Minek is beszélek?

4. sz. ábra: saját forrás

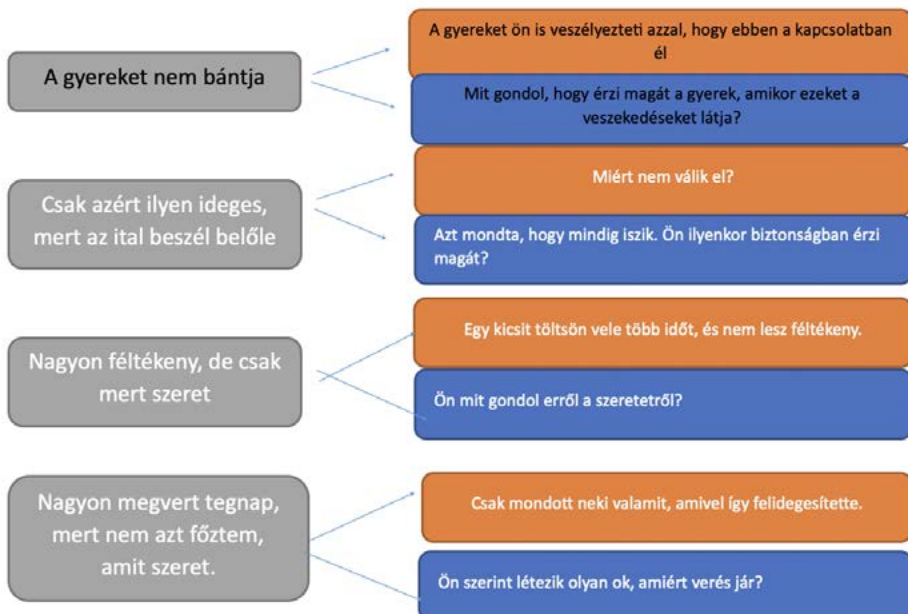
Ezek és az ehhez hasonló kérdések fontosak persze, segítenének megérteni a kliens döntéseit, az életútja alakulásának miértjeit, azonban áldozathibáztató kérdésnek minősülnek. Mindegyikük egy megerősítése annak, hogy az ő hibája, amiért ez a helyzet egyáltalán kialakult, és az erőszak eskalálódott. Ez nemhogy nem segíti az áldozatot, hanem visszaveti a gyógyulás folyamatát, és az önértékelésében még inkább gyengíti.

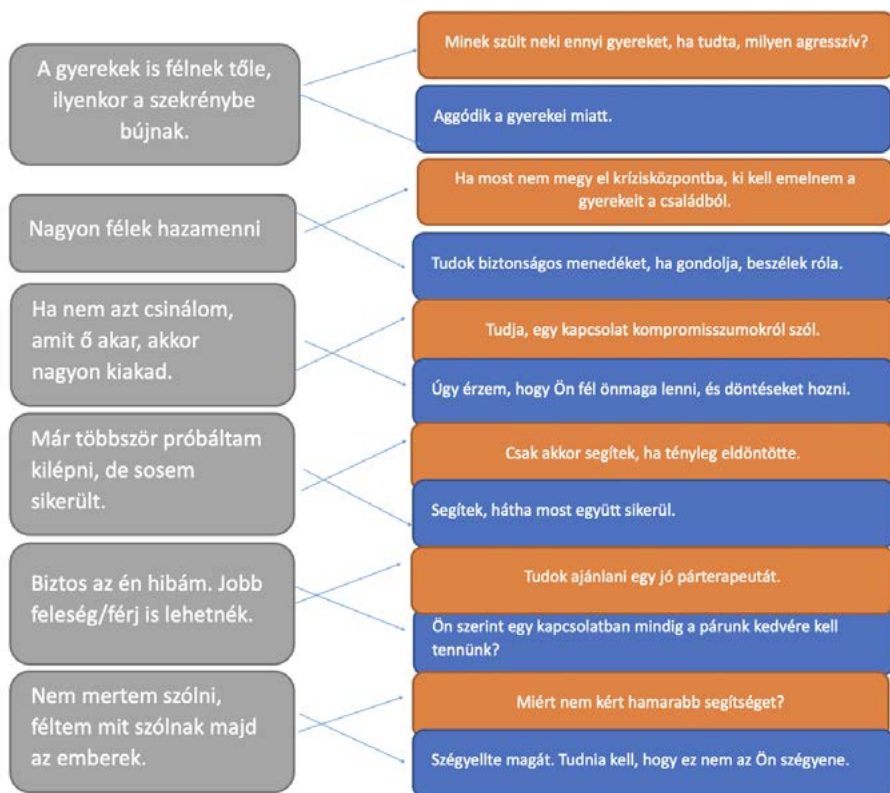
Shannon Thomas azt a folyamatot, amelyen a bántalmazottak/túlélők keresztül mennek, „kavicsok gyűjtögetésének” nevezi. Minden kavics egy negatív élmény, ami az áldozatot éri a környezetében. Kezdetben ezek a kavicsok elférnek a zsebben, aztán a táskában, és bírható. „Gyakran egy vállrándítással továbblépünk. Aztán idővel, ahogy egyre

több kavics (fájdalmas pillanat) kerül a zsákba, egyre nehezebben cipeljük. Sok túlélő úgy írja le ezt az érzést, mintha összeroskadna a bántalmazó krónikusan diszfunkcionális viselkedésének súlya alatt.” Egy áldozathibáztató mondat ugyanilyen kavics lehet a bántalmazott zsákjába, ami egy idő után bénulttá és mozdulatlanná teszi. A bántalmazottal való kommunikáció alapelve az áldozatközpontúság, vagy ahogy Héra és Szegő nevezi tanulmányában, traumainformált ellátás (trauma-informed care – TIC) biztosítása. Ennek feltétele, hogy az áldozat traumáját csak akkor tudjuk jól kezelni, ha érzelmi biztonságot teremtünk a segítő kapcsolatban, meghagyjuk az áldozatnak a választás/döntés szabadságát (ami a kliens autonómiájának tiszteltben tartása), és segítünk neki visszaszerezni a kontrollt az élete felett.

A bántalmazott nagyon bizonytalan abban, hogy vajon el fogjuk-e hinni neki, hogy amit mondd, az tényleg a valóság, az tényleg úgy történt. A szociális munka alapelvét hívhatjuk itt segítségül, miszerint elhiszük, amit a kliens mond. Nincs okunk rá, hogy megkérdőjelezzük őt. Hozzáteszem, a segítő folyamat során nagyon sok információval fogunk még találkozni. Ha hiszünk neki, az a bizalmi kapcsolat létrejöttét determinálja.

Az áldozatközpontú szemléletünk a segítő beszélgetés során alkalmazott kérdéseinken és visszajelzéseinken keresztül tud eljutni az áldozathoz. Az alábbi ábrában azt szemléltetem, hogy az áldozat egy-egy mondatára milyen válaszok születhetnek a segítő részéről, ha áldozathibáztató és ha áldozatközpontú (a két válaszreakció esetében fentebb az áldozathibáztató, lentebb az áldozatközpontú válaszreakció olvasható).

Forrás: saját tapasztalat

A beavatkozás céljának a meghatározása

A gyakorlati tapasztalataim azt mutatják, hogy ha egy segítő egy kapcsolati erőszak áldozatával először találkozik, megretten, megijed a helyzettől – mert még nincs előzetes tapasztalata a témában. Próbálja használni az eszközrendszere és a szolgáltatásai által adott lehetőségeket, és az elsődleges elvárt célja:

- biztonságos helyet találni a bántalmazottnak,
- a kliens vegye át az irányítást a saját élete felett,
- megerősíteni a kliensben a belső erőt, hogy képes kilépni a toxikus kapcsolatból, és új életet kezdeni.

Ezek mind nagyon fontos célok, azonban nem szabad elfelejteni, hogy most ugrott egy óriásit önmagához képest, amikor a titkát végre elmondta. Ez óriási feszültséget keltett benne, és jelenleg benuult állapotban van, szégyelli magát, erőtlen, fáradt, kimerült, szétesett, ijedt, és tele van a puttonya a környezetétől kapott áldozathibáztató mondatokkal, megvető pillantásokkal, és hitetlen emberekkel, akik el

sem tudják képzelni a párjáról, hogy ő ilyet tett, hiszen „Ő olyan rendes ember”. Az is előfordulhat, hogy olyan akut krízisben van, ami teljesen mozdulatlaná, bénulttá teszi, hogy egyetlen lehetőségünk marad segítőként: krízisintervenciót kell alkalmaznunk. (Ezen tanulmány keretei nem engedik meg, hogy a krízisintervenció szakmai lépéseit ismertessem.)

Azonban realisan elvárható célok:

- Tudatosítsuk benne, hogy itt leszünk, kérhet segítséget.
- Őszinte beszélgetés, ismerjük meg a történetét és a tapasztalatait – az esetleges kilépési lehetőségeket vázoljuk fel, mérlegeltesük.
- Türelem – lehet, hogy hetek, hónapok telnek még el a végleges elhatározásig, hagyjunk időt, hogy átgondolja a lehetőségeket.
- Teremtünk biztonságot, amíg velünk van, ez a legfontosabb!
- Vissza kell jeleznünk neki, hogy hihetetlen erő lakozik benne, hogy megtette az első lépést, és köszönjük meg a bizalmat.
- Erősítsük meg benne, hogy jó úton halad!
- Fejezzük ki az ő és gyerekei biztonsága miatti aggodalmunkat!
- Tudatosítsuk az áldozatban, hogy ne higgye el, amit a bántalmazó mond (pl. hogy ő nem jó anya, életképtelen, nem szerethető, senki nem hisz neki, úgysem ítélik neki a gyereket, nem menekülhet sehova, mert megtalálja, stb.).

A bántalmazott együttműködése a segítővel

A gyakorlati tapasztalataim alapján a segítők elsődleges válasza a bántalmazott helyzetének megoldására: Lépjen ki a toxikus kapcsolatából! A segítők igyekeznek mindent elkövetni, hogy a kliense azonnal biztonságban legyen. Sajnos ilyenkor elhamarkodott intézkedések sorozata indulhat meg (pl. anyaatthonokba delegálás, elhelyezés keresése, menekítés krízisellátásba, gyors segély intézése – útiköltségre, feljelentésre stb.), sokszor anélkül, hogy tudná, hogy a kliens jelenleg hol tart a problémája megoldásában, vajon készen áll-e a kilépésre az ismeretlenbe.

Fontos tudni, hogy bármit teszünk, a bántalmazott biztonsága a legfontosabb. Nem tudhatjuk, hogy egy azonnali kilépést képes-e a bántalmazott megtenni, milyen reakcióval válaszol majd erre a bántalmazó, mennyire veszélyes, mennyire kockázatos ez a lépés. Lehet, hogy még nagyobb veszélybe sodorjuk ezzel az áldozatot, úgy, hogy még érzelmileg, anyagilag, jogilag függ a bántalmazótól, és önértékelésében alacsony szinten áll. El sem hiszi magáról, hogy képes lenne ezt a lépést megtenni. Segítőként nem dönthetünk az ő életéről, a bejegyzése nélkül, és a kliens tempójában kell haladnunk, nem szaladhatunk, vagy hajszolhatjuk bele egy döntésbe, amiről azt gondoljuk, hogy neki jó lesz. A belátás elősegítése a cél, hogy ő hozza meg a döntést, amit folyamatos segítő beszélgetéssel tudunk elérni.

A gyakorlati munkám során tapasztaltam, hogy sokszor maga az áldozat sem tudja, hogy ő áldozat. Valahogy érzi, hogy kapcsolati zavar van az életében, de nem defini-

álja magát áldozatnak, hiszen nem veri véresre minden áldott nap a párja – ugyanis a társadalmi sztereotípiát ezt sugallja. Fontos dolgozni a segítő kapcsolatban a félelem érzésével, mitől fél, mit kezd vele, vajon megérdemli-e ezt, és egy egészséges párkapcsolatban vajon megjelenik-e a félelem?

A kapcsolati erőszak jelenléte tetten érhető a félelem, a rendszeresség, a szándékosság és a hatalom meglétekor. Ha ezen fogalmak tisztázásra kerülnek, a kliens meg tudja fogalmazni, hogy ő áldozat-e, avagy sem.

Ha ez megtörténik, és elhiszi, hogy lehet biztonságban és szeretetben is élni, és ő képes rá, hogy új életet indítson, akkor lehet kilépési tervekről beszélni. (Hangsúlyozom, hogy akut, életveszélyes krízis esetén azonnali intézkedés, menekítés szükséges, és krízisintervenció alkalmazása!)

Ahhoz, hogy jól tudjunk segíteni, az alábbi feladataink vannak:

- A kliens természetes támaszának feltérképezése (ki, miben, hogyan tud neki segíteni – lakhatás, lelki támasz, anyagi források stb.), esetleges bevonása a segítségbe a kliens döntése alapján.
- Biztonsági terv kidolgozása (mikor, hogyan viselkedjen, kiket vonjon be – akár hatóságok, civilek, egyéb segítők).
- Kockázatelemzés (egy-egy döntés milyen esetleges kockázatokkal jár).
- Kilépési lehetőségek megtervezése (több terv készítése) – menekülési terv.
- A jogi ügyek kapcsán felvilágosítás, esetleg azok megindítása (szülői felügyeleti jog, kapcsolattartás rendezése, válás, vagyonmegosztás, büntető feljelentés stb.).
- Bevonni egyéb segítő szervezeteket, ha szükséges.
- Akut, életveszélyes krízishelyzet előállása esetére egy táskák összeállítását, ami tartalmazza az ő (és a gyerekek, ha vannak) személyes iratait, készpénzt, telefont, töltőt és pár napra a legszükségesebb ruhákat, személyes/nélkülözhetetlen tárgyakat.

Fontos, hogy az ellátottak minden esetben – képességeikhez mérten – bevonásra kerüljenek a problémamegoldás folyamatába annak érdekében, hogy érezzék a saját felelősségüket a kialakult helyzet kezelésében.

A segítő folyamat során észrevevesszük, hogy egyre magabiztosabbá válik, önértékelése nő, talán már azt is elhiszi, hogy szerethető, és hogy nem érdemelte meg azt, ami vele történt. Mindez veszélyes lehet rá nézve, főleg, ha még nem lépett ki a bántalmazó kapcsolatból. Hiszen a bántalmazó is érzi, hogy valamilyen változás megy végbe párján, ez dühíti, főleg, ha nincs hatalma felette. Ilyenkor még inkább figyel, erősebb kontrollt és akár erősebb erőszakot is gyakorol a hatalom fenntartása érdekében. Mivel a segítő csak megpróbálja elképzelni, hogy milyen lehet így élni, de valójában nem tudja, így fontos, hogy a kliens ne bátorítsuk olyan viselkedésre vagy lépésre, ami kockázatos, és még nagyobb erőszakot eredményez. Mindig a biztonságát tartjuk szem előtt, és bízunk rá, hogy milyen tempóban halad az önismeret és a belátás útján, hiszen ő ismeri legjobban a bántalmazóját.

A bántalmazott segítése kapcsán többször érezheti úgy a segítő, hogy a kliens nem tartja a megállapodásokat, nem azt csinálja, amit megbeszéltünk (pl. ha már elmene-kült – visszaköltözik, megígéri, hogy jön a megbeszélt időpontra – de nem jön, felveszi a kapcsolatot a régi barátaival – nem veszi fel, stb.).

Hamar értékítéletet alkothatnánk ezekben a helyzetekben, hogy „nem együttműködő”, és ilyenkor a segítő gyakran dühös is a kliensére. Úgy érzi, kudarcot vallott, rengeteget dolgozott vele, és az áldozat becsapta (pl. „Én biztos nem segíték neki még egyszer, a múltkor is cserben hagyott.”). De ha ismerjük a bántalmazás lélektani hátterét, dinamikáját, akkor tudjuk, hogy most vagy olyan fázisban van, hogy nem lehet megközelíteni ezekkel a gondolatokkal, vagy éppen olyan erős kontroll alatt van, hogy képtelen mozdulni a saját dolgaiban. A kliens ezt követően, ha mégis újra felkeresi a segítőjét, rettentően szégyelli magát, amiért nem a megbeszéltek szerint cselekedett, és kudarcot vallott. Fontos, hogy segítő ilyenkor megerősítse abban, hogy ő nem mondott le róla, és biztosítsa arról, hogy nem neki kell megfelelnie.

Tartsuk szem előtt az alábbi etikai szabályokat:

- Legyünk tisztában a saját frusztrációnkkal, és az erőszakhoz való viszonyunkkal!
- Ismerjük fel az életveszélyt, és csatornázzuk be a társszerveket, ha ez fennáll!
- Ne döntsük el helyette, hogy menjen vagy maradjon!
- Ne büntessük, ha rossz döntést hoz!
- Ne hibáztassuk azért, ami vele történt!
- Ne felejtjük el, hogyan hat az emberre az elszigeteltség!
- Ne cselekedjünk helyette!
- Ne a saját ritmusunkban akarjunk segíteni, alkalmazkodjunk az övéhez! Ismerjük meg őt, legyünk mellette, hallgassuk meg, és támogassuk!

ABSTRACT

How to help a victim of relationship violence well?

The aim of my study is to introduce the reader to the effective helping attitude, a victim-centred approach, that can be offered to victims of relationship violence. The study will provide knowledge on the conceptual issues, types and typical manifestations of relationship violence. It draws attention to the fact that effective work with the victim can only be achieved if the helper is aware of the psychodynamic processes of relational violence, its timeline and cyclical changes. The paper focuses on the detrimental impact of victim-affirming feedback on the victim's internal processes of experiencing and offers ways to use effective facilitative communication.

Keywords: relationship abuse, domestic violence, methods of helping

A tanulmányom célja, hogy megismertessem az olvasót a kapcsolati erőszak áldozatainak nyújtható hatékony segítői attitűddel, áldozatközpontú szemlélettel. A tanulmány ismeretet ad a kapcsolati erőszak fogalmi kérdéseiről, típusairól és jellemző megjelenési formáiról. Felhívja a figyelmet arra, hogy hatékony munka akkor valósulhat meg az áldozattal, ha a segítő tisztában van a kapcsolati erőszak pszichodinamikai folyamataival, annak idősíkjával és ciklikus változásaival. Fókuszot helyez az írás arra, hogy az áldozatbiztató visszajelzések milyen ártó hatással vannak az áldozat belső megélési folyamataira, és lehetőségeket nyújt a hatékony segítői kommunikáció alkalmazására.

Kulcsszavak: kapcsolati erőszak, segítő munka módszerei

” IDŐVONAL

SZATMÁRI EMÍLIA
ENGHY SÁNDOR

Szatmári Emília

IN MEMORIAM DR. SZŐNYI GYÖRGY (1924–1999)

Száz éve, 1924. július 30-án született Szőnyi György református lelképásztor, teológiai tanár Szegeden.

A budapesti II. kerületi M. Kir. Állami Toldy Ferenc Gimnáziumban érettségizett 1942 júniusában. A nyolcéves gimnáziumi képzésből az utolsó két tanévet töltötte a Toldyban. Jeles és kitűnő eredménnyel fejezte be a gimnázium utolsó osztályait,¹ s az iskolai évkönyv megfogalmazása szerint: *kitüntetéssel éret.*² Hetedikes gimnazista korában már ő vezette az alsóbb osztályosok bibliakörét,³ végzősként pedig az iskola református ifjúsági gyülekezetének volt megválasztott főgondnoka.⁴ Sokféle tehetségét igazolja, hogy a gimnázium vívó szakosztályának sportolójaként kiemelkedő versenyeredményeket is elért;⁵ az érettségi évében pedig már publikációi jelentek meg az *Ifjú Erdély*, a *Magyar Ifjúság*, a *Magyar Út*, a *Hajnal* és a *Mi Utunk* című folyóiratokban.⁶

Érettségi után a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog és Államtudományi Karán tanult⁷ négy szemesztert (1942–1944).

1944. október 26. és 1946. október 3. között katonai szolgálatot teljesített,⁸ és hadifogságot szenvedett.⁹

1 SZILVÁSY Lajos (szerk.): *A Budapesti II. Kerületi M. Kir. Állami Toldy Ferenc-Gimnázium évkönyve az 1940/41. iskolai évről*, Budapest, Sárkány Nyomda, 1940, 50.; SÁNDY Hugó (szerk.): *A Budapesti II. Kerületi M. Kir. Állami Toldy Ferenc-Gimnázium évkönyve az 1941/42. iskolai évről*, Budapest, Kiadja az Iskola Igazgatósága, 1941, 42.

2 SZILVÁSY: i. m., 43.

3 Uo., 39.

4 SÁNDY: i. m., 27.

5 SZILVÁSY: i. m., 37.

6 SÁNDY: i. m., 28.

7 *A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja fennállásának 305. tanévében az MCMXXXIX–MCMXL. tanévre*, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1940, 165.

8 *Szőnyi György törzskönyvi lapja*, SRKTGY Levéltár E-35 lelkészi törzslapok.

9 Dr. Szőnyi György, *srta.hu*, 2017. 11. 07. URL: <https://srta.hu/dr-szonyi-gyorgy/> Utolsó letöltés: 2024. 09. 03.

Angol nyelvű rövid önéletrajza szerint gyógyszerértári munkát végzett négy évig,¹⁰ amit lelkészi törzskönyve így regisztrált: 1946. november 1. – 1951. március 10. között volt *drogista*, azaz gyógyszerész-technikus.

Különböző előtanulmányokkal és sokféle élettapasztalattal huszonhét évesen kezdte meg teológiai tanulmányait a Budapesti Református Teológiai Akadémián 1951-ben.

Ez az esztendő volt a Rákosi-éra legnehezebb éve a magyar reformátusság számára. Az ún. egyházzsugorítás kommunista programja értelmében éppen 1951-ben zárták be állami kényszer hatására a pataki és a pápai teológiákat, s magát a Tiszáninneri Egyházkerületet is megszüntették. 1951-ben a lelkipásztori hivatást választani önmagában nagy hitbizonyosságot és elhivatottságot jelenthetett. Pap László dékán (1947–1957) személye mégis garancia volt arra, hogy a budapesti akadémia meg tudja őrizni szellemi integritását és lelkiségét a materialista és hivatalosan is antiklerikális kurzus idején.

Első lelkészképesítő vizsgáját 1954. szeptember 17-én abszolválta jeles eredménnyel.¹¹

1954. október 1. – 1955. április 10. között Kiskunhalason, majd 1955. október 1-ig Solton volt segédlelkész.

1955. szeptember 30-án második lelkészképesítő vizsgát tett, szintén jeles eredménnyel.¹²

1955. október 1. – 1956. június 30. között tanársegédként működött a budapesti teológián, az egyháztörténeti és egyházjogi tanszéken oktatott.¹³

Ekkor újra segédlelkészi szolgálat következett Ózdon (1956. július 1. – 1958. március).¹⁴

1957. január 1-jén állt vissza a Tiszáninneri Református Egyházkerület. Szőnyi György a Kerület református gyülekezeteiben, közösségeiben szolgált egészen haláláig.

1958-ban a nagykinizsi gyülekezet választotta meg lelkipásztorának (1958. március – 1961. május 20.), 1959. november 19-én szentelték Miskolcon.¹⁵

1961. május 21. – 1964. január 25. között Sajóvelezden szolgált, majd egymást követően több miskolci gyülekezet is lelkészének választotta: Miskolc-Tapolcán 1964. január 26-tól 1967. április 8-ig, Miskolc-Szirmán 1967. április 9. – 1970. november 14. között működött. A miskolc-diósgyőri gyülekezet lelki vezetője 1970. november 15-én lett,¹⁶ s haláláig az is maradt.¹⁷

Teológiai doktori fokozatot a gyakorlati teológia tárgykörében *summa cum laude* minősítéssel szerzett 1970-ben, Debrecenben. 1991 után maga is tagja lett a doktori fokozatokat megítélő zsinati bizottságnak.

1972 elején néhány hónapig a princetoni (New Jersey, USA) teológiai szemináriumon volt tanulmányi úton, ahol vendégprofesszorként szerzett új inspirációkat.¹⁸

10 SRKTGY Kézirattár Kt.d.52.454

11 Szőnyi György törzskönyvi lapja.

12 Uo.

13 Dr. Szőnyi György, *srt.a.hu*.

14 Szőnyi György törzskönyvi lapja.

15 Uo.

16 Uo.

17 BENKE György (szerk.): *Akik előttünk jártak*, Miskolc, TIREK, 2001, 229.

18 Uo.

Az 1992/93. tanévtől a Sárospataki Református Teológiai Akadémia Gyakorlati Tanszékének volt a vezetője.¹⁹ Ez azt jelenti, hogy az 1991-ben újraindult teológia legelső hallgatóinak volt gyakorlati teológiai tanára, hiszen az e tudománykörbe tartozó tárgyak csak második évfolyamtól kezdődően, először tehát az 1992/93. tanévben kerültek előadásra. Patakról az 1995/96. tanév végén kérte nyugdíjazását.²⁰

Az egyházkerület missziói és tanulmányi bizottságának 1958-tól tagja, 1965-től missziói és tanulmányi előadója volt.²¹

Több nyelven beszélt: németül, angolul, franciául és hollandul. Német teológiai munkákat rendszeresen fordított. Több ilyen munkája található a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Kézirattárában (Stauffer, Zimmerli, Zwingli), de a francia katolikus teológus, Michel Quoist egyik könyvéről is írt recenziót.

Teológiai-irodalmi munkássága szerteágazó.

Egyik legjelentősebb műve *A magyar református gyülekezeti imádság a 18. századtól napjainkig* című tanulmánya, mely doktori disszertációja (1970) volt, s melyet a Zsinat Tanulmányi Osztálya a *Theológiai Tanulmányok* sorozatában 1977-ben kiadott. (A 171 oldalas doktori dolgozatról Koncz Sándor írt recenziót a *Református Egyház* című folyóiratban.²²)

Másik nagy témája az egyházi énekekkel és a gyülekezeti énekléssel kapcsolatos himnológiai kutatás. Ennek eredményeként jelent meg a 438 oldalas *Himnológiai gyűjtemény* (Bp. 1990) ugyancsak a Zsinat *Theológiai Tanulmányok* sorozatának részeként. Ennek szerkesztője és számos tanulmány szerzője volt Szőnyi György. Mások mellett írt az egyházi éneklés teológiai alapjairól, a liturgiában való szerepéről és jelentőségéről, a reformációnak a gyülekezeti énekléssel kapcsolatos elveiről és gyakorlatáról, a biblikus zsoltáréneklésről... Nagy jelentőségű, sokszor példa nélkül álló a gyülekezeti énekkarok történetével és munkájával kapcsolatos kutatása.

A gyakorlati teológia köréhez tartozik továbbá a *Magyar református istentisztelet a 17–19. században* című dolgozata. A pataki teológián elhangzott homiletikai előadásait két önálló, kisebb formátumú könyvben megjelentette (*Homiletika. Felkészülés az igehirdetésre* 1–2. Mc., 1993. 42 és 50 oldal). Szintén nyomtatásban jelentek meg liturgikai témájú előadásai (*Liturgika. Felkészülés az istentiszteletre*. Sp.–Mc-Diósgyőr, 1993. 47 o.). Ugyancsak homiletika témájú dolgozatot írt Kálvin kommentárjainak vizsgálata alapján (Bp., 1953). A poimenika területéről *Keresztyén házasság, keresztyén család* című rövid írása (Mc., 1950), továbbá a *Testvérke érkezik. Beszélgetés a családban* című kéziratos munkája említhető. A belmisszióról kétrészes, hetven oldalas tanulmánya található a kézirattárban.

19 Győri István: Az első öt év krónikája, in DIENES Dénes (szerk.): *A Sárospataki Református Kollégium Theológiai Akadémiájának Évkönyve 1991–1996*, Sárospatak, A Sárospataki Református Kollégium Theológiai Akadémiája, 1996, 51–56, 52.

20 Uo., 55.

21 *Szőnyi György törzskönyvi lapja*.

22 Lásd Dr. KONCZ Sándor: Szőnyi György: A magyar református gyülekezeti imádság a 18. századtól napjainkig, *Református Egyház*, 23. évfolyam, 10. szám, 1971. október, 237–238.

A gyakorlati teológia területén túl is, szinte minden teológiai diszciplínához kapcsolódva születtek munkái.

A pataki kézirtárban találunk biblikus tudományokhoz tartozó anyagokat: ószövetségi könyvek részeihez héber-magyar szótárakat állított össze (pl. Genézis, Józsué részeihez, számos zsoltárhoz), újszövetségi egzegetikai munkája az 1Kor 15. rész magyarázata, továbbá jegyzetet készített a *Jelenések könyvéhez*. Ezeken túl számos bibliai igé rövid magyarázatát is összegyűjtötte.

A rendszeres teológia köréhez tartozóan kivonatot írt Barth *Etikájából*, Victor János *Etikájából*, utóbbinak a *II. Heidelbergi Hitvallás magyarázatából* és más teológusok műveiből; magyarázta a Tízparancsolatot, és rövid etika jegyzetet írt a pataki teológiai előadásaihoz kapcsolódóan.

Mivel eredetileg egyháztörténettel foglalkozott, nem meglepő, hogy vannak ilyen tárgyú írásai is: egyháztörténeti áttekintő táblázatokat készített, teológiatörténeti-egyháztörténeti témájú az ókeresztény íróról, Karthágó püspökéről, Cyprianusról készült dolgozata.

Különlegesnek számítanak az egyes bibliai történetekhez vagy bibliai üzenetekhez kapcsolódó dramatizált formában készült feldolgozásai (*A királyi menyegző. Három felvonásos; Siessetek, hamar lejár. Négyfelvonásos*).

Rendszeresen publikált országos periodikákban, a *Reformátusok Lapjában*, a *Teológiai Szemlében*, a *Református Egyházban*.

1954-ben házasodott, Gyűlvézi Magdolna gimnáziumi tanárnőt vette feleségül. Gyermekük Tamás (*1957) és András (*1962).

1999. ápr. 24-én hunyt el,²³ temetése április 30-án volt a Miskolc-Diósgyőri Református Egyházközség templomában.²⁴ A gyászistentiszteleten Mészáros István püspök hirdette az igét.²⁵

23 Dr. KÁDÁR Zsolt: In memoriam Dr. Szőnyi György, in Dr. GYŐRI Istvánné (szerk.): *A Sárospataki Református Teológiai Akadémia Évkönyve 1996-2006*, Sárospatak, Sárospataki Református Teológiai Akadémia, 2006, 133–134, 133.

24 Elhunyt dr. Szőnyi György lelkipásztor, teológiai tanár, *Reformátusok Lapja*, 43. évfolyam, 18. szám. 1999. május 2., 4.

25 BENKE: i. m., 230.

Tisztelt Államtitkár Úr,
Főtiszteletű Püspök Urak,
Intézményvezetők, Köszöntött,
Nagyméltóságú Vendégek, Kollégák,
Régi és Mostani Diákok!

Enghy Sándor

REKTORI KÖSZÖNTŐ BESZÉD A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS TEOLÓGIAI AKADÉMIA EGYETEMMÉ VÁLÁSA ALKALMÁBÓL*

* Elhangzott a sárospataki református templomban tartott hálaadó ünnepségen, 2024. február 1-jén.

Püspök úrnak is volt egy szolgálati közleménye, hadd legyen nekem is! Megkérdeztem a mester-séges intelligenciát, hogy néznek ki majd a jövő buszai? Azt mondta: egy méter hosszúak, nyolc méter szélesek lesznek. Megkérdeztem: miért? Mert mindenki az első sorban szeretne ülni. Ezek után már meg sem mertem kérdezni, hogy milyenek lesznek a jövő templomai. Szóval nem sikerült átépíteni még egyelőre ezt a templomot.

Látszik rajtam, vagy nem, én vagyok a legjobban meglepve, hogy meg tudok szólalni. Mert ahogy Zakariás nem hitte el, hogy Keresztelő János megszületik, inkább bevallom, magunk közt vagyunk: voltak pillanatok – és ebből nem volt kevés –, amikor nem hittem abban, hogy belőlünk egyetem lesz. Zakariásnak szerintem nem volt nehezebb dolga hinni a gyermek születésében, mint nekem abban, hogy mi egyszer itt így ünnepelhetünk, mint most. Legalább olyan lehetetlennek látszott évtizedeken át, hogy az SRTA logónk SRHE lesz, mint amilyen lehetetlen volt, hogy a két előrehaladott korúnak, akik közül ráadásul a nő még meddő is (Lk 1,7), gyereke lesz. De ahogy láttam sokszor a körülményeket, az Úrnak sem volt könnyebb dolga egy egyetem születését megoldani, mint Zakariás és Erzsébet öregségét, az asszony meddőségét legyőzni. Csoda, hogy a hitetlen pap megnémult? Úgy látszik, hogy az Úr hozzám irgalmasabb, mert nem csak integetni tudok most itt némán (Lk 1,22). A gyerek születése után Zakariás nyelve ugyan megoldódott, de amikor készültem, ebben egyáltalán nem voltam biztos, hogy ez velem is így történik, az SRHE születése után. Az Úrnak vannak ugyanis néha trükkjei.

Na, azért az Úr nem volt egyedül az egyetem szülőszobájában. Voltak eszközei. Mindegyiknek köszönöm. A múltban és a jelenben. Püspöki, államtitkári, tanári és egyéb funkcióban. Köszönöm azoknak, akik nem csak hittek az egyetem születésében, hanem meg is tették azt, ami rajtuk múlt. Mivel rajtuk nem múlt, most ünnepelhetünk.

Szokatlan ez az istentiszteleti időpont itt, csütörtökön délelőtt, de mi demonstrálunk, istentiszteleti keretben, mert tudjuk: a történelem Ura nélkül nem lennénk most így itt. Ezért adunk Neki most hálát, ez a célja ennek az ünnepségnek.

Amikor a napokban védekeztem valaki előtt, hogy azért nem csak úgy ajándékba kaptuk ám mi ezt az egyetemet, mert mi teljesítettük az egyetemmé válás feltételeit, akkor vitapartnerem megjegyezte: nana, nektek az Isten azért segített. Hát igen. Ezt valljuk itt most meg.

Van egy csúnya mondás egy bizonyos funkciójú házról, amely, ha nem jól megy, nem a bútorokat kell kicserélni, hanem azokat, akik ott dolgoznak. Ebből a mondásból a maga profánsága ellenére is sokat tanulhatunk. Tudjuk, hogy a mi nevünk változik, de ettől nem fog semmi jobban menni, mert mi itt maradtunk a házban, az épületben, az intézményben. Minket nem cseréltek ki. De hát a Bibliának van erre szava, amikor az ember marad, a szíve, gondolkodása, lelke viszont kicserélődik. Ahhoz, hogy valami nálunk jobban menjen, ez a naponta történő, belső kicserélődés, szív, gondolkodás, lelkeletválásra való készség kell, punktuális-aoristosi, imprfektumi, perfektumi értelemben – ennyi időviszony erre elég is. Ettől tényleg megújulunk, a névtől nem.

Hogy a beszéd művészet, azt tudjuk. Ez sokszor a csomagolás művészete. Ha el akarunk adni valamit, hatni akarunk, azt jól meg kell fogalmazni. A baj gyakran a tartalommal van. Pont úgy, mint a kereskedelembe. A csomagolás szép, csak amit becsomagolunk, nincs egyenes arányban a csomagolás igényességével. Olykor ez csak bosszantó, ha nem azt kapjuk, ami a csomagolásból következett volna, máskor viszont, például az élelmiszeriparban komoly egészségkárosodást is okozhat a tartalom.

Egyszer, sok évvel ezelőtt lélekszakadva telefonált rám egyik barátunk, hogy megkóstoltam-e már azt a pálinkát – ugyan mi mást –, amit két órája adott. Abból, hogy felvettem a telefont, rájött: nem, mert még élek. Az ásványvizet palackban ugyanis olyan folyadék volt, amit ő a fotózáshoz használt, fixír – mely szerinte garantáltan mérgező. Régi a történet, de igaz.

Az új nevünk, a csomagolás, bizony csak külső. Nem garantálja, hogy a tartalom ne legyen mérgező. Teológiaként az életért, a minőségért harcolunk. Sajnos a minőséget önmagában a nevünk, még ha mától egyetem is, nem garantálja. Az élet Ura igen, a Vele való szoros kapcsolatból adódóan. Másból adódóan nem. Mi ezt tudjuk. Mindenki megnyugtására mondom. Vigyázunk a tartalomra, melyet igyekszünk tisztán megtartani, hogy Ő ne csupán ellenünkre tartson meg minket. Rá koncentrál az új nevünk is a hit tudományával. Valójában Róla akarunk egyre többet tudni, a Róla szóló tudásban akarunk profik lenni, hogy ezt a tudást az életre tudjuk alkalmazni. Így értjük az „alkalmazott tudományok egyeteme” rangot.

Nagy dolog, hogy megfeleljünk a felsőoktatás állami követelményeinek, amikor alkalmazott tudományok egyeteme vagyunk, de ha az Élet Ura hitelesíti majd a tudományunk életre való alkalmazását, az lesz az igazi.

Van egy aranyos történet a Talmudban,¹ mely szerint Dávid és egy csatornát a templomi égőáldozati oltár délnyugati sarkánál, az italáldozat elvezetéséhez. Ekkor megnyílnak a föld mélységei, és olyan sok víz fakad onnan, hogy elpusztítással fenyegeti az egész földet. Erre Dávid felírja az Úr nevét egy cserépdarabra, beledobja a vízbe, mely el kezd apadni. Az Úr nevére.

Természetesen a történetnek sokkal több tanulsága van, ha arra gondolok például, hogy miért vállalja az Úr nevének eltörlését a vízben, vagy miért lett ez a történet a grádicsok éneke születésének oka, de most elég az Úr cserépdarabra írt neve, mely vízbe dobva meghátrálásra kényszeríti a pusztító víztömeget.

Hát így képzelem én a saját Teológiánk létét, ahol az Úr nevét emlegetjük, sőt hordozzuk, hiszen nevéből neveznek minket krisztusnak, keresztyénnek, Biblia szerint reformálnak. Bedob bennünket az Élet Ura a mély vízbe, diákjainkkal együtt, azokba a mélységekbe, melyek életellenesek, és ott, ahol vagyunk, az Úr nevét hordozva, mint a dávidi cserépdarab esetében, alábbhagy a pusztulás, megszégyenülnek az élet jeleit pusztulással fenyegető erők a családban, szépben, jóban, becsületben, tisztességben, erkölcsben, egyházban, politikában, társadalomban, s mi így jelezzük az utat Ézsaiás és az utolsó idők távlatában az Úr végső győzelme felé. Az ὄνομα καὶ νὺν (Ézs 65,15) másik előfordulási helye Jel 2,17: ὄνομα καὶ νὺν.² Csak itt jelenik meg így a kifejezés az egész Bibliában. Mindkét esetben azok kapnak új nevet, akik az Úr nevét nem tagadták meg, Hozzá voltak hűségesek, megértették az Ő hűségét és belőle táplálkozva győztek a gonosz fölött.

A névben kapott identitás bibliai értelme mindig a program (1Móz 17,5-8), mely ahol lefut, az Úr aktuális győzelmét hirdeti. Ennek kiteljesedése a jövő. Erre a jövőre mutatva vagyunk mi jelek, már most, az új nevünkkel. Így van értelme nevünknek, ha az már most jelzi azt az identitást, melyből következik a hit ismeretének alkalmazása az életre. Így lehet Egyetemünk speciális, identitásával, nevéből következően Élet-út, az Élet győzelme kiteljesedésének útja. A névvel kapott, ránk, de nem a mi lehetőségeinkhez szabott program tehát: kompatibilissé válni Annak nevével, Akinek hitelesítő pecsétjével megnyílik Övéinek az Isten országa ott, ahol a névvel járó identitásunkat Ő határozza meg, és nem más, hogy aztán az idők végezetén valóban új névvel, igazán új identitással teljesedjen ki számunkra Isten országa, melynek már teljes bizonyossággal csak Ő, az élet Ura az egyetlen meghatározó eleme.

1 *Talmud Bavlí. Tractate Succah*, Volume 2, *The Gemara*, Brooklyn, New York, 1998, 53a³; GOLDSCHMIDT, L. (hrsg.): *Der Babylonische Talmud mit Einschluß der vollständigen Mišnah*, Berlin, S. Calvary & Co., Makkoth 11a, 556–557.

2 BRUEGGEMANN, W.: *Isaiah 40–66*, Louisville, Westminster John Knox Press, 1998, 244–255.; STRACK, H. L. – BILLERBECK, Paul: *Kommentar zum neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, Band 3, *Die Briefe des Neuen Testaments und die Offenbarung Johannis*, München, C.H. Beck, 1979, 794.; BEALE, G. K.: *The Book of Revelation: A Commentary on the Greek Text*, Grand Rapids – Cambridge, William B. Eerdmans Publishing Company – The Paternoster Press, 1999, 251–256.; RAHLFS, Alfred (ed.): *Greek Septuagint (LXX1)*, Kraft/Taylor/Wheeler Septuagint Morphology Database v. 4.8 Copyright © 2012, Verse 25528 of 28971 ὄνομα καὶ νὺν.; ALAND, Barbara – ALAND, Kurt – KARAVIDOPOULOS, Johannes – MARTINI, Carlo M. – METZGER, Bruce M. (eds.): *Novum Testamentum Graece (New Testament in Greek) (GNT28-T) Nestle-Aland, 28th Revised Edition*, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2012, OakTree Software Inc., Version 3.7, Verse 7600 of 7968 ὄνομα καὶ νὺν.

Nem vagyunk sokan, nem vagyunk ELTE, Miskolc, de Berzsényi óta tudjuk, hogy ahol Ádáz Erynnis lelke uralkodik is, ott nem feltétlen a sokaság tesz csuda dolgokat, hanem a Lélek.³ A Lélekkel mi elvileg jó barátságban vagyunk, s azt is tudjuk, hogy nemcsak a teremtsénnél volt ott, hanem ma is csak Vele lehetséges valamit alkotni, például minőséget. Vele dolgozunk a minőség forradalmán abban a tudatban, hogy a kevesebb joga az élethez az, hogy külön.⁴ És ha már Németh László, akkor 1948. június 21-ei sárospataki írása is⁵ felelősséget ró ránk, hogy a legnagyobb lehetőségek mellé szegődjünk minden területen. Mégpedig „Bábul”, hogy a Lélek vezessen minket Isten cinkosaiként, még akkor is, amikor csak Ő tehet valamit, mert mi emberileg már kifogytunk a lehetőségekből. Ezért nem félünk a feladatoktól, mert „maga a feladat segít és véd bennünket” ebben a vezetési rendszerben. Magyarul: nekünk a feladat is védelem, és mi programot jelentő új nevünkkel nem lehetünk védelem nélkül, hiszen „Isten velünk”. Ezt nem csak Németh László ablaka fölé pingálták Patakon 1944. okt. 15-én itt rekedt katona teológusok, hanem mi ezt alkalmazzuk, éljük meg ma, Hit-tudományi Egyetemként. Erre kötelezzük el magunkat, s Ő mutatja meg segítségét küldetésünk teljesítése közben.

Nem játszhatjuk ki egymás ellen a minőséget és a sokaságot, dolgozunk a problémán, de ha kicsi a bors, attól még erős, és mi becenevünkön Pataki Teológiaként értjük, hogy miben, Kiben van a mi erősségünk.

Hát biblikusként én csak ilyeneket tudok mondani, még rektorként is. Azért köszönöm, hogy meghallgattak.

Munkatársaimnak persze hálásan köszönöm meg, hogy megszervezték ezt az ünnepséget.

Sárospatak, 2024. 02. 01.

3 BERZSENYI Dániel: *A magyarokhoz*, URL: <https://mek.oszk.hu/06200/06222/html/makolt180560003.html> Utolsó letöltés: 2024. 02. 01.

4 NÉMETH László: *A minőség forradalma*, 4. kötet, *Mozgalom*, Budapest, Magyar Élet Kiadása – Püski Kiadó, 1940, 166.

5 NÉMETH László: *Homályból homályba*, 2. kötet, *Életrajzi írások*, Budapest, Magvető – Szépirodalmi Kiadó, 1977, 542.

RECENZÍÓK

HORVÁTH CSENGE
SZATHMÁRY BÉLA
HOMOKI GYULA

Párbeszéd: Szociális munka folyóirat, 10. évfolyam, 2023/különszám. A spiritualitás szerepe a szociális munkában

Horváth Csenge

A SPIRITUALITÁS SZEREPE A SZOCIÁLIS MUNKÁBAN

A spiritualitás szerepe a szociális munkában című tematikus tanulmánykötet 2023-ban jelent meg a *Párbeszéd: Szociális munka* folyóirat 10. különszámaként, Kozma Judit vendégszerkesztésében. A kötet három fejezetben, fejezetenként 4–5 tanulmányban foglalkozik a témával különböző megközelítésekben. A spiritualitás szerepe a szociális munkában nagyon sokrétű téma, melynek aktualitását az egyre jobban érzékelhető feszültségek adják. Kozma Judit szerkesztői előszavában arról ír, hogy miközben a világon szinte mindenhol csökken az egyházak missziós szerepe, addig a szociális szolgáltatásokban elfoglalt helyük egyre nő. Továbbá Magyarországon, többek között a keresztény szellemiség átpolitizáltsága miatt egyre inkább nő a feszültség és a párbeszéd hiánya olyan fontos dilemmák és megbeszélnivalók között, mint a diakónia és a szociális munka professzió egymáshoz való viszonya, vagy a Szociális Munka Etikai Kódexben is megfogalmazott vallásszabadság és semlegesség elve, és a diakónia egyik legfontosabb célja, az evangélizáció között meghúzódó ellentét. A kötet nem titkolt célja, hogy megnyissa a konstruktív párbeszéd lehetőségét hívó és nem vallásos szociális munkások között, így a kötetben felkért szerzők különböző ideológiai háttérrel osztják meg gondolataikat a témában.

A kötet többek között a spiritualitás értelmezésével, a szociális szolgálatoknál egyre erőteljesebb egyházi szerepvállalás elemzésével, illetve a keresztény értékek és a szociális munka viszonyával foglalkozik. Már ebből a rövid felsorolásból is jól látszik, hogy ebben a szerteágazó témában nehéz megtalálni egy ilyen különszám fókuszát. Azonban a tanulmánykötet kiválóan alkalmas arra, hogy betekintést engedjen a témakör egyes szeleteibe, ezzel motivációt jelentsen az olvasó számára az egyes altémákban történő elmélyülésre és új gondolatok megszületésére. Az első, 'Örökségünk' címet viselő fejezetben négy tanulmányt olvashatunk. Háberman Zoltán cikkét a XV–XVIII. századra jellemző zsidóközösségről,

a Kehiláról írta. Megközelítése a szabadság és a biztonság közötti ellentétes erőket emeli ki a zsidó közösségek zárt világára jellemző társadalmi berendezkedés bemutatásával. A Kehilában a közösségiség alapját a spiritualitás és a vallási összetartozás adta. Tagjainak biztosította az élet különböző területein megjelenő szociális kockázatok elleni védelmet, miközben erősen szabályozott működése az egyéni szabadság fölé helyezte a közösségi érdeket. Kiemeli továbbá, hogy a zsidó közösségek zárt világa reakcióként értelmezhető a többségi társadalom kirekesztő működésére.

Kertai-Szabó Ildikó az amerikai „földalatti vasút” mozgalom történetét dolgozza fel írásában. A mozgalom történetének bemutatása arra ad példát, hogy a keresztény értékek szerint élő hívő emberek miként tagadták meg a rabszolgaság létének jogosságát, és hitük-ből fakadó motivációjukkal hogyan segítettek teljes illegalitásban több száz rabszolgaságban tartott embernek megszökni egy biztonságosabb, szabad élet lehetősége érdekében. A „földalatti vasút” valójában egy hálózatként jött létre, amelynek tagjai kísérték és támogatták a segítségre szoruló emberek nagyon kockázatos, sokszor életveszélyes megszökését. A mozgalom ma is létezik, az emberkereskedelem áldozatainak, illetve az LMBTQ közösség tagjainak nyújt támogatást. A szerző a tanulmánya címében mint a radikális szociális munka történelmi példáját emeli ki a mozgalmat. Teszi ezt azért, mert az állami hatalom és az akkor embertelen, rabszolgaságot megengedő jogszabályi környezet ellenére saját keresztényi, emberi értékeik alapján cselekedtek, és harcoltak a rabszolgaság ellen.

Az első fejezet következő tanulmányát Buda Annamária neve fémjelzi. Írása Sztchlo Gábor lelkész életét és munkásságát járja körül. A cikk részletesen mutatja be Sztchlo tevékenységét mint az árva gyerekeknek létrehozott otthonait, a zsidó felnőttek és gyerekek menekítését a II. világháború alatt vagy az oktatás és képzésszervezésben betöltött szerepét a vidéki népfőiskolák megszervezésével. A cikkben emellett olvashatunk a diakónia működéséről és jelentőségéről, illetve a II. világháború utáni történetéről. Az olvasó azzal a fajta gondolatisággal találkozhat az írásban, ami alapján Sztchlo Gábor tevékenykedett, hogy keresztényként kötelességünk minden embernek segíteni, hiszen az embert Isten saját képmására teremtette. Továbbá azzal, hogy a diakónia működése az, ami biztosítja, hogy az egyház élő egyház maradjon.

Az első rész utolsó írásában Miletics Marcell arra tesz kísérletet, hogy vázlatosan ugyan, de felrajzolja a szociális munka professzionalizálódásának útvonalát. Teszi ezt úgy, hogy az egyes korok társadalmi kontextusát is röviden körüljárja, és abban értelmezi a szociális munka fejlődéstörténetét. A történeti bejáráson a Charity Organisation Societyvel kezdünk, ami karitatív mozgalomként jött létre 1877-ben. Működése során a szervezet által képzett baráti látogatóknak egyik elsődleges feladata volt, hogy értékeljék a támogatásra szorulókat érdemességük szerint, hogy csak az arra méltók kaphassanak segítséget. A történeti bejárás végén aztán megérkezünk a szekularizált, professzionális szociális munkához, ami már megtagadja az egyének érdemes és érdemtelen címkék szerinti megkülönböztetését. Fontos azonban megnézni azt, amit a szerző is kiemel. Az irgalmas samaritánus történetét, aki úgy segít, hogy nem kérdőjelezi meg a másik érdemességét rá. Ez a megkérdőjelezhetetlen méltóság mind a keresztény hit által vezérelt segítség, mind az emberi jogokon nyugvó szociális munka alapja és végcélja. Azonban nem szabad elfelejteni, hogy a keresztényi segítséget és a

professzionális szociális munkát egy olyan szakadék választja el, amelyre hidat a szociális munka mint tudomány értékeivel, elméleteivel és gyakorlataival lehet építeni.

A kötet második része 'A szociális munka és spiritualitás' címet viseli. Ez a fejezet öt tanulmányt gyűjt össze. Az első tanulmány Baráth Árpád írása, a *Spiritualitás és szociális munka* címet viseli. Az eredetileg az *Esély* folyóiratban publikált cikk a tartalomjegyzékben ugyan megjelenik, de az *Esély* folyóirat oldalán érhető el. Az írás tartalma a témával kapcsolatban nagyon fontos, tisztázó, alapozó, definiáló jellegű. Sok szociális munkás szakember számára jelenthet municiót a témával történő ismerkedés során. Baráth Árpád körbejárja a spiritualitás vallásos és szekurális jelentését, miközben a témát történeti kontextusba helyezi. A cikk második felében a spiritualitás szociális munkában betöltött szerepéről és a benne rejlő kiaknázatlan erőforrásokról értekezik, olyan fontos nézőpontból is rátekintve, mint az önreflexió, kritikai önreflexió és a spiritualitás viszonyai.

A második írás, a Beryl Hugen által írt tanulmány az elhivatás és elhívás fogalmait járja körül. Abból indul ki, hogy sok keresztény fiatal érzi hitét közel a szociális munkához mint szolgálathoz, ezért a pályaválasztáskor sokuk jelentkezik szociális munkás hallgatónak. Azonban a képzésük során hamar észreveszik a sokrétű ellentéteket a szociális munka mint világi szakma és a keresztény hitük között. A szerző elsősorban ezeknek a hallgatóknak kínál utat az elhívás modell bemutatásával, ami segíthet újraértékelni a hit erejét a hívó szociális munkás számára azzal, hogy erőforrásként és a társadalmi munkának értelmet és motivációt adó erőként jelenhet meg.

Polacsek Lajos tanulmányában a spiritualitás és a szociális munka kapcsolatát igyekszik körbejárni. A spiritualitás egy tágabb, a vallástól, vallásosságtól elkülönült fogalmával foglalkozik. A spiritualitást úgy írja le, mint mindenki egyéni belső, lelki útját. Véleménye szerint a valódi találkozás az ügyfelekkel elengedhetetlen a valódi szociális munka végzéséhez. A valódi találkozás pedig az, amikor a másik beenged a saját belső útjához. Onnan lehet igazán és őszintén együtt dolgozni. A tanulmány még megemlíti a kiegészítés és a helfer szindróma káros hatásait, továbbá a „spiri biznisz” jelenségére is felhívja a figyelmet.

Kozma Judit rövid esszéjében azt mutatja be az olvasónak, hogy ő szociális munkás hallgatóknak, ügyfeleknek, kollégáknak hogyan segít egy-egy helyzetet értékelni történeteken keresztül. Ezt példákkal segíti megérteni. A történetek, így a bibliai történetek is azért tudnak hasznosak lenni, mert adnak egy keretet, egy narratívát, másféle nézőpontot egy-egy helyzet értelmezéséhez. A segítség egyik kulcsmozzanata a probléma megfogalmazása, aminek folyamatában nagy segítséget jelenthet történetekkel együtt gondolkodni. Az értelemkeresés az emberi gondolkodásba kódolt. Az a szükséglet, hogy mindennek értelmet tudjunk találni. Ebben segítenek nekünk a történetek. A szerző előbb bemutatja azt a folyamatot, hogyan lépett a tisztán módszertani tudatosságot szükségesnek tartó segítő folyamat helyébe az intuitív, történeteket közösen konstruáló segítő folyamat. Illetve alátámasztja azt, amit elengedhetetlenül meg kell említeni. Mindenkinél a saját valóságában lehet és kell segíteni, a segítő és a segített egymás valóságának megismerését és megértését is könnyebben tudjuk történetek által elérni.

A fejezet utolsó tanulmánya Czibere Károly és Birinyi Márk cikke, amely a *Spiritualitás foglalkozásos személyek segítségével* címet viseli. Az írás valójában felosztja a szociális

munkát keresztyénire, illetve világra. Ezeket állítja szembe és hasonlítja össze. Ugyan kitér a keresztyén antropológiára és a fogyatékoság ilyen keretben történő értelmezésére, a cikk nagyobb részében azonban arról értekezik, hat különböző témán keresztül, hogy mit tud nyújtani a keresztyén szociális munka, amit a szekurális szemléletben működő szociális munka nem. A cikk számomra egyértelműen állást foglal amellett, hogy a keresztyén szociális munka értékesebb, többet tud nyújtani ügyfelei számára, mint a szekurális. Amely különbségtétel, véleményem szerint nem szolgálja azt az utat, ahol konstruktív párbeszédre keresztyén keretben kereshetjük a hit és a spiritualitás szerepét és jelentőségét a szociális munka professziójában, mivel ez a fajta elemzés egyoldalú, így nem teszi lehetővé a témában jelenlévő dilemmák, árnyalatok és nézőpontok nyitottsággal történő elemzését. Mindennek ellenére Czibere Károly és Birinyi Márk cikke hatással lehet és van az olvasóra. A felsorolt kritériumok, témák, amelyek alapján elemez, gondolatébresztőként szolgálhatnak a témával ismerkedő szakemberek számára.

A kötet harmadik, egyben utolsó része a szociális szolgáltatásokban egyre erőteljesebben jelenlévő egyházi szerepvállalást járja körül. A fejezet első tanulmánya, Havasi Virág cikke a Magyarországon erősen érzékelhető egyházi térnyerésre reagál. Össze gyűjti a pozitív és negatív oldalait az egyház szociális szerepvállalásának. Jól és követhető módon szedi össze és meséli el az egyházi normatíva és a térnyerés dinamikáját, miközben leszögezi, hogy a jelenségből hiányzik a szociális ágazat finansziális szektorsemlegessége. Továbbá a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség 2010 óta tartó kálváriájának bemutatásával többek között felhívja a figyelmet a nem egyházi fenntartású intézmények még sokkal keservesebb finansziális helyzetére.

Meleg Sándor tanulmányában szintén a magyar szociális ellátórendszer egyházi szerepvállalásának növekedő súlyáról értekezik. Amellett érvel, hogy nincs szakmai indoka az egyházi szerepvállalás ilyen túlsúlyának. Ez annak az eredménye, hogy az állam feladta ideológiai semlegességét, és keresztyén, jobboldali ideológia alapján igyekszik átszervezni a szektorai egy részét (lásd oktatás, szociális ellátórendszer). Ezt csak ideológiai alapon lehet megmagyarázni, racionálisan, szakmailag nem. A szektorsemleges finanszírozás helyett ma Magyarországon egy sok feszültséget szülő, az egyházi fenntartóknak sokkal jobban kedvező finanszírozási rendszer jött létre, miközben az ellátórendszer alapvetően alulfinanszírozott. A szerző több, nyilvánosan is elérhető adatot is összegyűjt és bemutat, ami alátámasztja érvelését. Javaslatra egy olyan ágazati finanszírozási reform, amely a szektorsemlegesség elvét veszi alapul, és elégséges feltételt tud jelenteni minden fenntartónak a szociális ellátás területén.

Tóth-Simon Károly tanulmányában többek között a Golgota Keresztyén Gyülekezet szociális területen végzett tevékenységét mutatja be. Kitér arra, hogy milyen pozitív és negatív hatásai lehetnek a laikus segítségnek, hogy hol helyezkedhet el a hit a szociális munkában. Dolgozata történeti kitekintés is egyben, a Golgota Keresztyén Gyülekezetről és a hozzá fűződő társadalmi munkáról. Ahogy Czibere Károly és Birinyi Márk írásában, itt is megjelenik a szociális munka széthasítása keresztyén szellemiségű szociális munka és professzionális, de szekurális szociális munka kategóriákra, illetve ezek összehasonlítása. Ráadásul a Meleg Sándor által írt tanulmányban megemlíttet értékdilemmákon is van lehetősége az olvasó-

nak gondolkodni, mikor a magzatvédelem, az önfelelősség kerül elő a tanulmány során. A cikk végén a szerző több, rövid esettanulmányt is ismertet, amely alátámasztja gyülekezet-szolgáltató munkájának fontosságát. Érdekesnek tartom kiemelni, hogy néhány esetbemutató alkalmas lehet arra, hogy elkezdődhessen a párbeszéd a keresztyén értékalapú laikus segítség, a diakónia és a szociális munka közötti viszonyról. Nagyon jó áttekintést ad a Golgota Keresztyén Gyülekezet által végzett, valóban nagyon értékes munkáról, de véleményem szerint megjelenik a szociális munka szakma alapértékeivel összeegyeztethetetlen gondolatiság is, mint például a változás egyoldalú, a személyi felelősséget előtérbe helyező értelmezése.

Végül a kötet utolsó tanulmánya, Mislai Ildikó cikke betekintést enged a 2015-ös menekültválság kezelésébe, ezen belül is az egyházak szerepvállalásába. A tanulmány arra keresi választ, hogy az állam által bevett egyházaknak titulált, illetve más gyülekezetek hogyan vettek vagy nem vettek részt a menekültek megsegítésében. Kérdése, hogy vajon Krisztus tanítása volt-e az alapja az akkori reakcióknak. A tanulmány hosszasan idéz különböző fontosabb, az akkori történetekben szerepet játszó emberekkel készült interjúkból. A szerző a végén levonja a tanulságot. Az állami propaganda gyűlöletkeltése hatással volt a nagy-egyházak válaszára, akik a politikai befolyás miatt hallgattak, miközben kisebb egyházak, gyülekezetek, egyesületek a kezdetektől vállalták, hogy Krisztus tanítása szerint, ahogy lehet, segíteni fognak a Magyarországra érkező menekültcsaládoknak, embereknek.

Véleményem szerint a tanulmánykötet szerteágazó témát próbál felölelni, ezért mélyebb ismereteket nem tud szolgáltatni, de betekintést tud nyújtani a témával ismerkedőnek, továbbá motivációt jelenthet a témában való elmélyülésre. Az olvasó a szociális munka módszertanába, az állami szociálpolitikába, a zsidó-keresztyén kultúra szociális örökségébe is bele-bele kóstolhat a kötet tanulmányozása során.

A tematikus szám több tanulmányában is felmerül a keresztyén szociális munka és a szekurális szociális munka összehasonlítása. Mintha két, szemben álló szociális munka létezne, amiben a „keresztyén szellemiségű szociális munka” gyakran kapja meg azt a vádat, hogy könnyebben csúszik bele az ügyfelek önhibáztatásába, míg a humanista vagy szekurális szociális munkát az a vád illeti, hogy lelkiekben nehezebben tud kapcsolódni, lelki erőforrást adni. Véleményem szerint mindkét kritika téves. Mindkét ideológia mögött emberek dolgoznak, akik szakemberként a szociális munka szakmai kritériumai szerint jól vagy rosszul végzik mindennapi munkájukat. Mindkét szellemiség elegendő muníciót tud adni az egyes szakembereknek, mind motivációban, mind az emberekhez való hozzáállásban, hogy jól tudja végezni munkáját. Fontosnak tartom továbbá kiemelni azt, amit Polacsek Lajos írt a spiritualitásról, Kozma Judit pedig a segítségéről. Mindenkinnek saját belső útja szerint lehet és kell segíteni. A keresztyén, a humanista, illetve különböző más vallások egy-egy utat jelenthetnek arra a helyre, ahol valójában tudunk egymással találkozni.

A kötetben az írárok vegyesen keresztyén és szekurális szellemiségben íródtak, ez adja a különlegességét, hiszen egymás gondolatainak megismerése és az erre való nyitottság az alapja egy konstruktív párbeszéd megkezdésének. Így a kötet ebben az értelemben méltó része a *Párbeszéd: Szociális munka folyóirat* repertóriumának.

A folyóiratszám az alábbi linken érhető el: <https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/issue/view/867>

BÁHIR

Oberlander Báruch: Zsidó jog és etika, Tanulmányok modern társadalmi kérdésekben, 1–2. kötet, Budapest, Budapesti Ortodox Rabbínatus – Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség, 2021, 2022.

Szathmáry Béla

GONDOLATOK OBERLANDER BÁRUCH ZSIDÓ JOG ÉS ETIKA KÖTETEIRŐL

Oly korban élünk most a földön, amikor az emberiség jelentős része a sok esetben maga alkotta emberi jogokra hivatkozással megkérdőjelez számos, az emberek együttélésére vonatkozóan előírt örök érvényű szabályokat. Ennek során kétségbe vonják nemcsak az általuk egyértelműen bizonyítottnak látott természeti törvényeket, hanem sok esetben a hiten alapuló örök, a teremtő Isten által előírt szabályokat, törvényeket, az ezekben megfogalmazott igazságokat is. Sok esetben pedig éppen az ezeken alapuló vallási értelmezéseket félreértelmezve hirdetik az isteni igazsággal szemben a saját érdekeiknek megfelelő „igazságait”. Ennek tipikus esete a világszerzte egyre nagyobb teret kapó gender-kérdés, amely szerint nem csak két nem létezik, már nem is három, hanem számtalan, így nem fogadják el az emberi faj fennmaradásának alapjául szolgáló egyszerűen belátható tény, miszerint egy gyermek a nő petesejtje és a férfi ivarsejtjének egyesülése útján történt fogamzás eredményeként születik. Így számukra értelmetlen az a bibliai kijelentés, mely szerint „Megteremtette Isten az embert a maga képmására, Isten képmására teremtette, férfivá és nővé teremtette őket.” (1Móz 1,27.) De vannak, akik éppen a keresztény Bibliára hivatkozással látják állításukat igazoltnak, szövegét jelentősen félreértve, vagy ami még rosszabb, szándékosan félremagyarázva: „Krisztusban tehát nincs zsidó, sem görög, nincs szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő, mert ti mindnyájan egyek vagytok Krisztus Jézusban.” (Gal 3,28.) Ilyenkor kell, hogy eszünkbe jusson Ézsaiás próféta tanítása: „Jaj azoknak, akik azt mondják a rosszra, hogy jó, és a jóra azt, hogy rossz, akik a sötétséget világosságnak, a világosságot pedig sötétségnek mondják, akik azt állítják a keserűről, hogy édes, az édesről pedig azt, hogy keserű! Jaj azoknak, akik bölcseknek képzelik magukat, és magukat tartják okosnak.” (Ézs 5, 20-21.)

A fentiek alapján ebben a zavaros világban eligazodni kívánó emberek számára kiemelke-

dően fontos, hogy felmerülő kérdéseikre alapos és megfontolt válaszokat kapjanak. Az állam a vallási felekezetek kiemelkedő értékkeremtő és értékmegőrző szerepét elismerve teret ad a vallási közösségek számára nemcsak az iskolai, hanem az állam által szervezett vagy általa jóváhagyott kereteken túli képzéseknek is. Ebbe a sorba illeszkedik a Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány, s a benne kiemelkedő szerepet játszó Oberlander Báruch rabbi tanítói tevékenysége. A politikai rendszerváltást követően a Magyarországon az ortodox zsidó vallási és kulturális életet megújítani, kiterjeszteni, élővé tenni kívánó, majd az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközségben szervezeti formát öltő haszid zsidóság vezető rabbija és munkatársai nagy szorgalommal munkálkodnak e cél érdekében, hirdetve szóban, nyomtatásban és a mai kornak megfelelően elektronikus formában honlapjukon a zido.com-on a Tóra és a Biblia örök érvényű tanításait, hogy minden korban és minden nemzedékben a meghatározó erkölcsi és morális kérdésekre válaszokat találjunk, teret adva a mindennapi élet által felvetődő kérdések megfogalmazásának, az erre adandó válaszoknak, a vitás kérdések megbeszélésének. E munka egyik meghatározó összefoglalását találhatja meg az olvasó az Oberlander Báruch tanulmányait összefoglaló kétkötetes munkájában, a Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány által kiadott *Zsidó jog és etika 1. és 2. kötetében*. A szerző megfogalmazott célja szerint a Tan továbbadása nemcsak abból áll, hogy az egyik generáció bölcssei megtanítják azt a következő generációnak, hanem azt is megmutatják nekik, hogyan lehet ezeket az ősi isteni elveket alkalmazni az újabb és újabb különleges helyzetekben.

A célnak megfelelően az első tanulmánykötetben a szerző tematikus fejezetekben foglalja össze az eddig felmerült, nem elsődlegesen vallási, hanem a zsidóság mindennapi életével kapcsolatos és az azon kívüli, társadalmi kérdésekre adott válaszait, gondolatait, eligazítást nyújtva nemcsak a zsidó embernek, hanem valamennyiünknek abban, hogyan találjuk meg a helyes utat. A szerző így összefoglalja azokat a történelmi, társadalmi körülményeket, amelyekben a zsidóság a kezdetektől napjainkig éli az életét, az ezzel kapcsolatos nehézségeit, megítélését. Választ kaphatunk a társadalom és összetartás alapvető kérdéseire a globalizáció, a szólásszabadság, az emberi méltóság kapcsán, a múlt feldolgozását elősegítendő az ügynökök és besúgók megítélésére, a zsidóság jogi státuszának felmerülő kérdéseire, nemzetiségének kérdéskörére és jogi szervezeti formáinak lehetőségeire. A szerző a gyógyítás és orvosi etika című fejezetben összefoglalja az orvoslás háláchikus alapelveit, a zsidó orvosi etika aktuális gyakorlati kérdéseit, foglalkozik az orvosi műhibák megítélésével, az oltásellenesség, a szervátültetés, de a kábítószerrel okozott függőség kérdéseivel is. A szerző az első kötetben külön fejezetet szentel a gyermeknemzéssel kapcsolatos kérdéseknek, így a sterilizáció és a fogamzásgátlás, a mesterséges megtermékenyítés háláchikus alapelveinek és gyakorlati kérdéseinek, a petesejt-donáció, béranyaság és örökbefogadás problémakörének, végül hasznos tanácsokat ad arra, mit tehetünk az isteni gyermekáldás elősegítése érdekében.

A második kötetben találunk néhány olyan témakifejtést, amely az első kötetben szereplő kérdésekhez kapcsolódik, kiegészítve azt. Ilyen az élet és a gyógyítás alapvető kérdéseire adott válasz, az élet feláldozása a közösség érdekében, illetve a sertésből származó szervek és szövetek felhasználási lehetőségei a gyógyításban. A szerző külön feje-

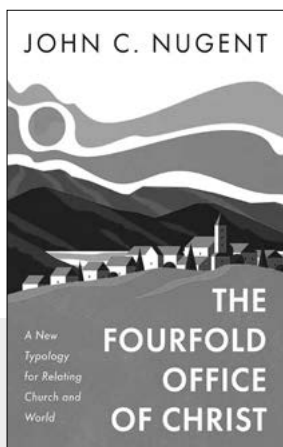
zetet szentel a háború és a béke aktuális kérdéseinek, így érinti az orosz-ukrán háború által felvetett gyakorlati kérdéseket, az ukrán zsidók iratanyagának sorsát, a háború és az élőpajzs problémakörét és a menekültkérdést. A szerző a Királyság és közigazgatás című fejezetben fejt ki gondolatait a közterek és az újszülöttek névadása háláchikus szabályairól, Erzsébet királynő halála kapcsán foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy ünnepelhetünk-e akkor, amikor mindenki más gyászol, van-e áldás III. Károly brit királyon, de vizsgálja Trianon vallási hatását az elcsatolt országrészekben. A további fejezetben a mindennapi élet körülményei között betartandó, figyelembe veendő háláchikus szabályok ismertetése körében kaphatunk választ arra, hogy kóser-e a sertés ízű vegán „hús” és a mesterségesen előállított étel. Külön fejezetet kapott a zsinagógaépítészet és az eladott, megüresedett, kiürített és kisajátított zsinagógák sorsa, a rabbik szerepe a zsidó közösségekben és a vezető testületek vezető szerepei. Válaszokat kaphatunk a zsidóság mibenlétének kérdéseire, a kitérés és a betérés lehetőségeire, a gyász és a kádis szabályaira nem zsidó szülők esetén. Végül a hazugság, a plágium és a kommunista világ besúgóí és a zsidó ügynökök tevékenységének megítéléséről olvashatunk. A kötetet a Vasvári Pál utcai zsinagóga történetét tartalmazó melléklet zárja. A két kötet elsődleges célja, hogy a mindennapi kérdéseinkre alkalmazható szabályokat találjunk.

Végezetül foglaljuk össze, mi lehet-e két kötet hosszú távú hatása a zsidóság és a Bibliát mint az isteni törvények forrását magáénak tartó és tudó emberiségre. A jog és az etika mindig és mindenkor szoros kapcsolatban állt és áll egymással. Az emberek által megalkotott magatartásszabályok, amelyek tipikusan a jogalkotás termékeiként jelennek meg és fogalmaznak meg általános, azaz minden hatálya alá tartozó ember számára egyformán érvényes és egyformán kötelező szabályokat, nem szabad, hogy eltérjenek az igazságot meghatározó erkölcsi szabályoktól. Az igazság ugyanis erkölcsi, és nem jogi kategória. Ha a jog eltér ettől, lehet, hogy egy magatartást jogszerűnek kell megítélnünk, de nem fog találkozni az emberek általános értékítéletével, következésképpen nem lesz igazságos és nem lesz erkölcsös sem, így az önkéntes jogkövetés nem lesz elvárható. Joseph Herman Hertz (1872–1946) ezzel kapcsolatos álláspontját hívom segítségül e gondolat alátámasztására: „A gyenge és tévelygő halandónak szüksége van olyan tekintélyen alapuló törvényre a jó és a rossz kérdésében, amely félreérthetetlen világossággal lefekteti a kötelesség fő alapelveit, és megjelöli a bűnök főcsoportjait. Ilyen isteni megállapítása az erkölcsi törvénynek minden korban óriási fontossággal bír az emberiség szempontjából, hogy a kételyek eloszoljanak és hogy az álbölcselet elnémuljon, amely mindenkor kész volt a jót rossznak és a rosszat jónak minősíteni.”¹

Oberlander Báruch rabbi gondolatai segítenek bennünket abban, hogy elgondolkodjunk életünk során arról, általánosságban mi a helyes, mi a helytelen, és a mindennapi életünkben felmerülő kétségeink esetén az aktuális helyzetben mi legyen a követendő út, hogy cselekedeteinket nem a mi gyarló és múlandó emberi törvényeink, hanem az örök érvényű isteni törvények jelöljék ki. Ennek jegyében ajánlom olvasásra és alapos tanulmányozásra e két kötetet.

1 HERTZ, Joseph Herman: *Mózes öt könyve és a Haftárak*, 2. kötet, *Exodus*, ford. HEVESI Simon, Budapest, Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület, 1996, 230–231.

Nugent, John C.: The Fourfold Office of Christ: A New Typology for Relating Church and World, Eugene, OR, Cascade Books, 2023

Homoki Gyula

EGY NIEBUHR UTÁNI TIPOLOGIA NYOMÁBAN

John C. Nugent amerikai teológus, a michigani Great Lakes Christian College teológiai tanára arra az ambiciózus feladatra vállalkozik könyvében, hogy mintegy hetven évvel Niebuhr nagyhatású tipológiája után új modelleken szemléltesse az egyház és a világ közötti kapcsolódás lehetőségeit. Nugent szerint a Niebuhr *Krisztus és kultúra* című művében taglalt viszonyulások („Krisztus a kultúrával szemben”, „a kultúra Krisztusa”, „Krisztus a kultúra felett”, „Krisztus és kultúra paradox viszonya”, „a kultúrát átformáló Krisztus”) mára több okból kifolyólag is meghaladottnak mondhatók. Egyfelől a niebuhri tipológia objektivista szemlélete azzal kecsegtetett egykor, hogy a mindenkori hívő mintegy a kultúrán kívülről vagy madártávlatból képes a két szféra kölcsönhatásait szemlélni, holott mindannyian részesei vagyunk korunk konvencióinak. Másrészt a szerző sajátosan amerikai kontextusban megállapítja, hogy a szekularizáció felerősödése mellett is a társadalmi vallásosság és szólamai nemhogy letűnőben lennének, de egyre inkább felerősödnek a politikai térben, ez pedig megnehezíti az „egyház” és a „világ” közötti kontraszt megfestését. A könyv bevezetőjében Nugent nem rejt véka alá a különféle affirmatív teológiai irányzatokat magukévá tevő egyházakkal szembeni nemtetszését, amelyek szerint „barátságra léptek a világgal”, hogy a keresztyénség nevében „jobb helyre tegyék ezt a világot” (3.). Ezt a fejleményt hívatott leleplezni, elemezni és bibliai-teológiai szempontok szerint kiigazítani a szerző által kínált négyes tipológia, amelyben Krisztus hármas tisztét (pap, próféta, király) a szolgai tiszttel kiegészítve veszi alapul az egyház és világ közötti kapcsolat lehetőségeit. Bár Niebuhr annak idején egyik általa ismertett típust sem illette az orthodox keresztyén jelzővel, Nugent szükségét érezte annak, hogy a szerinte „legbiblikusabb” papi modellt saját

szempontjaival kiegészítve, azt „meglepően meggyőző” (8.) és „legbiblikusabb” (17.) útként kínálja a huszonegyedik századi egyház számára.

A mű elején a szerző nyíltan felvállalja, hogy vizsgálódását alapvetően a szentírási szövegek tanulmányozásából kiindulva végzi, szemben azokkal a keresztyénekkal, akik „a kulturális kondicionálástól vezérelve zsigeri módon” gondolkodnak a világhoz való viszonyulás kérdéséről (10.). Ez az erősen általánosító ítélet és jellemzés már mutatja azt a hibát, amelybe Nugent a továbbiakban is könnyen beleesik: az általa ismertetett helytelen modelleket mindössze néhány konkrét példára és képviselőre történő utalás erejéig mutatja be, így az olvasó javarészt a szerző interpretációjára és ítéletére van bízva ezeknek a „kulturálisan kondicionált” nézeteknek a megismerésében. A szerző leszögezi, hogy bibliai hermeneutikájában a történeti-kanonikus-krisztocentrikus hármasság megközelítéssel él, ugyanakkor a teológiai olvasat előtérbe helyezésével elemzéseiben gyakran olyan következtetésekre jut, amelyek túlfeszítik a konkrét szövegek történeti szándékait, vagy figyelmen kívül hagyják a tágabb bibliteológiai összefüggéseket. Nugent szerint a kortárs keresztyének által elkövetett további hiba, hogy túlságosan leegyszerűsítően vélekednek a hívők számára egyértelműen kötelező szeretetparancsolatról, aminek következménye, hogy téves módon próbálnak kapcsolódni a világhoz. Szerinte a Szentírás különbséget tesz a hívő Isten, hívő társai és a nemhívók felé tanúsítandó viszonyulások között: a nemhívót tisztelni, a hívőt szeretni, Istent pedig tisztelni, szeretni és félni kell. Az egyház hibát követ el akkor, ha a világ felé ugyanúgy kíván fordulni, mint a hívek felé – ilyet Isten soha nem kért övéitől, így Nugent. Sajnos ennek a sarklatos tételnek az alátámasztására is pusztán néhány igehely citálásával elégszik meg a szerző, külön kiemelve lábjegyzetben (16., 16. lábjegyzet), hogy Jézus felhívása az ellenség szeretetére (Lk 6,27-36), valamint az irgalmas samaritánus példázata (Lk 10,25-27) is a marginalizált zsidókhoz történő odafordulásra biztat, így pedig „Jézus nem terjesztette ki a szeretetparancsolatot a hívők közösségén túlra”.

A Nugent által javasolt négyes tipológiából elsőképp a papi modellt mutatja be, amelyben alapvetően a teremtésben kapott istenképűségből (*imago dei*) levezetett megbízatásnak engedve a keresztyének a világ fölötti autoritásra törekednek. A Krisztusban helyreállított *imago* által Isten országa és uralma az egyház által bontakozik ki a világban, s így a hívők felelőssége, hogy a „társadalmi és politikai tekintetben megjobbítsák a világot, vagy felelősségre vonják a világ vezetőit az általuk elkövetett hibákért” (22). A megközelítés erőssége a szerző szerint abban áll, hogy koherens világnézetet alakít ki, és az individualista tendenciákkal ellentétben a strukturális bűnökkel szembeni közös felelősséget hangsúlyozza. Ennek ellenére számos veszélyt is rejt magában. Ezek közül elsőként említi, hogy az Ószövetség egésze elmarasztalóan mutatja be a királyság intézményét, Jézus pedig következetesen visszautasította a címet, sőt, a világi logika szerinti uralkodást szigorúan megtiltotta követőinek. Emellett a királyi modell felé elkötelezett hívők hajlamosak a realizált eszkatológia kritika nélküli átvételére, figyelmen kívül hagyva, hogy a Jézust követők bármiféle uralkodása csakis az idők teljessége után következik be: „A Krisztus visszatérése *előtti* időben arra hívtunk, hogy szolgáljunk, és pont” (32.). Nugent úgy látja, hogy az Isten uralmát képviselők félreértik az *imago dei* koncepcióját, amely nem csak a hívők,

hanem *minden* ember osztályrésze, így semmilyen privilegizált helyzetre nem jogosítja fel az egyházat. A szóban forgó típus ismertetését a szerző javarészt N. T. Wright egyetlen (!) műve és a BibleProject vonatkozó videósorozatát alapul véve végzi (legalábbis ezekre hivatkozik), amely nem győzött meg arról, hogy az általa kifogásolt visszaesszések koherens és következetes módon bármely kortárs teológusnál előfordulnának. Bár az ószövetségi kritika és a történelem által bizonyított hatalmi visszaélések valóban óvatosságra intenek a királyi tisztség ilyen féle kiterjesztésével összefüggésben, Nugent elemzésében nem tér ki arra, hogy a Wright által átfogó módon vizsgált Isten uralmáról szóló újszövetségi víziót hogyan is kell helyesen értenünk. Jézussal Isten uralma *már* megkezdődött a világban, s bár a realizált eszkatológia túlhangsúlyozása valóban hegemonikus tévutakra vezette az egyházat a múltban, a koncepció figyelmen kívül hagyásával az újszövetségi ekkleziológia egy fontos aspektusa vész el. A reformátori hagyomány, különösen az új kálvinizmus irányzata szintén rendkívüli erőforrást látott a Krisztus uralmáról szóló tanításban, amelynek képviselői (Kuyper vagy Bavinck) érdemes beszélgetőpartnerekként árnyaltabb megfogalmazásokra is juttathatták volna a szerzőt.

A kultúra, társadalom és politika területén dominanciára törekvő királyi modellel ellentétben a „szolgáló modell” a világ iránti felelősségvállalást főleg a világ szükségait betöltő diakóniai szolgálat révén hangsúlyozza. Ha Krisztus óvta övét a hatalomra kerüléstől, annál inkább buzdította őket a szolgálatra. Jézus maga is szolgálni jött (Jn 13,3-17; Fil 2,5-11), a tanítványok pedig a „szenvendő szolga” nyomdokán járva szintén azt az elhívást kapták, hogy szolgáljanak (1Pt 2,21-25). Az egyház a világért van, és a mai világunk, amely végtelen gyanúsna tartja az intézményes egyház szavait, valóban sokkal nyitottabbnak tűnik az evangélium tettek általi közvetítésére. Mindezzel együtt Nugent úgy látja, hogy a – magyar református fülnek kényes elnevezés szerint – „szolgáló egyház” teológiája fatális félreértéseken nyugszik. A szerző kvantitatív elemzése arra a megállapításra juttatja, hogy az interszónális szeretetre utaló újszövetségi textusok nagy hányada elsősorban a hívők közötti szeretetről beszél: „Egyetlen szakasz sem írja elő, hogy szeressük a hitetleneket” (49.), sőt, „az sem világos, hogy a Nagy Parancsolatot a hívők hitetlenekkel szembeni viszonyára kellene alkalmaznunk” (50.). A számítások szerint negyvenhat alkalommal Isten azt kéri a keresztyénektől, hogy hirdessék az evangéliumot a kívülállókna, tizenötször, hogy méltó módon éljenek előttük, hatszor a megtérítésüket kéri, ismét hatszor pedig elkülönülésre buzdít (l. 52., 26. lábjegyzet). A szolgáló modellt követők helytelen perspektívát tesznek magukévá, amikor a világ problémáinak megoldását tűzik zászlajukra. Nugent nem tagadja a hívők felelősségét, de elsősorban az egyházat olyan közösségként képzei el, amely saját életét vonzó példaként tárja a kívülállók felé, amelynek következménye lehet az Isten szerinti rend és élet egyre szélesebb körű megvalósulása. Az Isten országa nem keverhető össze a kultúrával, szögezi le, márpedig akik szolgálatukat e világ problémáinak foldozásában látják, nem veszik elég komolyan az Isten szerinti uralom radikális másságát. Az egyház útja ennek a radikális különbözőségnek a felmutatásában és közszemlére bocsátásában áll – egy feladat, amit a „szolgáló modell” képviselői a szerző meggyőződése szerint gyakran elmulasztanak.

A harmadik típus a „prófétai modell”, amely főleg az Istennel szembeni erők leleplezését és az Isten szerinti rend mércéi melletti elköteleződésre hívást tartja a legfontosabbnak. A profétai hangot visszhangzó mai egyházak főként az ószövetségi proféták társadalmi igazságtalanságot ostromozó üzenetét erősítik fel, s ahogyan a klasszikus proféták számonkérték annak idején a népet és a hatalmakat a szociális visszaélések miatt, úgy a modern profétai hangok a politikai döntéshozókat és a gazdaság főszereplőit kritizálják ugyanezért. Nugent úgy ítéli, hogy a „social gospel-t” hirdető váteszek figyelmen kívül hagyják azt a tényt, hogy az Ó- és Újszövetségben a prófécia alapvetően mindig Isten népe között szólal meg és az Isten népéhez tartozóknak közvetít üzenetet, nem pedig a körön kívüliek a címzettjei. A profétai egyházak azonban olyan dolgokat kérnek számon a világi hatalmakon, amelyek csakis a keresztyének számára lehetnek érvényes előírások. Jogosan hívja fel a szerző a figyelmet arra a szerep- és értékszavarra, amellyel egyes keresztyének manapság a társadalom és a politika egészét saját mércéjük szerint próbálják rákényszeríteni a jobb útra: „Ebben a kontextusban, amikor – gyakran szűk mozgástérrel – jogszabályok által kényszerítjük rá az evangéliumot azokra a felebarátainkra, akik nem egyeznek bele, a keresztes hadjárat egy másik formáját eredményezi” (82). Ugyanakkor kérdés, hogy a profétai szellemű társadalom- és politikakritikák java része szűk értelemben vett *evangéliumi* értékeket kér-e számon a felelősökon, vagy pedig olyan, a nyugati társadalmakban széles körben elismert és ratifikált alapelvek betartását, amelyek megegyeznek a keresztyén értékrenddel (vagy egyenesen annak szellemiségében gyökereznek)? Ha például az egyház felszólal a kisebbségek jogainak tiszteletben tartása mellett, s az aktuális politikai hatalmat az alaptörvénybe és törvényekbe foglalt előírások betartására figyelmezteti, vajon valóban szereptévesztést követ-e el, hiszen „keresztyén” értéket vagy viszonyulást (jelen esetben, mondjuk, szolidaritást) vár el a „nem keresztyén” szereplőtől? Nem hinném. Saját tézisé és kritikáját némiképp Nugent maga gyengíti, amikor Brueggemannt idézve a profétai megszólalást holisztikus üzenetként mutatja be: a proféták nem egyik vagy másik *ad hoc* társadalmi problémára reagáltak (és reagálnak ma is), hanem a „domináns krízis” valós okaira hívják fel a figyelmet, a nép Istentől történő eltávolodását és a megtérés fontosságát hangsúlyozzák. Túl sok konkrét példát ezúttal sem találunk az elemzésben, így a szerző ismét egy fantomközösséget állít elénk, akik sokkal inkább a társadalomban jelentkező „tüneteket” próbálják orvosolni a valódi „betegség” helyett. Gyanítom, hogy a valóságban sok „profétainak” számító teológus és egyház maga sem elégszik meg a szociális problémák tüneti kezelésével, ugyanakkor vallják azt, hogy a domináns téma – Krisztus megváltása – kihatással van a társadalom minden szegletére. Nugent szerint Jézus és Pál „kifogásolhatták volna a szegényeket sújtó mértéktelen adókat, a gazdagok körében elharapózó pedofiliát, az erőszakos militarizmust, a korrupt bírósági rendszert vagy a császár imádatát – hogy csak néhányat említsünk. De alapvető profétai feladatuk az volt, hogy Isten országát hirdessék” (85.). Mondani sem kell, hogy a Jézus és Pál utáni első és második generáció keresztyén teológusai – sőt, azóta minden teológus – érezte, hogy a „domináns téma” elválaszthatatlan az egyházat is érintő eseti problémáktól. A keresztyénség apologetikus törekvése pedig kezdettől fogva az volt, hogy a társadalmi,

közösségi és magánélet területén jelentkező *minden* válságtünetet a kereszt fényében vizsgáljon meg, és az evangélium felől kínáljon rájuk megoldást. A leleplező prófétai hang nem elégszik meg azzal, hogy a zárt ajtókon belül helyet foglaló bennfentesek fülébe súgja az Isten akaratát.

Nugent negyedik, favorizált típusa a „papi modell”, amelyben az egyház alapvetően spirituális szolgálata révén közvetít Isten és a világ között. A Szentírás szerint a papok elsősorban Istennek szolgálnak, az Ő számára vannak elkülönítve, amikor pedig az Újszövetség „szent papsággal” bízza meg a hívőket (1Pt 2,5.9), akkor ugyanezt az elköteleződést erősíti meg, miközben elhívást kapnak arra is, hogy a kívülállók felé Isten akaratát hirdessék meg. A papi tisztséghez szorosan kötődik a szentség eszménye, amely a szerző szerint elsősorban morális természetű: a helyes életfolytatás által a papi modellt követő egyház prezentálja a világ előtt Isten szentségét. A szerző elképzelése szerint az egyház alapvetően azért van jelen a világban, hogy az üdvösség üzenetét hirdesse és közvetítse, s minden tevékenységével csakis ezt az egy missziót viheti végbe. A többi megközelítési típus nem képviseli olyan erőteljesen ezt a spirituális fókuszot, sőt, túllépve megbízatását az evangélium hirdetésére, más szerepekben tetszeleg: „abbéli igyekezetükben, hogy stratégiát alkossanak, mozgósítsanak és hangoztassák a világ társadalmi bajainak gyógyítását, gyakran szeretnék inkább megőrizni a fennálló rendet, ahelyett, hogy az üdvösség rendjét hirdetnék meg” (110.). Ezzel szemben a papi modell elsősorban az egyéni üdvösségre fókuszál, az eljövendő beteljesedésre tekint, s a világ elé is ezzel az üzenettel közeledik. Nugent érzékeli, hogy ez a „legbiblikusabb” típus könnyen szektásodáshoz és izolációhoz vezet, így a papi modellben lévő spirituális fókuszot a másik három legkiválóbb jellemzőivel próbálja meg ötvözni. Mivel az ószövetségi Lévi fiai nem rendelkeztek jól behatárolható saját területtel, így a szerző által revideált papi modellt követők is jó, ha emlékeztetükbe vésik, hogy saját földjükön idegenek, akik egyszerre polgárai a világnak, miközben egy másik elköteleződés örököseiként elszeparálódnak attól. A papi menedékvárosokról szóló törvényi előírások (4Móz 35) természetes módon illusztrálják a papi modell horizontális potenciálját: a keresztyén egyházak – világtól való különbözőségük ellenére is – „biztonságos menedékhelyekként” szolgálnak a bűnösök számára: „Az egyház felismeri, hogy Krisztus minden ellenségeskedést megölt a kereszten, ledöntötte az embereket elválasztó falakat, és új emberiséget hozott létre, amely mindenkit szeretettel vár – egy új teremtetés tör előre a régi közepette” (115.). Az elfogadó szólam némiképp lehalkul, amikor a betérők további sorsáról értesülünk: „Bár a papi menedékvárosok minden gyilkost befogadtak, mégsem engedték őket továbbra is gyilkolni a városon belül. Mondani sem kell, hogy a léviták elvárták a gyilkosoktól, hogy átmeneti otthonukban békésen éljenek. A korábbi gyilkosoknak meg kellett tartaniuk a Törőt, amely a közös jót szolgálta. Ugyanígy az egyház is nyitott marad mindenki számára a világban, de azoknak, akik köztünk akarnak élni, csatlakozniuk kell a Krisztusban lévő közös életünkhöz. Isten szétszórta minket e világ városaiba, mi pedig ezekért a városokért létezünk, de egy speciális életmódra is elhívott, ha pedig közöttünk akar valaki oltalmat találni, ezt az új életmódot kell magáévá tennie. Senkit sem kényszerítenek arra, hogy csatlakozzon hozzánk, és senkit sem

kényszerítenek a maradásra” (115.). Az áldozatbemutatással összefüggésben Nugent kiemeli a papi tisztség sáfárságát, amelyet a keresztyén egyház az úrvacsora szentségében közvetít: ahelyett, hogy a világi ügyletekbe bonyolódva harcolnánk, Isten arra hívta övéit, hogy a kenyér megtörésében arra az áldozatra mutassanak, amely mindenkiért adatott. A léviták feladata volt, hogy a Tórát tanítsák a népnek, amely egyértelmű megbízatást jelent a keresztyén egyház számára: bizonyosságot tenni Isten akaratáról a világ felé. Végül pedig az ószövetségi királyság idején élő udvari és kultuszi papok példáján a szerző azt fejti ki, hogy a vallási legitimációt kereső politikai hatalmakat kijátszva az udvari papok számos zsoltárban Izrael egyetlen elismert királyának, Jahvének zengtek éneket, így pedig lényegében szubverzív módon kritizálták a fennálló rendet. Nugent hasonló tendenciát vél felfedezni a mában, amikor a politikai hatalmak minden lehetőséget megragadnak, hogy domesztikálják az egyházat, és eszközként használják fel saját hatalmuk legitimálására. Ebben a szituációban élesen kibomlik a különféle modelleket követő egyházak eltérő reakciója: „A királyi egyház a tekintély pozíciójából szólítja meg a világot, elmondva, mit kell tenniük, mivel mi valószínűleg jobban tudjuk. A szolgáló egyház örömmel él a világ kínálta lehetőségekkel, és megpróbálja a legtöbbet kihozni belőlük. A prófétai egyház a hatalmak szemébe mondja az igazságot, és felelősségre vonja őket azokon a pontokon, amelyekben szerintünk vétettek az isteni jogrenden. A papi egyház azonban a dicsőítés pozíciójából szólítja meg a világ vezetőit: felemeljük Istent, dicsőítjük az útjait, elismerjük az emberi vezetők behatároltságát és vakfoltjait, s arra hívjuk őket, hogy fogadják el Krisztus uralmát az egész világ felett” (121.). Ez a távolságtartás és spirituális fókuszú megnyilvánulás szolgálja leginkább az egyház és a világ javát a politikai instrumentalizáció fenyegetéseivel szemben. A könyv egy rövid exkurzussal zárul, amelyben a szerző a politikai választásokra applikálja tipológiáját, ismét hangsúlyozva az általa revideált papi modell felsőbbrendűségét a többivel ellentétben. Akik ezt az utat követik, azok vele együtt a felfokozott politikai pillanatokat is már-már „keresztyén sztoikus” nyugalommal képesek szemlélni: „Az örökkévalóság szempontjából minden választásra úgy tekintünk, mint amikor a legénység rangsorát újrarendezik egy eleve süllyedő hajón” (125.).

Az egyház világhoz való helyes viszonyulásának kérdése kezdettől fogva az egyik legkényesebb problémák egyike a keresztyén teológiában. A teljes elkülönülés és totális asszimiláció végpontjai között pedig számos megoldási kísérlet született a kétezer év alatt. Korunk új kihívásai és a sokat szidott szekularizáció egyértelműen a peremre szorítani látszik az egyházat a társadalom véleményének formálásáért vívott harcban. A negligált és kisebbségi egyház víziója kétségtelenül vonzó lehet azok számára, akik ellenzik az egyház hegemoniára törekvését a világban. Ugyanakkor a reformatori hagyományban gyökerező teológus nehezen mond le arról, hogy az evangéliumból következő társadalmi, politikai, gazdasági és szociális konzekvenciákat egy az egyben elengedje. A Heidelbergi Káté a keresztyének identitását a Krisztus felkenetésében való részesezésben keresi: a vallástétel, a hálaáldozat és a bűn elleni küzdelem hármas-egy mandátumát követve éljük mindennapjainkat a Krisztussal való majdani uralkodásig (32. kérdés-felelet). Ezek egyikének feladása is végzetes következményekkel jár. Nugent

tipológiája meglátásom szerint helyesen mutatja be az extremitásokat, ezzel együtt azonban összességében nem hoz újat Niebuhr modelljeihez képest, inkább csak újabb szempontok szerint mutatja be a tipikus viszonyulásokat. Bár szimpatizálhatunk a szerző által propagált „papi modell” spirituális fókuszával, kérdésként merül fel, hogy ez az evangéliumközpontú viszonyulás a valóságban és a gyakorlatban milyen konzekvenciák formájában jut kifejezésre akkor, amikor a tagok az élet különféle területein próbálják navigálni saját meggyőződésüket. A szerző a könyv bevezetőjében is elismeri, hogy senki sem mentes saját kora hatásaitól, mégis a favorizált papi modellben mintha nagyon dichotóm módon viszonyulna az egyház és kultúra problémaköréhez. Fájóan hiányoltam az ígéretesnek tűnő cím ellenére is a krisztológiai hangsúlyokat, amely talán árnyaltabb belátásokkal igazította volna ki a szerző által megrajzolt szeparációs ekkleziológiát. Nugent bibliai hermeneutikája szintén hagy némi kívánnivalót maga után, az alaposabb exegetikai és biblialeológiai összefüggések sokkal meggyőzőbb és elgondolkodtatóbb érveket adhattak volna a kezébe a különféle szentírási helyek pusztá recitálásánál. Egyetértek a szerzővel, hogy a niebuhri tipológia újragondolása hetven év után több mint aktuális, egyenesen szorító kényszer a ma teológusain, de ezt csakis a kijelentéssel (ami alatt *nem csak* a bibliai szövegeket értem), a keresztyén teológiai hagyománnyal és a kortárs társadalomtudományi elemzések eredményeivel történő kreatív párbeszédben lehet. Az egyház *helyes* viszonyulása a világhoz túl nagy kérdés ahhoz, hogy kevesebbel beérjük.

Sárospataki Füzetek

A periodika műfajai / rovatai

Szerkesztői előszó

Igei ráhangolódás (*Oktass, hogy éljek!* rovat)

Tanulmányok: az adott szám tematikusan összefüggő nagyobb lélegzetű írásai (terjedelmük egy szerzői ív, azaz 40.000 n).

Ha mód van rá, teret engedünk egy *Vita* rovatnak (terjedelme 10–12.000 n), amelyben vagy egyetlen probléma több nézőpontú és hasonló terjedelmű bemutatása történik, vagy egy vitaindító vezércikkre (terjedelme 10-12.000 n) érkező korreferátumokat (terjedelmük 8000 n) közlünk.

Közreadunk kisebb *Közleményeket* (terjedelme 20–30.000 n): cikket, konferenciabeszámolót, az SRTA aktuális hirdetéseit.

Az *Idővonal* rovatban (terjedelme 1–2000 n) emlékezni és emlékeztetni szeretnénk a pataki történelem, a protestáns iskolatörténet jeles eseményeire, személyeire és alkalmaira, ünnepeinkre.

A *Közösség* rovatban olyan tanulmányokat, illetve cikkeket közlünk, melyek szoros kapcsolatban állnak a közösségi léttel, illetve konkrétabban a közösségsszervezés, közösségfejlesztés témakörével és az SRTA Református közösségsszervező szakon folyó képzésével.

A *Szemle* rovat (terjedelme 4–6000 n) adja közre a recenziókat.

STÍLUSLAP

Minden hivatkozást lábjegyzetben kell feltüntetni. Az idézett és hivatkozott művekre így kell hivatkozni: első előforduláskor minden azonosító adatot és az idézett oldalszámot fel kell tüntetni lábjegyzetben, az idézett vagy hivatkozott szöveggel azonos oldalon. A továbbiakban rövid lábjegyzet használatos (lásd a 2. pontot). A bekezdéseket behúzással, nem pedig üres sor beszúráásával kell jelölni. A szöveg közbeni idegen szavakat és címeket kurzívval kell szedni, de a szövegidezeteket *nem* szedjük dőlttel.

A szöveg stílusa/formázás

A főszövegben:

Betűtípus: Times New Roman

Betűméret: 12-es

Bekezdés: szimpla sorköz

Igazítás: Sorkizárt

A lábjegyzetben:
Betűtípus: Times New Roman
Betűméret: 10-es
Bekezdés: szimpla sorköz
Igazítás: Sorkizárt

Amennyiben az idézni kívánt szövegrész idegen nyelven van, az idézés eredeti nyelven a lábjegyzetben történik, a főszövegben a kötet nyelve (általában magyar) használatos.

Hivatkozás

1. Hivatkozás teljes lábjegyzetben

A szerzők vezetéknevét KISKAPITÁLIS betűvel jelöljük. Külföldi szerzők esetében a vezetéknevet a keresztnév előtt, vesszővel elválasztva kell feltüntetni.

Az idézett lapszámok után **nincs** semmiféle rövidítés (l., p., o., old. stb.). Ha több egymást követő lapra hivatkozunk, közéjük nagyköötőjelet szedünk, a lapszámokat pedig nem rövidítjük, tehát nem 973–83 szerepel, hanem 973–983. Ha több egymással nem érintkező lapszámot adunk meg, akkor ezek közt vessző áll: 33, 52, 97. Az utolsó lapszám után a címléírás lezárásaként pont áll.

A, Könyvek esetében

SZERZŐ: *Cím*, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: KERTÉSZ Imre: *Sorstalanság*, Budapest, Magvető, 1975.

SZERZŐ: *Cím*, FORDÍTOTTA, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: MILLER, Henry: *Baktérium*, ford. BARTOS Tibor, Budapest, Európa, 1990.

SZERZŐ: *Cím*, Kötetszám, FORDÍTOTTA, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: TOLKIEN, J. R. R.: *A Gyűrűk Ura*, 1–3. kötet, ford. GÖNCZ Árpád, Budapest, Európa, 2002.

SZERZŐ: *Cím*, *Alcím*, Kötetszám, *Kötet Címe*, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldalak.

Példa: MÓRICZ Zsigmond: *Erdély*, 1. kötet, *Tündérkert*, Budapest, Európa, 1992, 349–440.

SZERZŐ: *Cím*, *Alcím*, Kiadás helye, Kiadó, *Sorozat*, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: HANKISS Elemér: *Egy ország arcai, Válogatott szociológiai tanulmányok 1977–2012*, Budapest, L'Harmattan, *Ars Sociologica*, 2012.

B, Gyűjteményes kötetek esetében

SZERKESZTŐ: *Cím, Alcím*, Kiadás helye, Kiadó, Kiadás ideje, Hivatkozott oldal.

Példa: SEPSI Enikő (szerk.): *Studia Caroliensia, A Károli Gáspár Református Egyetem 2011-es évkönyve, Európa*, Budapest, L'Harmattan, 2012.

C, Gyűjteményes kötetekben megjelent írások esetében

SZERZŐ: *Cím*, in SZERKESZTŐ: *Cím, Alcím*, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldalak.

Példa: TÓTH J. Zoltán: A halálbüntetés abolíciója Európában, in SEPSI Enikő (szerk.): *Studia Caroliensia, A Károli Gáspár Református Egyetem Évkönyve 2011-es évkönyve, Európa*, Budapest, L'Harmattan, 2012, 111–142.

D, Folyóiratok esetében

SZERZŐ: *Cím, Folyóirat neve*, Évfolyam, Évszám/Lap sorszáma, Hivatkozott oldalszám.

Példa: MIHÁLYI Gábor: Költészet és valóság, *Nagyvilág*, XXXIII. évfolyam, 1988/7, 971–973.

E, Heti- és napilapok esetében

SZERZŐ: *Cím, Lap neve*, Évfolyam, Lap száma, Évszám. Hónap. Nap., Hivatkozott oldalszám.

Példa: VÁRADI Ferenc: Hiteles példákra vágva, *Reformátusok Lapja*, LVII. évfolyam, 35. szám, 2013. szeptember 1., 9.

SZERZŐ: *Cím, Alcím, Lap neve*, Évfolyam, Lap száma, Kiadás helye, Évszám. Hónap. Nap., A hét napja, Hivatkozott oldalszám.

Példa: P. SZABÓ Ernő: Madár repül át az ágak között, Ha minden ecsetvonás érdekel, Tárlatvezetés gyerekeknek a Nemzeti Galériában, *Magyar Nemzet*, LXXVI. évfolyam, 240. szám, Budapesti kiadás, 2013. szeptember 3., kedd, 15.

F, Elektronikus források esetében

Elektronikus források esetén a hivatkozás logikája és formai megoldása azonos a fentiekkel. Attól függően, hogy mi deríthető ki az egyes anyagokról, mindenképp kell a szerző neve, a dokumentum címe, a megjelenés helye (amennyire azonosítható). Ezt követően utána a teljes URL és az utolsó letöltés dátuma (év. hónap. nap.). Pl.: egy többé-kevésbé rendszeresen publikáló blogbejegyzésére történő hivatkozás esetén:

KÖNTÖS László: Ügynök voltak? *reposzt.hu*, 2017. 05. 14. URL: <http://reposzt.hu/blog/kontos-laszlo/2017-05-13/ugynok-voltal> Utolsó letöltés: 2017. 05. 15.

2. Hivatkozás rövid lábjegyzetben

Ha egy megelőző lábjegyzet már tartalmazta a teljes hivatkozást, rövid lábjegyzet használunk:

SZERZŐ: i. m., hivatkozott oldalszám.

Ha a megelőző lábjegyzet ugyanerre a műre hivatkozott, akkor a következő jelölést kérjük:

Uo., hivatkozott oldalszám.

Ha ugyanattól a szerzőtől korábban több kötetre/cikkre is hivatkoztunk, akkor az alábbi módon pontosítsuk a rövidített jegyzetet:

SZERZŐ: Cím egésze (hosszabb cím esetén annak első néhány jellemző szava), hivatkozott oldalszám.

Pl. MÓRICZ: *Erdély*, 26.

Pl.2. MIHÁLYI: *Költészet és valóság*, 972.

3. Jelölések használata a hivatkozásban

- Könyvek, gyűjteményes kötetek címének, folyóiratok, heti- és napilapok nevének megkülönböztetésére dőlt betű használatos.
- Szerkesztői megjegyzések/jelölések jegyzetbe történő beékelésére [szögletes zárójel] használatos.
- Idegen nyelvű kiadványok adatsorában az adott nyelven közöljük a szerkesztő/szerkesztette, a kötet, és a fordította szavakat. A cím után és a kötet szerkesztőjének neve előtt szerk. szócska áll, ha az idézett kötet magyar nyelvű; ed., ha angol, olasz vagy latin; éd., ha francia; Hrsg. vagy Hg. (= Herausgeber), ill. hrsg. vagy hg. (= herausgegeben), ha német nyelvű. Több szerkesztővel bíró angol könyvek idézésekor az ed. helyett a többes számot jelző eds. szócska áll. Több szerkesztő esetében azok neve között nagyköötjel van.
- Az öt sornál hosszabb idézetek a margótól 1-1 cm-re behúzendőak, és idézőjel ez esetben is szükséges. Idézetben belüli idézet jelölése a » « jelekkel történik.

4. Rövidítések

c. n.	cím nélkül
é. n.	év nélkül
évf.	évfolyam
ford.	fordította
i. h.	idézett hely
ill.	1. illetve, illetőleg 2. illusztrált, illusztrálta
i. m.	idézett mű
in	-ban/-ben
l.	lásd

o.	oldal
s. a. rend.	sajtó alá rendezte, sajtó alá rendezés
sk.	és a következő
s. k.	saját kezével, saját kezűleg
skk.	és a következők
szerk.	szerkesztő, szerkesztette
ua.	ugyanaz
ui.	ugyanis
úm.	úgymint
ún.	úgynevezett
uo.	ugyanott
uő.	ugyanő

5. Angol nyelvű rövidlet (*abstract*) készítése

Az angol rövidlet (*abstract*) minimum 10, maximum 15 soros. A cikk/tanulmány főszövege után illesztendő be. A rövidlet tartalmazza a cikk címének fordítását és a főbb tézisek összefoglalását.

SZERZŐINK / AUTHORS

Csomós József – mestertanár, Sárospataki Református Hittudományi Egyetem

Elek Gabriella – református lelkész, intézményvezető

Engly Sándor (PhD, habil.) – egyetemi tanár, rektor, Sárospataki Református Hittudományi Egyetem

Flaskár Melinda (PhD) – egyetemi adjunktus, Sárospataki Református Hittudományi Egyetem

Gulyás Klára (PhD) – egyetemi adjunktus, Sárospataki Református Hittudományi Egyetem

Homoki Gyula (PhD) – egyetemi adjunktus, Sárospataki Református Hittudományi Egyetem

Horváth Csenge – PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem

Hüse Lajos (PhD) – egyetemi docens, Sárospataki Református Hittudományi Egyetem

Pásztor Gyula – egyetemi lelkész, Sárospataki Református Hittudományi Egyetem

Patyán László (PhD) – egyetemi docens, Sárospataki Református Hittudományi Egyetem

Sándor-Lenkei Aida – mestertanár, Sárospataki Református Hittudományi Egyetem

Szathmáry Béla (PhD, habil.) – alkotmányjogász, egyetemi tanár, Sárospataki Református Hittudományi Egyetem

Szatmári Emília (PhD) – egyetemi adjunktus, Sárospataki Református Hittudományi Egyetem